

UiT Norges arktiske universitet

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Historiefortellingen om kollaboratører i endring-

Lærebøkernes okkupasjonsfortelling i et 40-årsperspektiv

Bård Inge Tytingvåg Gundersen

Masteroppgave i historie for lektor i språk og samfunnsfag trinn 8-13, HIS-3980, mai 2024.

Forord

Med masteroppgaven avsluttes masterstudiet ved lektorprogrammet i språk og samfunnsfag trinn 8-13. Disse fem utdanningsårene har vært lærerike og spennende. De har gjort meg rustet til å møte nye spennende utfordringer i livet med en bredde av kompetanse og erfaring, som jeg er Universitetet i Tromsø og fakultetet evig takknemlig for.

Denne oppgaven er et resultat av en nysgjerrighet som har vokst på meg i senere tid. Fra en barnlig oppfattelse av krigen hvor det var spennende å lese om de store sabotasje-aktørene og leve seg inn i kampen mot fienden, til en modnet oppfattelse av at krigen var mer sammensatt og kompleks på de ulike samfunnsnivåer. Jeg ble fortalt som ung voksen at min farfar tidligere ble dømt for landssvik under rettsoppgjøret i etterkrigstid. Her startet en nysgjerrighet om hvilke valg og livssituasjoner som medførte at slike samhandlinger oppsto, også for hans del. Ved et dypdykk i litteraturen på fagområdet ble jeg fascinert av de mange måtene kollaboratørene ble fremstilt. Som lektorstudent ble det en naturlig overgang å se på hvordan lærebøkene fremstilte disse menneskene.

Lærebøkene som brukes i analysen har virkelig måttet tåle å bli febrilsk bladd i x-antall ganger, og har vært med på den spennende og krevende prosessen i møtt første forskningsprosjekt. Like slitesterk og dyktig skal min veileder, Petia Mankova, ha all ære for å være. Hennes motivering, tålmodighet, og hjelpelige bidrag har vært helt avgjørende for skriveprosessen og jeg vil derfor rette en stor takk. Familie og kjæreste har vært der hele veien, og jeg er heldig som har hatt dere som støttespillere hele veien.

Sammendrag

Lærebøker kan påstås å representere samfunnets offisielle minne, og oppgaven blir å undersøke hvordan omtalen av kollaboratører har endret seg over tid. Dette gjøres ved å analysere åtte lærebøker utgitt mellom 1984 og 2021, ved hjelp av representasjonsanalyse. Kollaboratørene, nordmenn som samarbeidet med tyskerne under krigen, ble lenge ignorert og tilsidesatt, mens den nasjonale historiefortellingen fokuserte på heltemot og motstand. Med tiden vokste det frem en faghistorisk generasjon som ville belyse alle sider ved krigen, revisjonistene, og fra og med 1970-tallet kan en indentifisere et historiefag i endring i forskningen på okkupasjonen. Fra okkupasjonsfortellinger formidlet i «svart/hvitt», til fremstillinger formidlet i «gråtoner» om perioden. Fra og med 1980-tallet ble flere «nyere» perspektiver om krigen gradvis allmenngjort og legitimert. På den andre siden skjedde ikke dette uten en viss faglig konflikt. Den historiefaglige diskursen kan deles grovt inn i to, de som ville bevare den tradisjonelle «grunnfortellingen» om krigen, og de som ville øke mangfoldet i historien. Disputten kan sies å pågå fortsatt, og har skapt endringer på veien. I denne analysen er det spesielt fire tematiske punkter i fortellingen om kollaboratørene som oppgaven skal fordype seg i: Administrasjonsrådet, NS-medlemmene, tyskerarbeiderne og rettsoppjøret. Forskerfunnene viser at en kan se endringer i disse punktene, både i form av større tekstlig omfang og et mer nyansert og forsonende språk. Videre viser funnene at forfattere bak okkupasjonshistorien i lærebøkene er sentrale for hvordan fortellingen fremstiller kollaborasjon, og at deres personlige synsvinkel i okkupasjonsdiskursen gjennomgående gjenspeiles i lærebok-kapitlene. Avslutningsvis er det tydelig at det eksisterer en parallell med en viss forsinkelse, mellom hva som fremstilles om okkupasjonen i historiefaglig forskning, og hva som senere blir utgitt i lærebøkene om perioden.

Innholdsfortegnelse

1	Kapittel 1- Introduksjon	1
1.1	Innledning.....	1
1.2	Avgrensning og problemstilling.....	2
1.3	Oppgavens relevans.....	4
1.4	Bakgrunn	5
1.5	Historiografi	8
1.6	Teori	14
1.6.1	Historie og minne	14
1.6.2	Kollaborasjon	17
1.6.3	Historie som fortelling	19
2	Metode.....	21
2.1	Representasjonsanalyse	21
2.2	Nærlesing	22
2.3	Kildene	22
2.4	Oppgavens struktur	24
3	Analyse.....	25
3.1	Fortid og samtid 2 – Norsk historie etter 1850- 2.utg, 1984. Kap. 7: «Fem år under tysk okkupasjon».....	25
3.1.1	Forord og oversikt	25
3.1.2	Struktur.....	26
3.1.3	Språket.....	27
3.2	Norges- og verdenshistorie etter 1850. Kap 15. «Norge 1918-1945	31
3.2.1	Forord og oversikt	31
3.2.2	Struktur.....	32
3.2.3	Språket.....	33

3.3	Norge og Verden etter 1940- 1993. Kap. 2 «Fem år under tysk okkupasjon».....	37
3.3.1	Forord og oversikt	37
3.3.2	Struktur.....	38
3.3.3	Språket.....	39
3.4	Spor i tid- Noreg etter 1850 kap. 4 «Den andre verdenskrigen 1940-1945»	43
3.4.1	Forord og oversikt	44
3.4.2	Struktur.....	44
3.4.3	Språket.....	45
3.5	Portal- Norge etter 1850. 2004. Del 3, Kap. 11	48
3.5.1	Forord og oversikt	48
3.5.2	Struktur.....	49
3.5.3	Språket.....	50
3.6	Tidslinjer 1+2 Verden og Norge Utg. 2011. Kapittel 19: Det okkuperte Norge.....	56
3.6.1	Forord og oversikt	56
3.6.2	Struktur.....	57
3.6.3	Språk.....	58
3.7	I Ettetid: Lærebok i historie for vg2 og vg3	61
3.7.1	Forord og oversikt	62
3.7.2	Struktur og språk	62
3.8	Grunnbok i historie: vg2/vg3. 2021. Del 6: Kap 55: «Fortellinger om krigen»	65
3.8.1	Forord og Oversikt	65
3.8.2	Struktur.....	66
3.8.3	Språket.....	67
4	Fortellingenes endring i omtale om kollaboratørene.....	68
4.1	Lærebøkene fra 1980-tallet	69
4.1.1	Fortellingene i forhold til historiefaglig diskurs og minne	72

4.2	Lærebøkene fra 1990-tallet	73
4.2.1	Fortellingene i forhold til historiefaglig diskurs og minne	76
4.3	Lærebøkene fra 2004 og 2011	77
4.3.1	Fortellingene i forhold til historiefaglig diskurs og minne	83
4.4	Lærebøkene fra 2016 og 2021	83
4.4.1	Fortellingene i forhold til historiefaglig diskurs og minne	86
4.5	Konklusjon	86
	Referanseliste	89

1 Kapittel 1- Introduksjon

1.1 Innledning

2. verdenskrig er «vår tids» mest begivenhetsfulle periode. Krigen fortsetter å fascinere mennesker i alle aldre, og dukker stadig opp i ulike arenaer, i populærkulturen og i historiebøkene. Over ca. åtte tiår har perioden blitt fortalt og omtalt gjennom millioner av historier og med ulike perspektiver, og blitt en del av menneskers kollektive identitet over hele verden. Det samme gjelder for den norske kollektive identiteten, hvor perioden har skapt interesse og ny relevans for hver generasjon som har kommet.

Samtidig lever vi nå i en periode hvor krigen føles mer perifert og fjernt enn tidligere. Gjennom avstand i tid, globalisering og et økende multikulturelt samfunn har Norges nasjonale identitet endret seg i tråd med samtiden. Disse endringene har bidratt til at krigen ikke lenger føles like nært og personlig for både yngre og eldre, som det den en gang gjorde. Stoltheten som eksisterte over at en eller flere i familien deltok i motstandskampen mot tyskerne, er nok ikke i disse dager like stor og relevant. Samtidig er nok «skammen» over å ha hatt slektninger som samarbeidet med tyskerne, ikke lenger særlig utpreget blant de mange familier i Norge slik mange følte og erfarte tidligere. Disse eksemplene og flere faktorer har medført at krigen nå blir husket og fortalt annerledes enn det den en gang gjorde. Eksempelvis har historiker Marte Michelet vendt kritiske blikk mot Hjemmefrontens virksomhet under krigen gjennom boken «Hva visste Hjemmefronten?» fra 2018. Nå i 2024, kommer filmen «Quislings siste dager» til å ha premiere på kino rundt om i Norge. I mellomtiden kan man se «De dødsdømte» på NRK TV, som omhandler de 25 nordmenn som ble dømt til døden under landssviksoppgjøret som følge av brutale landssvik. Disse eksemplene indikerer en okkupasjonsfortelling i endring, og tar for seg perspektiver på krigen som tidligere ville vært tabubelagte og ikke-eksisterende.

En annen indikator på dette kan en se ved å studere okkupasjonshistorien i lærebøkene som brukes i skolen i dag, hvor en ser stor variasjon i hvilke perspektiver som blir fortalt, hvilke tematikker som blir omtalt og måten forteller-språket har endret seg siden tidligere lærebøker fra etterkrigstid. I denne avhandlingen skal lærebøkene analyseres gjennom å rette søkelyset

spesifikt på kollaboratørene som tilhører fortellingen om nasjonens «andre».¹ De «andre» er en betegnelse ovenfor for de mennesker og grupperinger som ikke fikk en historisk plass i okkupasjonshistorien i tiårene etter krigen. Kollaboratørene «samarbeidet» med tyskerne og okkupasjonsmakten, og havnet med dette i denne kategorien. Det kan anslås at rundt 200 000 nordmenn har arbeidet for okkupasjonsmakten gjennom frivillig eller betalt arbeid.² Etter krigen var det «oppgjørets time», og ca. 93 000 nordmenn måtte gjennom rettsprosesser under landssviksoppjøret. Det vil si at 1 av 10 voksne nordmenn ble gransket for kollaborasjonsvirksomhet, og dermed landssvik.³

1.2 Avgrensning og problemstilling

Formålet og målsetning er å beskrive hvordan endringer i måten lærebøkene har fremstilt kollaborasjon de siste fire tiår. Med andre ord, beskrive endringene i struktur og språk, og forklare de ved hjelp av de verbalspråklige ressursene som forfatteren(e) har formulert i lærebøkene. For å gjennomføre denne oppgaven er det benyttet åtte lærebøker, ca. to fra hvert tiår, som kildemateriale. I hver lærebok skal jeg ta for meg «okkupasjonskapitlet», hvor jeg videre skal avgrense analysen til en representasjonsanalyse av fortellingens tekstlige fremstilling om hvordan kollaboratørene blir representert, omtalt og i hvilket omfang.

Oppgaven blir å svare på følgende problemstilling: *Hvordan har fremstillingen av kollaborasjon i norsk okkupasjonshistorie endret seg i lærebøker for historie fra 1980-tallet frem til i dag?*

Forskningsspørsmål som bidrar til å svare på dette blir derfor:

- Hvilke endringer ser en i fortellerstruktur og omtale om kollaboratørene gjennom de åtte lærebok-kapitlene?
- I hvilken grad er det mulig å kontekstualisere analysefunnene opp mot historiefaglig forskning på samme felt?

¹ Corell 2018: 27

² Krog Lund 2017: 69

³ Andenæs 2022

Gjennomgående temaer som erfaringsvis har gitt kollaboratørene omtale i okkupasjonsfortellingen i lærebøker er disse fire punktene: Administrasjonsrådet, Nasjonal Samling og deres medlemmer, tyskerarbeidene og rettsoppjøret. Derfor vil det rettes ekstra søkelys mot disse fire i analytisk sammenheng. Relevante bilder og oppgaver som naturlig følger med til kapitlets sideinnhold blir prioritert vekk. NS-leder Vidkun Quisling vil det heller ikke rettes søkelys mot. Hovedgrunnen er at han ikke representerer alle kollaboratørene i Norge. Hans aktør-rolle i okkupasjonsfortellingene er stor, og en del av hensikten med avhandlingen er å kunne se hvordan kollaboratørene kan omtales og belyses som grupper steget ut av Quislings skygge. Heller ikke tyskerjentene vil bli prioritert, selv om de er en del av den ufortalte historien og de sosiale straffene og holdningene de sto ovenfor og ble møtt med, var brutale og uakseptable. I denne avhandlingen blir de ikke definert som kollaboratører av den grunn at de ikke gjorde noe tvilsomt, galt eller ulovlig, og deres historie behøver ikke lengre bli ansett som forræderi. En kollaborasjons-virksomhet som også bevisst er valgt å utelukkes, er fremstillingen av frontkjemperne. Disse vervet seg til tysk krigstjeneste, og de alle dro til østfronten i kampen mot Sovjetunionen.⁴ Disse mennenes valg må og burde analyseres gjennom egne studier. De støttet tyskerne i et militært nazistisk forsvar mot andre nasjoner og ideologier. Dette er et nivå som er vanskelig å skulle ta i høyde for i samme analyse som av representanter for Administrasjonsrådet, NS-medlemmer og tyskerarbeiderne.

En annen avgrensning er å holde oppgaven til det rent språklige og kontekstualisere det opp mot den historiefaglige forskningen om okkupasjonen og krigsminnehistorie. Det vil si at læreplaner og kompetansemål ikke spiller noen utpreget rolle for analysen og oppgavens gang. Læreplanene er utbrodert av skolemyndighetene, som videre uttrykker deres ønsker for hva de vil elevene skal lære i historiefaget. Disse ønskene må selvfølgelig forfatterne forholde seg til når bøkene skrives. Likevel vil jeg argumentere for at dette ikke påvirker direkte hvordan forfatterne språklig velger å fremstille perspektiver. Det vil være variasjon i forfatternes vektlegginger, stoffutvalg og tolkninger av læreplanen.⁵

⁴ Sæveraas 2023

⁵ Folkenborg 2022: 159

1.3 Oppgavens relevans

Lærebøkene er for veldig mange unge deres første møte med en presentasjon av historiske begivenheter. Derfor vil fortellingens gang og mønster påvirke hvordan de forstår virkeligheten av hva som skjedde i fortiden. Læreboka i skolen har hatt en allmenngyldig status, både for lærere og elevene, og en kan hevde at de har representert samfunnets «offisielle» minne.⁶ Dette kan understrekes gjennom en studie utført av historiker Nils Martinius Justvik om læreres planlegging av undervisning i historie, hvor han konkluderer med at mange lærere baserer seg på læreboken når de skal lage undervisning.⁷ Derfor har fremstillingene i læreboka en makt og gyldighet ovenfor hvordan en kommer til å minnes og forstå krigen i årene som kommer.

Hvorfor 1980 og frem til i dag? Det kan hevdes at historiefagets konsensusfortelling sto i veien for forskning på kollaboratører som NS-medlemmene, Administrasjonsrådet og tyskerarbeiderne i lang tid. Landssviksoppgjøret ble ikke historiefaglig tatt skikkelig fatt på før ut på 1970-tallet.⁸ 1980-tallet anses som en periode hvor tilnærmingen til de «andre» og etableringen av nyere perspektiver fikk større innpass og legitimitet i historiefaget. Samtidig markerer 1980-tallet også en periode hvor det ble etablert et faghistorisk miljø for å sette seg inn i historiedidaktisk tilnærming.⁹ Derfor behøves det å se på hvordan språklige omtaler endrer seg om kollaboratørene i tråd med faghistorisk innflytelse. En kan identifisere hvordan faghistorikerne forholder seg til utviklingen av diskursen på feltet, og samtidig se hvordan fremstillingen språklig og strukturelt kan gi nyere elever en annen oppfatning av kollaboratørene og hvordan krigen egentlig foregikk.

Denne oppgaven baserer seg på historikernes handlingsrom til å formidle. Handlingsrommet defineres mye av hvilke lærereformer og kompetansemål som forfatterne måtte forholde seg til. På den andre siden påstås det at fortellingens fremstilling gjenspeiler den faglige diskursen og forskningen fra samme tidsrom.¹⁰

⁶ Bøe 2006: 198

⁷ Justvik 2012:3

⁸ Lenz & Nilssen 2011: 21

⁹ Stugu 2000: 12, Lenz & Nilssen 2011: 19-22.

¹⁰ Stugu 2021:153

Motivene for oppgaven er sammensatte og ikke helt rett frem. Det er interessant å se hvordan historien alltid reflekterer samtiden. Historie er dynamisk, og hva og hvem som blir fremstilt og dyrket i historien nå, trenger ikke nødvendigvis være det samme om noen tiår. Forståelsen av å se den dynamiske endringen av ett perspektiv som tidligere ble tiet om, har en historisk verdi og viser til hvordan kollektive minner både kan utvikle aksept og toleranse over tid. På den andre siden kan det foregå motsatt, og de som var «helter» tidligere, får gradvis mindre status.

1.4 Bakgrunn

Forskning og utgivelser av historiske verk om okkupasjonshistorien har over tid bidratt til å skape en rekke etablerte vendinger og begrepet på forskningsområdet. Først de siste 20- 30 årene kan en se tydelige forandringer, både gjennom revisjonistisk skriving, og refleksive analyser hvor en ser på historikerne som produkt av sin tid. Dette har en instrumentell verdi som viser hvordan den historiske forskningen har pågått og endret seg.

Historiker Synne Corell utdyper i sin avhandling «Krigens ettertid- okkupasjonshistorien i norske historiebøker», at okkupasjonshistorien «har fått en språklig form preget av bestemte formuleringer, argumenter og fortellermønstre». ¹¹ Dette kalles for *Grunnfortellingen* i norsk okkupasjonshistorie. I norsk etterkrigstid, under frigjøringen og starten på nasjonsoppbyggingen, florerte i medie-kanalene om den store begivenheten hadde folket behov for svar. Ingen fikk nok og informasjonsbehovet ble aldri fylt. Artikler, bøker, reportasjer, spennende vitnemål fra motstandspersoner og krigsfanger kom på samleband. Til tross for den store informasjonsstrømmen var tendensene like: «Vi hadde vunnet, okkupasjonen var over, og fridommen, folkefleirtalet og demokratiet hadde sigra over uretten og diktaturet». ¹² Patriotisme preget verkene, naturligvis fikk perioden en moralsk og verditung betydning. Historiker Øystein Sørensen presenterer en forutsetning som må tas høyde for når en skal forstå bakgrunnen for historieformidlingen i de tre første tiår etter okkupasjonen. ¹³ Historikerne som fremstilte okkupasjonshistorien etter krigen var ikke kun seierherrer, mange av de hadde deltatt aktivt i motstandskampen mot okkupasjonsmakten.

¹¹ Corell 2010: 18

¹² Stugu 2021: 28

¹³ Sørensen 1989: 41

Deres verdigrunnlag, holdning og oppfatning om krigen var iboende og urokkelige, noe som medførte at de historiske verkene i ettertid nærmest kan oppfattes som selvbiografiske.¹⁴

Grunnfortellingen skulle forene og samle en hel befolkning til å minne krigen på riktig vis, et kollektivt nasjonalt minne hvor alle skulle se tilbake på okkupasjonen med samme oppfatning og stolthet. Nasjonsbyggingen i etterkrigstid baserte seg politisk på å danne et felleskap som sto sammen, og okkupasjonshistorien kunne ikke risikere å belyse sider ved fortiden som dannet splittelser.¹⁵ Fremstillingen fikk etter hvert en fast mal. Forfatterne og historikerne hadde felles forståelse av en «narrativ ramme» hvor det nasjonale felleskapet skulle dyrkes, og moralen og verdiene forankres.¹⁶ Et godt eksempel er læreboken «Vi ere en nasjon», som ble skrevet av Jens Hæreid og Sverre Amundsen og utgitt i 1947 til bruk for folkeskolen i Norge. Fortellerstemmen i boken bruker det klassiske «vi»-et i sin fremstilling, og har et tydelig patriotisk preg i sin formidling av okkupasjonshistorien: «Vi trassa tyskarane og dei norske svikarane på alle vis,...».¹⁷ Den nasjonale selvbildet dominerte lærebøkene igjen, og symboliserte «harmoni, like muligheter og velferd for alle, i et politisk system som hadde funnet sin velfungerende demokratiske form».¹⁸ Grunnfortellingen ble en konsensus og var forenlig i både historiebookene og lærebøkene. Den kan defineres som når «enigheten om hvilken form en fortelling knyttet til et tema eller periode over tid er stor».¹⁹

Så hvordan gikk grunnfortellingen for seg? Det kan eksemplifiseres gjennom mange bøker. Historiker Ola Svein Stugu benytter den lille boken «Norge under okkupasjonen» skrevet av avis- og forlagsmann Christian Christensen som eksempel.²⁰ Christensen var selv motstandsmann under krigen, og motivasjonen bak boka var å gi en «kortfattet og enkel framstilling av det viktigste i hendingsforløpet» for ungdommen.²¹ Fortellingen har et politisk og krigshistorisk preg som tar for seg Norges posisjon i forløpet til storkrig, det tyske angrepet og krigen i landet, før så det politiske kaoset mellom Storting, regjering og kongen i ettertid. Etter dette ser en vending mot en fremstilling av okkupasjonsmakten, Quisling og NS

¹⁴ Lenz & Nilssen 2011: 106

¹⁵ Lenz & Nilssen 2011: 20

¹⁶ Heieret, Ryymin & Skålevåg 2013: 25

¹⁷ Hæreid & Amundsen 1947: B309

¹⁸ Folkenborg 2022: 155

¹⁹ Folkenborg 2022: 23

²⁰ Stugu 2021:24

²¹ Christensen 1964: 5

sin etablering av makt og en videre redegjørelse om forholdene de medbrakte. Så oppstår den siste vending som fremstiller motstanden som mobiliseres sivilt, og militært gjennom fortelling om ute- og hjemmefronten. Tvangsevakuering og nedbrenningen av Finnmark får så plass, før boken ender i en seiersavslutning der hjemmefronten tar tilbake sin nasjon og ære.²²

I denne som i andre okkupasjonsfortellinger fra etterkrigstid og tiårer frem, er det helt klart blitt definert bestemte aktører og objekter satt opp mot hverandre som opposisjoner. Eksempelvis blir Kongen, Nygaardsvold-regjeringen, Milorg og Kompani Linge omtalt som heltene i «vi- perspektivet» mot Quisling, NS, Terboven, Wehrmacht som er de onde, «fjendene» og svikefulle. Dette er hovedaktører og kampene dem imellom driver fortellingen i faste, kronologiske mønstre fremover helt til 8. mai og frigjøringen. Det bærer ingen preg av nyanser og en kan derfor anse denne fasen av okkupasjonsfortellingen for en «svart/hvitt»-fortelling. En konsekvens av dette, er at folkegrupperinger og minoriteter som ikke har fått tildelt plass i dette fortellingsmønsteret, har blitt utelatt fra det kollektive felleskapet historien skaper. Kollaboratørene var en av de «andre» som ikke fikk tildelt en historisk plass i okkupasjonsfortellingen i de første tiår etter andre verdenskrig. De var ikke forenlig med hva det norske kollektive felleskapet sto for.

Samme fortelling ble fremstilt nærmest tilsvarende i lærebøkene som ble utgitt etter krigen, selv om fortellingen måtte komprimeres.²³ Likevel er det lagt til noe mer sosialhistorisk omtale gjennom «dagligliv» med fokus på knapphet- og rasjoneringsamfunnet som ikke var med i Christensen sin bok. Andre tendenser i læreboken var minimal omtale om økonomisk historie, selv om fremstillingene kunne inneholde en kort setning om tyskerarbeidene på et nøytralt fagspråk uten videre utdypelse. Det samme gjaldt omtalen om Administrasjonsrådet, et forvaltningsorgan som skulle bistå spesielt næringslivet i et maktvakuum etter invasjonen. Lærebøkene fikk et autorativt stempel, dvs. at fortellingen fungerte som den offisielle og allmenngyldige for nasjonen.²⁴ Det historiefaglige forskningsfeltet på okkupasjonshistorie arbeidet innen en konsensus hvor alle hadde samme oppfatning om hva som var viktig å fremme. Denne tradisjonen ble først ordentlig utfordret på 1970-tallet.

²² Christensen 1964: 3

²³ Stugu 2021: 31

²⁴ Stugu 2021: 3

1.5 Historiografi

Norsk okkupasjonshistorie er et felt med omfattende forskning hvor en i nåtid kan se tilbake på over en lang periode med en variasjon i hvordan perioden er blitt fortalt. I oppgaven skal en se på disse verkene i et minnehistorisk perspektiv. Derfor blir den tidligere forskningen som er relevant for oppgaven å se på brytninger med grunnfortellingen. Hvis en skal se det kontekstuellet, har en ny generasjon historikere rukket å etablere seg i Norge og Europa fra 1970-tallet. Den generasjonen som ikke opplevde krigen så nært. Knut Kjeldstadli definerer denne generasjons historikere som de som ville skrive de mange små historiene, og ikke nødvendigvis «den store fortellingen».²⁵ I denne perioden kom det sterkere innslag av sosialhistorie og økonomihistorie ved siden av den politiske historien. Tendensene har vært med på å skape det som en kan kalle for andre verdenskrig sin revisjonisme, hvor den nye bølge historikere ivret etter å omskrive okkupasjonshistorien. Andre generasjons historikere etter krigen, begynte derfor å gradvis utfordre de øvrige historikernes nasjonale «konsensus»-forskning.

Revisjonismen om okkupasjonshistorien kan identifiseres tilbake til 1960-tallet. Ett eksempel er boken «Quisling. Prophet without honour» ble utgitt i 1965 av den britiske journalisten og forfatteren Ralph Hewins. Boken utfordrer den norske urokkelige okkupasjonshistorien ved å se på Quisling som en nasjonsskapt sydebukk for «folkets dårlige samvittighet og for nasjonal svikt».²⁶ Boken møtte protester, og utfordret det nasjonale ønsket om et enhetlig historiebilde. Perspektivet og nyansene boken kom med var så ekstremt distansert fra det kollektive minnet om krigen, og ble dømt i Høyesterett som mytisk og falsk.²⁷ Slike synspunkter på krigen ble ansett som NS-synspunkter og usakliggjort på 1960-tallet. Likevel må det understrekes at boken var ekstrem, og underbygde nazistenes jødeforfølgelse, noe som ble støttet av historiker og en av de ledende revisjonisten Hans Fredrik Dahl.²⁸ Likevel viste debatten om denne boken at grunnfortellingen står støtt og urokkelig hos myndighetene og samfunnet, men at det likevel var interesse og nysgjerrighet på å skrive om andre sider ved

²⁵ Kjeldstadli 1999:70-71

²⁶ Stugu 2021: 49

²⁷ Maerez 2010: 94-95

²⁸ Dahl 2007

krigen. Ved Kvanmo- og Hamsun-debatten på 1970-tallet endret det historiske synet om krigen seg, og en kan en definere tiåret som revisjonismens begynnelse.

Hanne Kvanmo var i 1973, stortingsrepresentant for partiet SV, da pressen reagerte på hennes fortid som ungdom i Nasjonal Samling ungdomsparti, NSUF. Hun var ikke NS-medlem, men tjenestegjorde som Røde Kors-søster i på Luftwaffes feltsykehus i Bötzwow.²⁹ Pressen spekulerte i om hun måtte trekke seg fra sine politiske verv. Pressen, stortingets-kolleger og andre partier bidro til en heftig debatt om en person med totalitær-politisk fortid burde få beholde plassen sin i en demokratisk forsamling. Kvanmo nektet å trekke seg. Sakens betydning for samfunnet var at nasjonens myndigheter og medier måtte ta et oppgjør med et historisk perspektiv som tidligere var forsømt og tiet om. Spørsmål om forsoning og aksept ble nå relevant, da det hadde gått ca. 30 år siden krigen.³⁰ Samme tiår lanserte den danske forfatteren og journalisten Thorkild Hansen dokumentarromanen «Prossessen mot Hamsun», som ble utgitt i Sverige, Danmark og Norge samtidig. Den fikk ingen vitenskapelig kredibilitet i historikermiljøet. Magne Skodvin, mest kjent for å være den ledende historiker innenfor vitenskapelig bearbeidelse av okkupasjonsperioden, mener det er vanskelig å skille mellom hva som er kunst og historie.³¹ Likevel satte verket i gang en ny debatt i Norge. I verket kritiserer Hansen rettsoppgjøret, hvor han retter særlig kritikk til hvordan medlemmer ble dømt erstatningsansvarlig på bakgrunn av Nasjonal Samlings statsforvaltning. Her blir ikke kritikken rettet bare mot behandlingen av Hamsun: «men også sakene mot kollaboratørene og dermed alle som sto på den andre siden».³² Forfatteren selv ble offentlig dømt for «å ha vært på den gale siden» grunnet sitt verk. Ikke bare gikk de nyere perspektivene ut på å fremheve de «andre» i historisk sammenheng, men også ved å sette spørsmålstegn til det etablerte kollektive minne og grunnfortellingen. Disse debattene på 1970-tallet gjenspeiler hvordan pressen og myndighetene var raskt ute med å be de største kritikerne av spesielt landssviksoppgjøret om å tie. De kunne gå så langt som å true og skremme med rettslige tiltak mot de kritikerne som dem mente undergravde landsvikoppgjørets legitimitet i for stor grad.³³

²⁹ Maerz 2010: 107

³⁰ Marz 2010: 106-115

³¹ Maerz 2010: 124

³² Maerz 2010: 128

³³ Hagen 2009: 90-98

Likevel pågikk det et stort nok faghistorisk press til å skrive «nytt» om okkupasjonen, og derfor oppsto det en gradvis endring.

Hans Fredrik Dahl skrev boken «Krigen i Norge» fra 1974, en bok kjent for å skulle knuse seks myter om krigen, hvor kollaboratørene får stor og nyansert omtale. Han trekker frem Administrasjonsrådet, hvor han utdyper at det var rådende uenigheter om hvorvidt det etablerte forvaltningsorganet var legitimt og støttet av den norske befolkningen. Videre utdyper han flere årsaker til at nordmenn så positivt på nærings samarbeid med okkupasjonsmakten. Måten det fremstilles på er nøytralt og uten ladninger, som kan hevdes å være forut for sin tid.³⁴ I tillegg fremstiller han en tabell over landsviksoppkjørets omfang, hvem som ble straffet, for hva og hvorfor.³⁵ Boken retter stor oppmerksomhet mot de sider ved okkupasjonen som ble skyvet til side, og er konfliktorientert i den grad at han belyser historien som ikke er forenlig med det nasjonale minnet.

Revisjonismen på 1970-tallet begynte å etablere seg i enkelte historiske verker, men i avsnittet ovenfor viser det også til at de fortsatt ble ansett som offentlig uakseptable og «NS-argumenterende». Senere i forskningen ble det et større historikermiljø for å forstå og forske annerledes på krigen. Dahl og flere rettet spørsmål og kritikk til «Hjemmefrontens» innsats for å redde jødene fra forfølgelse, og hevder videre at: «even «good Norwegians» had enriched themselves on the Jews` misfortunes».³⁶ Fra 1970- og utover 1980-tallet ser man at en ikke bare bringer frem perspektiver på utstøtte mennesker og grupperinger fra okkupasjonshistorien, men at en også retter kritikken og belyser nye sider ved historien som allerede er skrevet.

På 1980-tallet fortsatte perspektivmangfoldet å øke, og en kan hevde at revisjonismen fikk sitt gjennombrudd med en større legitim karakter. I 1981 kom dokumentarserien «I solkorsets tegn» ut på statskanalen NRK. Her blir tidligere NS-medlemmer intervjuet til serien, for å fortelle sin opplevelse av okkupasjonen. Forfatter og NRK-journalist Haagen Ringnes var en sentral aktør bak produksjonen av serien. Motivasjonen hans var å «belyse disse hendelsene (okkupasjonen) på en ny og annerledes måte. Historien skrives jo nesten alltid av

³⁴ Dahl 1974: 52, Dahl 1974: 64-65

³⁵ Dahl 1974: 190-193

³⁶ Sørli 2021: 182

seierherrene, og da har nyansene lett for å bli borte underveis».³⁷ Blant de store avisene i Norge ble serien mottatt med ros, både Aftenposten og VG anmeldte serien som et «avbalansert og nøkternt forsøk på å berette en del av vår historie som mange på begge sider av krigstidens skillelinje har ønsket å fortrenge».³⁸ Her ser en tidlige tendenser til en aksept av okkupasjonshistorien i «gråtoner». På den andre siden fikk Ringnes både ros, mens også hat meldinger for serien, hvor folk kalte han nazist og forræder for å ha forsøkt å oppfordre seerne til «å gi avkall på svart/hvitt-tenkningen om den gangen».³⁹

Utgivelsene av disse revisjonistiske verkene ledet an til «Den norske historikerstriden» på slutten av 1980-tallet. Striden initierte en kritisk reevaluering av historiografien om okkupasjonen, som kom som et resultat av en større omstridt debatt fra Tyskland i perioden 1986-87. Øystein Sørensen trekker frem den tyske debatten som pågikk, hvor kritikk av deres fortidsbearbeidelse blant historikerne ble poengtert. Særlig ved tematikken som gjelder Holocaust og menneskeutryddelse. Nyere akademikere vil ta et oppgjør med fortiden og tre ut av «det tredje rikets» skygger, men at de samtidig føler på at det er for mange hensyn å ta når en skal skrive om Hitler Tyskland.⁴⁰ En annen historiker som støtter revisjonismen er Nils Johan Ringdal som angriper historieskrivingens moralske preg som har begrenset nordmenns historieforståelse av krigen. Han kritiserte Magne Skodvin og hans elever, «Skodvin-skolen» for at historieskrivingen i Norge har styrket det egne, basert «på irrasjonalt seierherrehovmod».⁴¹ De historikere som var uenig med Ringdals poeng, mente revisjonistene var villige til å ødelegge alt av verdigrunnlag som historien var bygget på. Hans Fredrik Dahl, skrev et innlegg i Dagbladet i 1987, der han svarer Arnfinn Moland sin kronikk fra samme avis, uken tidligere. Moland skriver saklig og nøytralt der han retter spørsmål og kritikk mot relativisering av «de norske forbryterne». Han forsvarer videre rettsoppgjøret, ved å hevde at ansvaret lå hos enkeltpersonene som visste konsekvensene av å melde seg inn i NS under okkupasjonen. Hvis ikke dette er ulovlig å straffe politiske motstandere av den lovlige regjeringen den dagen «fienden står i land, vil all forsvarsdebatt vera fånyttet og alle

³⁷ Maerz 2010: 162

³⁸ Maerz 2010: 162

³⁹ Maerz 2010:173

⁴⁰ Sørensen 1987: 168

⁴¹ Maerz 2010: 176

forsvarsmilliardar borkasta».⁴² Dahl sitt motsvar i kronikken uken etter består av en uenighet til dette: «Og å si at dagens militære forsvar ville være «bortkasta» dersom man problematiserer rettsoppgjørets prinsipp om at hvert eneste passive NS-medlem skulle hefte for ledelsens handlinger, det må være direkte uskjønnsomt av en historiker».⁴³ Etter denne diskusjonen i pressen, ble debatten såpass etablert at den videre foregikk i de historiske tidsskriftene.⁴⁴ Dahl definerer en revisjonisme satt ytterst på spissen: å sidestille «vi-et» og de «andre» (tidligere NS-medlemmer) som patrioter av Norge men på forskjellige måter. Hjemmefronts-representanter som Arnfinn Moland mener at Dahls synspunkter ikke er forenlig med den kollektive identiteten, og at det knuser det kollektive minnet om krigen.

Debattene og uenighetene på 1980-tallet om hvorvidt okkupasjonens historie skulle fortelles tradisjonelt eller mer revisjonistisk førte til at historikere på 1990-tallet var bevisste på det moralske ansvaret for å inkludere glemte grupper og offergrupper i fortellingen om okkupasjonen. De revisjonistiske tendensene fortsatte i større omfang dette tiåret.⁴⁵ Historiker Sigurd Sørliie skriver i «Heroes and villains: resistance and collaboration in Norwegian memories» at fra 1990-tallet, ble det: «increasingly common to assume that a dominant patriotic master narrative had shaped and distorted the Norwegian public's understanding of the war».⁴⁶ Dette synspunktet strider noe imot hva Susanne Maerz konkluderer med i boken «Okkupasjonstidens lange skygger». Der hun hevder at i tillegg til at det nå har utviklet seg en bevissthet om at det ligger et moralsk ansvar overfor forskjellige offergrupper i historiarbeidet, opptrer den imidlertid delvis sammen med forsvaret av den nasjonale konsensen som var under angrep.⁴⁷ Hun hevder videre at det i debattene har vært en oppfordring av historikere om å ikke sette spørsmålstegn til den kollektive identiteten, ved å unngå å kritisere eksempelvis «hjemmefronten».⁴⁸ Her er det verdt å bemerke at Maerz skrev om sin oppfatning av diskursen 12 år tidligere enn Sørliie kom med sitt standpunkt. Skal en tolke de ulike forståelsene av perioden, virker det som om «historiestriden» fortsatt var vedvarende utover 1990-tallet. 1980- og 1990-tallet ses på som en periode hvor bearbeidelsen

⁴² Moland 1987: 4

⁴³ Dahl 1987: 4

⁴⁴ Maerz 2010: 179

⁴⁵ Maerz 2010: 190

⁴⁶ Sørliie 2021: 185

⁴⁷ Maerz 2010:267

⁴⁸ Maerz 2010: 268

av fortiden var «gråttonet» grunnet flere og flere innslag av historiske verker som bidro til å blekne «svart/hvitt» tenkningen om krigen.

Utover 2000-tallet har en sett en økning i antall prosjekter og verker som omhandler «forbryterne» fra den andre verdenskrig i Norge. Det ble generelt større aksept og ønsker om å forske på de tidligere «forbryterne» fra historien, og i tillegg fremstille de «rett» og nyansert.⁴⁹ Norges forskningsråd ga midler til forskningsprosjektet «Å overkomme fortiden», ledet av historikerne Hans Frederik Dahl, Øystein Sørensen, Jon Elster og Stein Ugelvik Larsen. Prosjektet resulterte i 4 bind om kollaboratørens historie og skjebne, «Dommen til døden», «Oppgjøret med fortiden», «Krigsforbrytelser» og «Oppgjøret med frontkjemperne», som ble utgitt i 2004 av Pax Forlag.⁵⁰ Flere prosjekter har siden blitt gjennomført, hvor Teknisk museum og NTNU finansierte forskningen som ledet frem til «Tvangsarbeidets politiske økonomi: organisasjon Todt i Norge under andre verdenskrig» som tok for seg flere sider ved konsekvensene av tyskernes krigsøkonomiske planer. Prosjektet tok sted fra 2011 til 2015, hvor det på nettsiden til Forskningsrådet, står dette om hensikten: «Forskningstemaet er egnet til å sette den norske grunnfortellingen om norsk motstand under okkupasjonen under debatt».⁵¹ Her blir tyskerarbeiderne fremstilt som en del av fortellingen. I 2017 ferdigstilte HL-senteret (senter for Holocaust og livssynsminoriteter) ett prosjekt kalt: «Demokratiets institusjoner i møte med en nazistisk okkupasjonsmakt: Norge i et komparativt perspektiv», som hadde som mål å øke forståelsen av nazifiseringens omfang, karakter og faktiske gjennomføring i norske samfunnsinstitusjoner fra 1940 til 1945. I forskningen har det vært sentralt å benytte en europeisk oversikt over okkupasjonens mange former i de ulike europeiske landene, hvor historikerne hevder at: «Dette omfattende perspektivet har gitt bedre muligheter til å tematisere sentrale vesenstrekk ved den tyske, nazistiske stat, noe som i stor grad har vært neglisjert av norske historikere i de seinere tiår».⁵² I dette prosjektet blir kollaboratørene fremstilt gjennom en rekke avhandlinger, eksempelvis «Nazifisering, kollaborasjon, motstand – en analyse av Politidepartementet og Forsyningsdepartementet (Næringsdepartementet), 25. september 1940 – 8. mai 1945» av Kjetil Braut Simonsen, som dypdykker i den fundamentale problematikken politikere og embetsmenn sto ovenfor da

⁴⁹ Lenz & Nilssen 2011: 97

⁵⁰ Dahl & Sørensen 2004

⁵¹ Forskningsrådet u.å

⁵² Fure 2017: 1

tyskerne ville nazifisere samfunnet etter invasjonen.⁵³ I prosjektets står det overordnet at de tar hensyn til kollaboratører som et pragmatisk virke, at de anser nordmennenes handlinger som motivert av å gjøre det «minst ondet», og at dette har vært fruktbart for analysen.

I tillegg til flere andre prosjekter, har journalist og forfatter Eirik Veum gitt ut boktrilogien «Nådeløse nordmenn», hvor han skriver om «Hirden», «Statspolitiet» og «Gestapo». Disse er kjent som de mørkeste kapitlene i norsk krigshistorie, hvor han fremstiller brutale skildringer av organisasjoner og enkeltmenneskers virksomheter.⁵⁴ Verkene har møtt kritikk for ikke å ta historiefaglig etisk omsyn til de involverte og deres etterkommere. Dermed kan de ikke nødvendigvis kalles revisjonistiske, da de vitenskapelige rammene vedrørende personvern og etikk ikke er fulgt. Dette understrekes av historiker Ole Kristian Grimnes i en artikkel fra NRK, hvor Veums bruk av godt over 1100 individers navn blir ansett som «usmakelig».⁵⁵ Veum på sin side mener tiden er inne for full åpenhet rundt hva som skjedde under okkupasjonen med verkene som ble utgitt i 2013 og 2014. Fire år senere trekker Grimnes eksplisitt frem at hans nye utgivelse «Norge under andre verdenskrig 1939-1945» (2018) er et historisk verk laget på bakgrunn av bekymringer over at okkupasjonshistorien har blitt tegnet i et for stort *revisjonistisk* bilde.⁵⁶ Det blir spekulativt å skulle prøve å forstå hvem han sikter til, men dette illustrerer at debatten pågår langt utover tusenårsskifte.

I neste avsnitt skal det belyses hvordan historiefaglig diskurs og kollektivt minne henger sammen. Dette avsnittet vil belyse hvordan historiefaget og minne kan ha en gjensidig påvirkning av hverandre. En nasjonal kollektiv oppfatning av en periode farger måten historien blir skrevet på, og den historiske fortellingen vil gjensidig kunne påvirke den kollektive oppfatningen.

1.6 Teori

1.6.1 Historie og minne

Et minne kan ses på som den forestillingen individet får når de ser tilbake på spesifikke hendelser og tidsperioder. Derfor trenger ikke minne nødvendigvis være sant eller objektivt.

⁵³ Fure 2017: 3-4

⁵⁴ Veum 2014

⁵⁵ Trulsen & Esjeholm 2014

⁵⁶ Grimnes 2018: 488

Videre blir individuelle minner påvirket av det sosiale miljøet rundt seg, og motsatt. På denne måten har det erfaringsvis vist seg at menneskegrupper påvirker hverandres minner i mindre og større grad, og ofte sitter en igjen med forenende oppfatning av fortiden skal huskes: «kollektive minner».⁵⁷ Måten en gruppe mennesker minnes fortiden, varierer ut ifra hva slags form for fortid det er snakk om.

Enkelte hendelser fra samme periode kan ha vært av en så brutal karakter (tortur, forfølgelse og henrettelse), slik at en kan snakke om traumebelagte erfaringer. Historiker Anette Storeide utdyper at traumer kan potensielt befeste seg så dypt at det blir en del av ens identitet, noe som er problematisk for historiefortellingen.⁵⁸ Om det er traume eller erfaring, enkelte hendelser og personer velges å huskes, andre selekteres vekk. Kollektive minner blir derfor forandret, skapt og reproduisert gjennom en kontinuerlig forhandlingsprosess blant mennesker og den samtiden de befinner seg i.⁵⁹ Å skrive om kollaboratørene, er derfor et godt eksempel på hvordan minnekultur endrer seg med tiden. I starten var tematikken kanskje for traumebelagt for det kollektive samfunnet, og derfor valgte historikere å fokusere på andre perspektiver som fordret viktige og aktuelle verdier og holdninger for deres samtid.

Historikerne Anna Cento Bull og Hans Lauge Hansen definerer spesifikt tre former for minnehistorie i sin artikkel «On agonistic memory».⁶⁰ Gjennom Bull & Hansen sin første minne-form, den *antagonistiske* tilnærmingen, vil historiefremstillingen forsøke å skape tydelige identifiseringer ved å fremme tydelige symbolske grenser mellom «oss» og «dem». De avviser prosesser med kritisk refleksjon over tidligere konflikter og urettferdigheter, og fremmer i stedet minner som forsterker en følelse av identitet, likhet og samhold.⁶¹ Derfor kan en kunne identifisere antagonistiske trekk ved det norske minnet i historiematerialet som ble produsert i tiår etter krigen. Fra etterkrigstid var målet for norske myndigheter å reetablere nasjonalt samhold og stolthet. Historiefaget fulgte på mange måter følelsene som gjenspeilte nasjonens kollektive holdning til krigen, og i de ferskeste historiebøkene ble det gjerne fremstilt en kamp mellom de gode mot de onde. I den historiske lesingen vil en antagonistisk

⁵⁷ Stugu 2021: 15

⁵⁸ Lenz & Nilssen 2011: 107

⁵⁹ Stugu 2021: 16

⁶⁰ Bull & Hansen 2015: 390

⁶¹ Bull & Hansen 2015: 393-394

minnekultur kunne identifiseres ved at det eksisterer kontraster og skiller i omtalen om sitt eget felleskap, identitet og kultur sammenlignet med andres. Derfor var det ikke rom for å utforske andre perspektiver og tematikker som kunne komme til fare for å utfordre den historiske minnekulturen som var etablert. Motsetningen til denne minne-formen er kosmopolitisk minne.

Kosmopolitisk minne utviklet seg sterkere fra 1990-tallet og fremover. Bull & Hansen utdyper at årsaken til en kosmopolitisk måte å minne historien på, utviklet seg med den generelle menneskerettighetsdiskursen. Særlig vestlige land har vært gjennom faser hvor de har kommunisert og utviklet seg i tråd med hverandre. Kosmopolitisk minne kan omtales som en måte å kommunisere og forstå offerhistorie, med særlig vekt på jødeforfølgelsen fra andre verdenskrig, men også andre former for historisk urett mot andre folkegrupper og minoriteter. Sett innenfor historieskrivningen, kan en kosmopolitisk måte å presentere fortiden på eksemplifiseres gjennom hvordan Holocaust-diskursen utviklet seg transnasjonalt i flere land fra og med 1980-tallet. Dermed er en kosmopolitisk minnebruk inkluderende og forenende utover nasjonale grenser, noe som har en svekkende effekt for nasjonalstathistoriene.⁶² Samtidsrelevante begivenheter som Norges store diplomatiske og humanitære arbeid for fred i Midøsten, Oslo-avtalen, et økende flerkulturelt samfunn og individualistiske tendenser som etablerte seg med den konservative bølgen, er årsaker til at Norges kollektive selvbilde var i forandring hevder professor i idehistorie Trond Berg Eriksen.⁶³ Dette var en vestlig tendens, og ikke unikt med Norge. Norge ble med i en universalistisk oppfatning av menneskerettigheter som utviklet seg gjennom alle vestlige land. Sigurd Sørli nevrer at dette defineres som den post-modernistiske fasen.⁶⁴ Denne fasen åpnet for den kosmopolitiske minne-formen som kjennetegnes ved at flere mennesker, minoriteter og grupper fikk et større historisk søkelys.

Den siste formen for historiefaglig minnebruk er *agonistisk* minneform. Denne minneformen tar sikte på å kombinere det beste av de to nevnte minneformene ovenfor. Den tar mye fra den kosmopolitiske minneformen som anerkjenner viktigheten av den transnasjonale innflytelsen,

⁶² Bull & Hansen 2015: 392

⁶³ Maerz 2010: 193

⁶⁴ Sørli 2021: 190

men dreier det heller mot en lokal, i denne sammenheng, nasjonal minnediskurs. På den andre siden verdsetter den agonistiske minneformen at den transnasjonale innflytelsen som kosmopolitisk minne opparbeidet seg, kan benyttes til å ikke kun rette historisk søkelys mot menneskelig urett, men også ved å forstå andre perspektiver som eksempelvis fremme kollaboratørens historie under krigen.⁶⁵ For lærebokkapitlene vil bruken av denne minneformen gi kollaboratørene størst omtale-omfang, og rent hypotetisk mer nyansering i fremstillingen.

1.6.2 Kollaborasjon

Kollaborasjon er et begrep som går inn under den sosialhistoriske ånden i historieskrivingen fra og med 1980/90-tallet, og utgjør et tematisk perspektiv som før ikke passet inn i den svart/hvitt-malte *grunnfortellingen* eller *den nasjonale historiske konsensus fortellingen*, som sto sterkt i mange tiår etter okkupasjonen. Med avstand i tid og relasjoner til perioden, begynte den historiefaglige utviklingen fra og med 1990-tallet å helle vekk fra dette «gode mot de onde»-perspektivet som kjennetegner antagonistisk historisk minne. Etter hvert identifiserer man kosmopolitisk bruk av minne i historiefaget hvor nyere forskning begynte å stille seg kritisk til en god del av «hjemmefrontens» virksomhet, og kollaborasjonsvirksomhet fikk viet mer sympati og kontekstualisert forståelse i ånden av et transnasjonal historiediskurs.⁶⁶

Kollaborasjon stammer fra det latinske verbet «collaborare», som betyr å samarbeide. Et begrep som i utgangspunktet et lystbetont, men som har blitt forstått og betraktet annerledes i arbeidet med andre verdenskrig i Norge. Historiker Ole Kristian Grimnes spesifiserer at det er et viktig moment å ta i betraktning nå en skal forstå dette perspektivet. En kan ikke tolke og ilette «samarbeids»-begrepet den definisjon en vanligvis ville gitt det i dagligtalen. Rammene for begrepet kollaborasjon består i et samarbeid hvor relasjonen mellom de okkuperte og okkuperanten er asymmetrisk, hvor okkuperanten på sin side hadde en voldsom makt og autoritær posisjon i forhold til de okkuperte, den sivile befolkningen som nå var underlagt fremmede myndigheter.⁶⁷

⁶⁵ Bull & Hansen 2015: 399-400

⁶⁶ Sørli 2021:184

⁶⁷ Grimnes 2018: 78

Historiker Jan T. Gross benytter begrepene «kollaborasjon» og «kooperasjon» da han skal forklare forskjellen på tilbørlig og utilbørlig kontakt mellom den polske befolkningen og de tyske okkupantene i sitt verk «Polish Society under German Occupation» fra 1979.⁶⁸ Det samme har vært forsøkt i norsk historieskrivning, deriblant Grimnes benytter begrepet «tilpasning» i tillegg til kollaborasjon som et mildere samarbeids-nivå, da han skrev artikkelen «Hvor står okkupasjonshistorien nå?» for *Nytt Norsk Tidsskrift* i 2009.⁶⁹ Senere tok han vekk «tilpasning» som begrep, og lot kollaborasjon omhandle all form for administrativ, politisk, økonomisk og ideologisk samarbeid med okkupanten, i sin bok «Norge under andre verdenskrig», selv om det var over eller på grensen til tilbørlig/utilbørlig. I denne oppgaven analyse vil den administrative kollaborasjonen omhandle de som tok del i etableringen og driften av Administrasjonsrådet. Den økonomiske kollaborasjonen omhandler særlig de norske tyskerarbeiderne som var arbeidstakere for okkupasjonsmaktens utbyggingsplaner og som leverte råvarer for tysk krigsøkonomi. Den politiske og ideologiske kollaborasjonen vil for analysen, omhandle de nordmenn som meldte seg inn i Nasjonal Samling før og under krigen.

Professor i historie, Kjetil Braut Simonsen, har i likhet med Grimnes, valgt å bruke «kollaborasjon» som et videre begrep, og vektileggelsen i dette standpunktet ligger spesielt i argumentet om at en ikke må glemme eller undervurdere ubalansen maktrelasjonene mellom partene. Nazifiseringen av samfunnet var omfattende og foregikk fra brede institusjonelle rammer og ned på aktør-nivå. Handlingsmønstre og enkelthandlinger som ble begått av nordmenn, både gjennom institusjon og organisasjon, grupperinger og individ, må forstås i lys av okkupasjonens karakter.⁷⁰

Mange i motstandsbevegelsen gjorde frivillig arbeid for okkupanten for å vinne tillit. Politimannen som måtte arrestere personer i motstandsbevegelsen, varslet om arrestasjonen på forhånd, og båtmannskapet som fraktet lærere som nektet å være en del av nazifiseringen av skolen til arbeidsleirer i nord, kunne støtte kongen og det frie Norge.⁷¹ Båtmannskapet som også fikk god kontakt med lærerne om bord på «Skjerstad» kunne kanskje ha nektet å utføre

⁶⁸ Gross 1979: 119

⁶⁹ Grimnes 2009: 587

⁷⁰ Simonsen 2016: 29

⁷¹ Grimnes 2009: 484

oppgaven, men noen andre måtte ha gjort det uansett. Disse eksemplene viser til hvordan sivilbefolkningen kunne bevege seg mellom å være kollaboratør og motstandsmann, og at det er vanskelig i samtid å skulle plassere enkeltindivider i ulike kategorier og begreper som har oppstått i historieformidlingen om okkupasjonen.⁷² Simonsen tar utgangspunkt i at kollaboratørene handlet basert på en pragmatisk form for kollaborasjon, som det ble nevnt tidligere, hvor nordmenn som samarbeidet med tyskerne ville gjøre det «minst ondet». Ut ifra deres virkelighet og situasjonskontekst, handlet de på bakgrunn av hva som føltes riktig for dem selv.⁷³

Derfor velges det i denne masteroppgaven å benytte Grimnes sitt definerte «kollorasjons»-begrep slik han redegjør for i «Norge under andre verdenskrig 1939-1945» som dekker over virksomheten til kollaboratørene i Administrasjonsrådet, NS-medlemmene og tyskerarbeiderne.⁷⁴ Samtidig får begrepet en vri, hvor Simonsen sin forståelse av at nordmenn handlet pragmatisk ut ifra deres livssituasjon og virkelighet vil være et analytisk utgangspunkt. Det ligger en praktisk årsak bak det, ved at jeg ikke skal inn og vurdere former for kollorasjon og at det derfor gir mening å la alle former for tilbørlig/utilbørlig samarbeid med okkupasjonsmakten forbli innenfor et begrep. Grimnes skrev boken som et motsvar til en voksende revisjonistisk tendens innenfor den historiefaglige skrivingen.⁷⁵ Likevel vil det hevdes at hans innsats til å videreutvikle og legitimere kollorasjons-begrepets omtale til okkupasjonsfortellingen har vært med å utvikle perspektivet i et revisjonistisk bilde.

1.6.3 Historie som fortelling

Historiker Narve Fulsås utfordrer tanken ved å ta vekk denne form for subjektivitet, og skrive den «konkrete fortidige virkelighet».⁷⁶ Premisset er at historien må skrives i øyeblikkelig samtid. Det må nærmest skrives som en observasjon uten ileggelse av noe form for betydning. En slik «kronikør» vil derfor aldri kunne formidle det historikerne vil få frem, betydningen av hva hendelsene har å si for ettertiden. Historikere gir hendelsene mening gjennom rekonstruksjon og en «dialogisk formidling mellom fortid og samtid»⁷⁷. Denne dialogen blir

⁷² Grimnes 2009: 488

⁷³ Fure 2017: 2

⁷⁴ Grimnes 2018: 78-80

⁷⁵ Grimnes 2018: 488

⁷⁶ Fulsås 2005: 294

⁷⁷ Fulsås 2005: 294

essensen å fortolke i denne oppgaveanalysen. Den dialogiske formidlingen vil alltid forandre seg parallelt med samtiden som fremstillingen blir skrevet i.

Å se på historiefremstillingen som en fortelling, er kjernen i det en kaller for historiografiens *narrative* analyse eller fortellingsanalyse.⁷⁸ I narrativ analyse av et historisk verk, vil en fokusere på fremstillingens *plot* tilsvarende hvordan begrepet blir brukt i skjønnlitterær kontekst. Altså hvordan historikeren språklig velger å fremstille sine fortellinger. Historikere som har gjort seg tilhengere av den narrative måten å forstå historiske verker, er pådrivere for at en ikke kan skille den historiske forskningen og vitenskapen fra måten den blir presentert og skrevet på. Med andre ord vil det historiske verkets ståsted, refleksjoner, meninger og tanker, til dels grad kunne forstås gjennom språket som presenterer handlingen, med litterære valg av språklig pynt, skildringer og stil.⁷⁹ I denne oppgaven er det valgt å bruke kjerneelementer fra en representasjonsanalyse til å analysere okkupasjonens historiske fortelling.

⁷⁸ Fulsås 1989: 47-49

⁷⁹ Corell 2010: 16

2 Metode

Tidsaspektet er derfor viktig i årene mellom 1980 og 2024 som denne oppgavens avgrensning forholder seg til. For med tiden vil en kunne oppdage endringer i måten kollaborasjonstematikken blir fortalt gjennom fortellingens struktur og språk. Analysen vil ha en subjektiv tolkning, og kanskje vil den ilegge kapitelforfatterne fra de representative skolebøkene, tolkninger og påstander som ikke er forenlig med deres intensjon og hensikten fra da de skrev bøkene.

2.1 Representasjonsanalyse

For analyse av språklig innhold, vil det bli sentralt å se på subjektivitet/objektivitet og fortellerens personlige nærhet til fortellingen. Dette kan studeres gjennom en rekke verb, adjektiver, pronomener (eks. «vi-felleskapet»), fremheving av enkelt-aktører og utelatelse av andre (fortellingens *agens*). I sakprosaetekster som lærebøkene for historie i skolen, vil dette gi en representasjon av verden. Språket i teksten beskriver og representerer verden på særskilte måter. Gjennom en representasjonsanalyse hvor en analyserer de verbalspråklige ressursene benyttes analysekategoriene: tema, ordvalg og setningsstruktur.⁸⁰ Temaet i et historisk sakprosaverk vil en kunne indentifisere gjennom overskrifter og underoverskrifter. Eksempelvis «Andre verdenskrig» og «Norge under okkupasjonen» forteller om hvilken periode og tematikker som blir berørt. I underoverskriftene kan en videre indentifisere forfatternes vinklinger gjennom hvilke temaer og perspektiver de tar for seg, hva som blir inkludert og ekskludert. I overskriftene går det an å indentifisere både eksplisitte og implisitte temaer. I en av lærebøkene som skal analyseres blir en presentert med underoverskriften «Sjokket» som både kan analyseres eksplisitt og implisitt.⁸¹ Eksplisitt forteller underoverskriften at temaet omhandler nordmennenes sjokk over å bli invadert. «Sjokket» forteller implisitt at temaet er personlig vinklet og har en følelsesladning som gir leseren oppfatninger om hvem som er «de gode» og «de onde».

Et annen verbalspråklig ressurs for representasjonsanalysen, er å indentifisere ordvalg og verdiladning. Ord og uttrykk som fremstiller personer, organisasjoner, begivenheter og

⁸⁰ Veum & Skovholt 2022: 60

⁸¹ Bjørnsen 1985: 280

fenomener forteller om hva slags holdninger forfatterne har til det de skriver om.⁸² Det kan være bruk av adjektiv, substantiv, adverb eller verb som påvirker setningsformeleringens karakter, holdning og vinkling. Det kommer ikke alltid tydelig frem i teksten, men kan likevel gi leserne nærmest underbevisste oppfatninger av hvem og hva som blir malt i et positivt bilde og hvem som blir malt negativt. Eksempelvis får NS en tydelig negativ ladning i Bjørn Bjørnsens «Norges- og verdenshistorie etter 1850» da han skriver «det vesle, norske nazistpartiet». Bruken av adjektivet «vesle» indikerer tydelig hvordan organisasjonen blir fremstilt i dette okkupasjonskapitlet.

2.2 Nærlesing

Å skulle analysere tekstens innhold vil på mange måter bety å forstå seg på, og dekode den skjulte meningen som måtte ligge i språket. Dette krever nærlesning og er et kvalitativt analyseverktøy. Det handler om å finne forfatterens bruk av bestemte «nøkkelord» som har meningsbærende effekt på innholdet (verbalspråklige ressurser).⁸³ Enkelte ord kan forekomme mer frekvent og hyppig i teksten foran andre ord. I omtalen om kollaboratørene blir det sentralt å se på hvilke begreper og ord som brukes, hvordan de blir bygget opp som aktører og hvilken rolle de har for fortellingen.⁸⁴ Videre er det relevant å se på fortellerstemmens eksplisitte eller implisitte fortellerposisjon i tekstene. Det kan det være like sentralt å se på hva fortellingsteksten og språket ikke ser på, formidler og forklarer, da det vil si noe om fortellingens synsvinkel. Dette kalles dekonstruktiv lesning.⁸⁵

2.3 Kildene

For å besvare min problemstilling har jeg valgt ut åtte lærebøker for historie for videregående skole. Den eldste boken er utgitt i 1984 og den nyeste i 2021. Disse skal representere utvikling og endringer i utviklingen om kollaboratørene i «okkupasjonskapitlet». I hvilken grad bøkene er brukt er ikke blitt kartlagt. Samtidig ligger analyserelevansen i lærebokforfatternes fortellinger, og ikke i hvilken grad elever har vært eksponert for dem. Utgangspunktet til forfatterne må jo ha vært at verkene forhåpentligvis blir benyttet så mye som mulig i skolen, og bøkene mister derfor ingen analytisk verdi basert på hvor lite eller

⁸² Veum & Skovholt 2022: 64

⁸³ Kjelstadli 1999: 186

⁸⁴ Kjelstadli 1999:187

⁸⁵ Melve & Ryymin 2018: 56

mye brukt de har blitt. Forfattere fra utvalget har alle sine spesialfelt, synspunkter og skrivestil. Derfor må en ta høyde for at dette var med å farge måten de fremstilte lærebøkene på. Det vil være naturlig å anta at det eksisterer en viss asymmetri i måten okkupasjonshistorien blir fortalt, og hvilke perspektiver som eksempelvis er valgt å ha med i større grad fremfor andre. For analysen er det satt to bøker til hvert tiår, foruten en fra 2020-tallet, som henviser til hvordan kollaborasjonstematikken blir fortalt i dagens skolebøker.⁸⁶ Det er også forsøkt så langt det går å analysere en viss kontinuitet gjennom å analysere samme forfatter over flere lærebøker over tid. Derfor er forfatteren bak læreboken *Fortid og Samtid 2* fra 1984, Tore Linné Eriksen, valgt da han senere bidrar til okkupasjonskapitlet i læreboken *Norge og Verden etter 1940* fra 1993. På samme måte er læreboken *Spor i tid-Norge etter 1850* fra 1993 valgt, da historiker Ole Kristian Grimnes også senere har skrevet kapitlet til lærebokverket, «Tidslinjer 1+2 Verden og Norge» fra 2011. Samtidig er journalist og forfatter Bjørn Bjørnsen sin bok «Norges- og verdenshistorie etter 1850» fra 1985, den eneste boken som ikke er skrevet av en faghistoriker. Boken er fra en periode på 1980-tallet hvor flere faghistorikere engasjerte seg i skrivingen av lærebøker i historie, og derfor er læreboken valgt som et symbol for brudd med ufaglærte historikere sin medvirkning til lærebøkene, og starten på en mer fagorientert lærebokproduksjon.

Et annet moment er at lærebøkene får en tydelig todeling. I år 2000 ble det slutt på nasjonal godkjennelsesorden som nevnt tidligere.⁸⁷ May-Britt Ohman Nielsen sin bok «Portal-Norge etter 1850» fra 2004, blir den første boken i analysen som ikke trengte å bli godkjent. Bøkene analyseres i lys av en mer åpen og frigitt skriveprosess, selv om bøkene må og skal forholde seg til læreplaner og kompetansemål. De to nyeste bøkene fra 2016 og 2021, «I ettertid» og «Historie 1», er valgt for å illustrere hvor drastiske endringene kan være i måten forfatterne fremstiller okkupasjonsperioden i nyere tid. Disse bøkene illustrerer hvordan historiefaget i skolen både kan benytte fortellingen på en helt ny måte, og faktisk gå så langt som å finne den irrelevant da den ikke er inkludert i en av bøkene. I stede for å se på disse bøkene som

⁸⁷ Skram & Korbøl 2023: 251

irrelevante for analysen, indikerer de i aller høyeste grad hvordan relevansen av okkupasjonsperioden blir belyst i nærere tid.

De to nyeste bøkene i analysen, «I ettertid» og «Grunnbok i historie», velger å nærmest ikke fremstille okkupasjonshistorien i Norge. Dette medfører at det er vanskelig å skulle gjøre en representasjonsanalyse av fremstillingssturturen og språket. Derfor må en kunne analysere forfatternes valg av temaer, og hva de faktisk fremstiller om okkupasjonen, og koble dette opp mot minnet som mennesker har i dag om krigen. Bøkene er like relevante for samfunnet som de tidligere bøkene var for sin tid, og derfor er det bitt valgt å prøve å forstå hvorfor okkupasjonsfortellingen ikke fremstilles heller enn å unngå verkene.

2.4 Oppgavens struktur

Hoveddelen består av en analyse- og diskusjonsdel. Kap. 3 vil ta for seg representasjonsanalyse av hvert lærebokkapittel. Hver lærebok vil derfor stå oppført som 3.1, 3.2, 3.3 ..., i innholdsfortegnelsen. De åtte forskjellige bøkene vil bli framstilt med fire punkter: *Tittel på bok og kapittel*, *Forord og oversikt* over kapitlets inndeling i boka, *struktur* og *språk*. I første punkt vil læreboken bli presentert med forfatter(e) og redaktør. Her vil det videre bli presentert en mer generell informasjonsdel og lærebok i tillegg til forfatterkontekst. Under *forord og oversikt* vil det siteres og redegjøres for hva som kan være av relevant informasjon og opplysninger som forfatterne bringer med boka. Her vil enkelte sitater fra bøkens forord fremheves, som kan være relevante for hvordan okkupasjonsfortelling vil bli fremstilt, og hvordan dette kan påvirke fremstillingen av kollaboratørene. I oversikt vil det ikke konsekvent, men der det behøves, gi tilleggsinformasjon om hvordan kapitlet er satt opp og delt inn hvis det er av relevans for hvordan kollaboratørene fremstilles. Under *struktur*, vil det fokuseres på underoverskrifter som gir informasjon om hvordan kollaborasjon blir fremhevet/dempet, i hvilke underoverskrifter de blir omtalt, og hvor stort omfanget av omtalen er. Hva som står i de ulike underoverskriftene og avsnittene, vil analyseres og redegjøres under *språket*. Her vil de verbalspråklige ressursene som fortellingen gir: ordbruk, ladninger, i hvilken grad omtalen formulerer nyanser, hva vektlegges i årsaker osv.

Etter analyse-kapitlet, vil bøkene diskuteres opp mot hverandre i kap.4. Her vil fortellingene settes opp mot hverandre i en diskusjon om brudd eller kontinuitet. To og to bøker settes opp mot hverandre, og diskusjonsdelen vil derfor tilsvare fire faser: Lærebøkene fra 1980-tallet,

lærebøkene fra 1990-tallet, lærebøkene fra 2004 og 2011 og lærebøkene fra 2016 og 2021. Disse oppsummeringene vil gi bøkene en kontekstuell avklaring i forhold til endringer i den historiefaglige diskursen i tilsvarende periode. Her vil det ses på hvilke diskusjoner, prosjekter, og historiske verk som kan ha bidratt til endringer i omtale om kollaboratører i lærebok-fortellingene om okkupasjonen.⁸⁸ Til slutt vil det konkluderes med de største endringene.

3 Analyse

3.1 Fortid og samtid 2 – Norsk historie etter 1850- 2.utg, 1984. Kap. 7: «Fem år under tysk okkupasjon»

Fortid og Samtid 2 er en lærebok som er skrevet av Tore Linné Eriksen, Knut Einar Eriksen og Terje Halvorsen og utgitt av Gyldendal Norsk Forlag. Redaktør er førstnevnte forfatter, Tore Linné Eriksen, som utga førsteutgaven i 1977, og siden utformet en oppdatert versjon som fikk sin godkjenning av Kirke- og Undervisningsdepartementet i 1984 som lærebok for videregående opplæring. Eriksen er historiker og forfatter, hvor han gjennom sitt virke har vært særlig opptatt av Afrika-studier, global-studier og økonomisk historie koblet til utviklingsland. Gjennom disse forskningsfeltene har han derfor opparbeidet seg en stor kompetanse i historie om den «tredje verden».⁸⁹ U-landsstudier har historiker tilnærming som verdsetter å få frem nye perspektiver og belysninger av andres historie. Dette er noe Eriksen kan ha tatt med inn i sitt arbeid om de «andre» i norsk okkupasjonshistorie.

Boken fremstiller norsk historie fra 1850 og frem til samtid (1984), som brer seg over 229 sider og 12 kapitler.⁹⁰ Okkupasjonskapitlet som skal analyseres er 5. i rekken av 12, og har fått navnet «Fem år under tysk okkupasjon». Kapitlet brer seg utover 16 sider (s.129-145), før neste kapittel starter med tittel «Økonomi og dagligliv i etterkrigstidssamfunnet».

3.1.1 Forord og oversikt

I forordet til boken innleder Eriksen tidlig med å si at det var helt nødvendig med en ny versjon, hvor mange forandringer har måttet bli foretatt. Dette skriver han i 1983, året før

⁸⁸ Heieret, Ryymin & Skålevåg 2013: 24

⁸⁹ Haave 2023

⁹⁰ Eriksen 1984: 2

boken blir godkjent som undervisningsmaterieell. Den forrige versjonen fra 1977, utdyper han ble skrevet en god del år før den ble gitt ut, og på bakgrunn av at det har gått ett tiår siden den første ble skrevet, var det derfor på tide med en ny bok av mange ulike årsaker. I første poeng utdyper Eriksen at tiden siden forrige bok, har medført at etterkrigstiden ikke lenger er gitt at verken elevene eller lærerne lenger husker, og derfor har perioden etter 1945 fått større omfang. Videre poengterer han at mer historie har blitt skrevet det siste tiåret, og at nyere perspektiver har gitt rot for «annerledes historie», hvor sivilsamfunnet og vanlige folks historier har fått en betydeligere rolle i historieskrivinga.⁹¹ Her argumenterer Eriksen for at sosial historie har fått en sentral rolle i historiefaget, og legger videre vekt på at det er forsøkt å rette oppmerksomhet mot sosiale grupper og mennesker som før ikke fikk plass i en mer politisk orientert historie. Her diskuterer Eriksen kompleksiteten over å skulle forklare betydningsfulle og lange linjer i den norske historien, og ved siden av å skrive med et perspektiv som beveger seg ned på lokalnivå hos enkeltmennesker som ikke før har fått plass i historien. Sosialhistorien har nok medført at okkupasjonshistorien har lagt mer vekt på rettsprosessene og det dagliglivet i det okkuperte samfunn fremfor tidligere, hvor kollaboratørene erfaringsvis får større omtaleomfang.

3.1.2 Struktur

Kapitlet har et fortellingsmønster som kan identifiseres som en revidert utgave av grunnfortellingen. Først om Norges utgangspunkt før krigen, så angrepet. Videre fortelles det om hvordan okkupasjonsmakten reetablerte en ny myndighet, før resten av kapitlet handler om nordmennenes motstand, hverdagsliv og frigjøring. Mot slutten av kapitlet blir en presentert med i underoverskriften «Dagligliv og levekår». I dette delkapitlet beskrives enkelte tall for krigens fasit: «I alt satt 30- 50 000 mennesker arrestert i kortere eller lengre tid, 8000 ble sendt til fangeleirer i Tyskland og 336 ble henrettet ...».⁹² Dette er statistikken som blir fortalt, før avsnittet videre formidler: «Men samtidig var det mer samhold, felleskap, nærhet og nasjonalkjensle enn før». Konkluderingen gir kapitlet et narrativ som en seiersfortelling hvor vektleggingen av nasjonalt samhold tilfaller majoritetsgruppen av

⁹¹ Eriksen 1984: 3

⁹² Eriksen 1984: 140

nordmenn, og ikke tar med seg utdypende perspektiver på de nordmenn som falt utenfor dette felleskapet. Derfor kan en se på denne strukturen som en utgave av grunnfortellingen.

Et annet argument for dette er måten fortellingen fremstår i sin helhet. Hovedtendensene i fremstillingen tar for seg de agerende aktørene, tyskerne og NS som opposisjon, for så handlingen gir en videre utdypelse om hvordan «motstands»-Norge reagerte og handlet og handlet mot aktøren. Kronologien i seg selv er naturlig. Det er heller valg av mengde omtale og utdypelse om den reagerende aktør, som bidrar til at fortellingen utspiller seg gjennom «det nasjonale felleskapets» øyne. Dette ser en i måten avsnittene er bygd opp. I underoverskriften; «Konflikt med organisasjonene». Her fortelles det om hvordan okkupasjonsmakten forsøkte å plassere NS-medlemmer i de øverste stillingene for å nazifisere og innordne de under et «nasjonalt ting»⁹³ Etter at fienden med okkupasjonsmakten og NS som aktør er redegjort for, går fortellingen over i dybden av hvordan nordmenn håndterte situasjonen med protest, streik og andre motstandshandlinger som gir fortellingen et «gode mot de onde»-perspektiv.

NS-medlemmene blir omtalt kort og nokså unyansert i underoverskriften «Quisling og NS», som omtaler aktørene som et enhetlig fenomen. Kollaboratørvirksomhet som ikke er ideologisk eller administrativt basert, får omtale på to-tre setninger i «Krigsøkonomi for tysk tjeneste», hvor de får en heller negativ omtale, som skal studeres nøyere under *Språket*. I «Frigjøring og rettsoppgjør» skriver forfatteren et avsnitt med redegjørelse av oppgjørets statistiske tall, før han videre opplyser om nyere debatter som kritiserer forskjells-dommene, og siden fremhever nyere syn på NS-medlemmene som ikke eksisterte før.

3.1.3 Språket

I fortellingen har Administrasjonsrådet og NS fått en god del omtale. Administrasjonsrådet blir beskrevet som et forvaltningsorgan som skulle «få hjulene til å gå» i det okkuperte områdene.⁹⁴ I avsnittets innhold ilegges setningene argumenteringer og kontekst som på mange måter legitimerer organet: «*Et utbredt håp om å bli kvitt Quisling lå også bak opprettelsen av Administrasjonsrådet, men regjeringen uttalte 17.april det det verken*

⁹³ Eriksen 1984: 135

⁹⁴ Eriksen 1984: 132

*representerte folkeviljen eller hadde noe norsk rettsgrunnlag».*⁹⁵ Organet får en viss legitimering og nøktern fremstilling, men samtidig understrekes det tydelig at organet ikke representerte nasjonens interesser. Forklaringen kan fremstå litt bitter, spesielt da det videre formuleres: «Administrasjonsrådet skulle ta brodden fra Quisling». ⁹⁶ Senere i avsnittet får man et eksempel til på denne bitterheten som forsvarer adm.: «På dette tidspunkt rådde det pessimisme i vide kretser. Det var bitterhet over «de alliertes» passivitet, regjeringen hadde dratt fra landet, og tyske tropper hadde marsjert inn i Frankrike. Stortingets presidentskap gikk med på å henstille kongen og Nygaardsvold-regjeringen å trekke seg, og det viste seg å være flertall for det samme blant stortingsrepresentantene».⁹⁷ At språket kontekstualiserer Administrasjonsrådets motiver og årsaker, medfører at fortellingen blir nyansert vedrørende hvor tilbørlig/utilbørlig Administrasjonsrådet virkelig var i perioden i 1940. Omtalen er nokså stor, sett i forhold til tidligere skolebøker, jamfør bakgrunns-overskriften i Kap. 1.5 vedrørende liten tale om Administrasjonsrådet. Eriksen forsvarer aktørene bak etableringen av organet ved å heller kritisere følelsesladd hvor lite hjelp det var å få fra de allierte. Han bruker anførselstegn («de allierte»), og bitre formuleringer om hjelpen. Dette er et argument som styrker «vi-felleskapets» fortelling.

I omtalen om de ideologiske kollaboratørene i underoverskriften: «Quisling og NS», er omtalen begrenset og ikke særlig nyansepreget. Dette kan illustreres fra dette setningsutdraget: «I forhold til mellomkrigstida var det mange som nå sluttet seg til NS, både ut fra politiske synspunkter og tanken på personlig karriere».⁹⁸ Motivene for medlemskap blir konkludert over to årsaker, politiske synspunkter og personlig karriere. Mer sammensatte motiver for innmelding tilhører et mer sosialhistorisk perspektiv, som Eriksen ikke vier de ideologiske kollaboratørene i dette avsnittet. Videre skrives det: «Mens NS hadde 7000 medlemmer i 1940, steg tallet til over 40 000 i 1943. Det var nok enda flere som inntok en vakkende holdning, og som på folkemunne ble kalt «stripete»».⁹⁹ Her ilegges det negative ladninger i begrepsbruken, «vakkende», «stripete», som er med å legge til grunn for en oppfatning om medlemmene som «onde» og umoralske, ved å ikke gi bakgrunnen for

⁹⁵ Eriksen 1984: 132

⁹⁶ Eriksen 1984: 132

⁹⁷ Eriksen 1984: 133

⁹⁸ Eriksen 1984: 133

⁹⁹ Eriksen 1984: 133

medlemskap nok holdbare nyanser. Fremstillingen av medlemmene gir fremstillingen et tydeligere «seiersnarrativ», som gjenkjenner grunnfortellingen. Historiker Synne Corell skriver i sin avhandling «Krigens Ettetid» at det store hovedverket «Norge i krig» som ble utgitt i perioden 1983-1987, har en lik tilnærming i omtalen av NS-medlemmer. Der skriver hun at NS-medlemmene blir på generelt grunnlag omtalt nedsettende. Hun hevder at det eksisterer ironi i fortellingen der de blir omtalt som «Vidkun Quislings disipler».¹⁰⁰ Ironien kan ikke identifiseres tilsvarende fra Eriksens avsnitt, selv om medlemmene blir assosiert med Quisling allerede fra underoverskriften. En større likhet er det i poengene hun bringer frem i at tidsaspektet vedrørende innmeldelse i NS er forenklet, og at medlemskap «blir en konstant og nærmest eksistensialistisk størrelse, medlem var noe man enten var eller ikke var».¹⁰¹ Enten var du norsk, eller så var du unorsk med «vakkende holdning» og «fokus på egen karriere» hvis du meldte deg inn.

I neste omtale i underoverskriften «Krigsøkonomi for tyske behov» blir økonomisk kollaborasjon omtalt i avsnittet: «Både bygge-, anleggs- og trevareindustrien fikk et stort oppsving etter 9.april. På to år ble virksomheten i disse næringene fordoblet, og nye firmaer slo seg opp med leveranser til bygging av brakker og militære anlegg («brakkebaroner»».¹⁰² Bruken av begrepet «brakkebaroner» i parentes på slutten av setningene skal virke som en oppklarende benevnelse for denne gruppen av kollaboratører som bidro i bygge- og anleggsbransjen under okkupasjonen. Begrepet har negative ladninger, som illustrerer en slags antagonistisk minnebruk hvor Eriksen distanserer seg fra den gjeldende gruppen. Dette gjenspeiler nok på mange måter hvordan disse økonomiske kollaboratørene blir husket fra perioden (1980-tallet). Videre blir kollaboratørene i bygge- og anleggsbransjen omtalt like kort i neste underoverskrift «Dagligliv og levekår»: «På samme tid som norsk økonomi som helhet ble fattigere, betydde krigen også at 1920- og 1930-års massearbeidsløshet forsvant. I perioder jobbet mer enn 100 000 på tyske bygge- og anleggsplasser».¹⁰³ Her omtales de økonomiske kollaboratørene kortfattet og objektivt i en større sammenheng hvor målet er å forklare okkupasjonsstyrets etablering av arbeidsplasser, industri og militærstrategiske planer.

¹⁰⁰ Corell 2018: 141

¹⁰¹ Corell: 142

¹⁰² Eriksen 1984:138

¹⁰³ Eriksen 138

Eriksen fordømmer de ikke, og trekker frem positive konsekvenser av at det økonomiske samarbeidet.

Neste omtale kommer mot avslutningen av kapitlet i underoverskriften «Frigjøring og rettsoppgjør». Kollaborasjon fremstilles først gjennom statistiske tall fra rettsoppgjøret: «92 000 nordmenn ble gransket: det var nær 10% av alle voksne innbyggere. 12 tyskere og 25 nordmenn, deriblant Vidkun Quisling, fikk dødsstraff ...». ¹⁰⁴ Denne omtalen anses som en mer tradisjonell og deskriptiv måte å omtale kollaboratørene under rettsoppgjøret. Revisjonisten Han Fredrik Dahl utfordret heller ikke legitimiteten til rettsoppgjøret i sin bok «Krigen i Norge» fra 1974.

Derfor kan en identifisere endring i minnet om krigen da Eriksen frembringer nyere momenter ved oppgjøret. I første setning er det lagt vekt på at det var de «radikale» som mente at de økonomiske kollaboratørene «slapp lett unna». Setningen preges av bitterhet og avstand til kollaboratørene, men påpeker likevel nyanser. Videre bruker de begreper som «krigsprofitører» når de omtaler de som tjente stor på krigen. Dette settes opp mot NS-medlemmer som alle ble hardt straffet for innmelding under okkupasjonen. Samtidig problematiserer Eriksen at «det ikkje var så lett å vite kva som var «nasjonal handling», og at ein del NS-folk ønskte å fremje norske interesser ansynes det tyske okkupasjonsstyret». ¹⁰⁵ Dette gir innsikt i hvor lærebok-kapitlet står ovenfor den historiske debatten om rettsprosessene, hvor det problematiseres at de økonomiske kollaboratørene slapp med dom der passive NS-medlemmer fikk straff. På en del områder er formuleringene vedrørende rettsoppgjøret i kapitlet oppdatert for sin tid, ved å til dels nyansere hvorvidt domstolene ga rettferdige straffer. Videre legger han til at mange NS-medlemmer så nasjonale interesser i medlemskapet, noe som gir boken en noe utradisjonell omtale for sin tid. Syv år tidligere i den første utgaven av «Fortid og Samtid 2» fra 1977, blir ikke NS-medlemmene nevnt i avsnittet om «rettsoppgjøret». Det sås bare tvil ved at de økonomiske kollaboratørene «slapp lett unna». ¹⁰⁶ Derfor kan en hevde at et nyansepreg vedrørende ideologiske kollaboratører ble integrert i lærebøker på 1980-tallet.

¹⁰⁴ Eriksen 1984: 142

¹⁰⁵ Eriksen 1984: 142

¹⁰⁶ Eriksen 1977: 124

3.2 Norges- og verdenshistorie etter 1850. Kap 15. «Norge 1918-1945»

«Norges- og verdenshistorie etter 1850» er en bok skrevet av Bjørn Bjørnsen med redaktør Arne Ulvund som ble utgitt av Aschehoug Forlag i 1985.¹⁰⁷ Boken er godkjent av Rådet for videregående opplæring til bruk for det tredje året med allmennfaglig studieretning i videregående skole. Bjørnsen er utdannet journalist og har senere blitt faglitterær forfatter. Han har gitt ut flere faglitterære verk om okkupasjonsperioden, deriblant «Det utrolige døgnet» og «Narvik 1940».¹⁰⁸ Han har fra ungdomsårene vært medlem i Arbeiderpartiet, hvor han også som sivilarbeider tjenestegjorde på statsministerens kontor under Gerhardsen-regjeringstid. Erfaringer med tidligere faglitterær virksomhet på samme felt, og en nær politisk tilknytning til gjenoppbyggelses-planen som Gerhardsen-regjeringen sto for, kan ha vært med å prege forfatterens fortellingsmønster og innhold.

Boken tar for seg både Norgeshistorie og globalhistorie fra 1850 frem til sin samtid. Bokens spenn er fra den industrielle revolusjon med kap. 1 «Nye maskiner, nytt samfunn», til kap. 23 med «Norge etter 1945» hvor en går gjennom nasjonens største historiske høydepunkter og samfunnsaktuelle sider.¹⁰⁹ Dette tilsvarer til sammen 428 sider med fremstilling, oppgaver, bilder og referanser.

3.2.1 Forord og oversikt

Bjørn Bjørnsen skriver i mars 1985 at: «Enhver generasjon må skrive historien om igjen. Ikke bare på grunn av ny kunnskap, men også fordi vi ser etter andre ting i historien enn våre foreldre». Basert på dette skriver han videre: «at vi i dag er opptatt av skille mellom rik og fattige i verdensmålestokk, av kjønnsroller og hverdagsliv».¹¹⁰ Dette symboliserer en økende orientering om menneskerettigheter og internasjonale perspektiver, som tyder på et kosmopolitisk bruk av minne i historiefaget. Han påpeker videre vanskeligheter med å fordype seg i spesialfelt, da bokas innhold skal ta for seg nasjonshistorie og verdenshistorie på

¹⁰⁷ Bjørnsen 1985: 4

¹⁰⁸ Andreassen 2022

¹⁰⁹ Bjørnsen 1985:7

¹¹⁰ Bjørnsen 1985: 5

i overkant av 400 sider. Derfor understreker han at denne bokens målsetning er å kunne stimulere til større fordypelse på flere av historiens områder.

Boken har en annerledes oppbygging en Eriksens *Fortid og Samtid 2*, hvor den norske okkupasjonshistorien faller inn under et selvstendig kapittel. Bjørnsen har valgt å fortelle om den norske okkupasjonen gjennom et større tidsspenn, «Norge 1918- 1945».

Okkupasjonsfortellingen som er relevant for oppgaven starter i den siste overskriften i kap.15: «Norge i krig».¹¹¹ En annen viktig påpekning er at «rettsoppgjøret» som kan hevdes å være en av kollaborasjons-tematikken mest benyttede omtale-punkter, er plassert åtte kapitler lengre bak i bokens kapittel: «Norge etter 1945».¹¹² Forfatteren har med andre ord valgt en helt annen form for logisk struktur i sin lærebok. Overskriften «Rettsoppgjøret» fra kapittel 23, skal derfor analyseres.

3.2.2 Struktur

Fortellingsmønstrer er nokså likt Eriksens fra *Fortid og Samtid 2*. Mye basert på at forfatteren følger en naturlig historisk kronologi av perioden samtidig som de samme begivenhetene forsterkes og vektlegges. En av de første underoverskriftene er «Sjokket», som tar for seg tyskernes invadering av Norge natt til 9.april. Den har en følelsesladet karakter og gir klar indikasjon på at fortellingen er vinklet fra et «vi-perspektiv».¹¹³ Derfra vender fortellingen over i faser slik en kan identifiserer fra grunnfortellingseksempelet av Christian Christensen («1.5 Bakgrunn»), hvor det fremstilles et «oss og de»-handlingsforløp som tar seg etableringen av okkupasjonsmakten, norsk motstandsmobilisering og frigjøringen tilslutt.¹¹⁴ Underoverskriftene bidrar til å vri fortellingen over i en kamp mellom de gode mot de onde, som indikerer store likheter med grunnfortellingen: «Hærtatt land», «Tysk terror» og «Da freden kom» er alle underoverskrifter formulert fra en fortellervinkel som er med å underbygge «vi-perspektivet» på fortellingen.

Et avsnitt som forsterker frontene mellom «de gode nordmenn» og ideologiske-kollaboratører kommer i underoverskriften «Motstand», hvor forfatteren setter frontene opp mot hverandre i

¹¹¹ Bjørnsen 1985: 280

¹¹² Bjørnsen 1985: 391

¹¹³ Bjørnsen 1985: 280

¹¹⁴ Bjørnsen 1985

samme tekstavsnitt. Omtalen om Nasjonal Samling er strukturert til å illustrere motstandens fiende, som medfører at mottakernes oppfatning om NS-medlemmene blir fiendtlige og lite nyansert.¹¹⁵ Like eksempler ser en ved at tyskerarbeidene sin omtale kommer i underoverskriften «Tysk terror».¹¹⁶ Her innledes avsnittet med setningen: Terboven var innstilt på å bruke makt og terror for å innlemme Norge i den «tyske krigsmaskinen». Strukturelt gir dette samme effekt som ved plasseringen av NS-medlemmer sin omtale, og kollaboratører får derfor hele veien sin fremstilling gjennom den «onde» siden av fortellingen.

Et annet moment som er med på å forandre denne fortellingsstrukturen fra tidligere analysert lærebok, er at rettsoppgjøret som pleier å komme mot slutten av okkupasjonsfortellingen, står over hundre sider lengre bak i læreboken, under kapittel-tittel: «Norge etter 1945». På en side gir dette mening, da landssviksoppgjøret foregikk frem til starten av 1950-tallet. Likevel hevdes det å bygge opp seiersnarrativet i det analyserte kapitlet, da omtalen om kollaboratørene under rettsprosessene ikke inkluderes i avslutningen.¹¹⁷ «Rettsoppgjøret» heter underoverskriften, som videre har to undertitler som dekker temaet: «Hvem er forræder?» og «Mildere dommer etter hvert».¹¹⁸ Rettsoppgjøret som tema for okkupasjonsfortellingen var underkommunisert i historiefaget frem til midten av 1970-tallet.¹¹⁹ Dette kan ses i lys av at den historiefaglige forskningen heller ikke hadde begynt å skrive utdypende om begivenheten. I denne læreboka har rettsoppgjøret fått viet ca. 2 sider hvor kollaboratørene har en større omtale. Dette viser til større integritet av kollaborasjonstematikken både i historiefaget og i lærebøkene for samtiden.

3.2.3 Språket

Språket er gjennomgående knyttet til et «vi» som representerer det norske «majoritets felleskapet». I underoverskriften «Motstand» beskriver forfatteren: «Gode nordmenn gikk med nisselue, de unnlot å snakke med tyskere og hørte på nyhetene fra London inntil

¹¹⁵ Bjørnsen 1985:286

¹¹⁶ Bjørnsen 1985: 286

¹¹⁷ Bjørnsen 1985

¹¹⁸ Bjørnsen 1985: 391-393

¹¹⁹ Nikolaisen 2012: 9

radioapparatene ble beslaglagt i 1941».¹²⁰ Denne språklige formuleringen er med på å bygge opp mot den «gode» siden av fortellingen.

Første omtale av NS-medlemmer kommer så i underoverskriften «Quisling utnevner seg selv til ministerpresident», hvor de blir et relevant tema ved redegjørelsen om radiotalen til NS-lederen kvelden 9.april: Da hørte de stemmen til føreren for det vesle, norske nazistpartiet...».¹²¹ Hvis en kontrasterer omtalen om de «gode nordmenn» opp mot omtalen om NS, «det vesle, norske nazistpartiet», ser en helt klart at forfatteren fortsetter den tradisjonelle fremstillingsspråket fra skolebøkene rett etter krigen. Forfatteren bidrar til å sette et stort sprik mellom de gode nordmenn og NS-medlemmene. De blir ikke videre omtalt eller nyansert annet enn å være nazister som meldte seg inn i partiet. Et annet moment, er at Nasjonal Samling blir definert som nazister i denne fortellingen. Det er mange gode argumenter bak denne definisjonen, og i det kollektive minnet kan en kanskje påstå at det også er den mest utbredte oppfatningen. Nyere historiske verker benytter «fascist». Fascisme er med selvsentrert rundt nasjonens betydning, og har ikke den ekspansjonistiske egenskapen som kan karakteriseres for nazismen.¹²² I «Norge under andre verdenskrig» benytter Grimnes begrepet «nasjonalsosialister». Videre skriver han at NS-medlemmer ikke brukte «Nazist om seg selv og følte seg uvel med det. Det var deres motstandere som slynget det mot dem som et skjellsord».¹²³ I kapitelfortellingen må bruken av «nazisme»-definisjonen forstås som en gjenspeiling av en patriotisk og antagonistisk minneforståelse av krigen. I nyere lærebøker blir det interessant å se hva slags ideologisk definering NS får.

Verken Administrasjonsrådet eller landssviksoppgjøret står frem som tematiske punkter i denne fortellingen. Administrasjonsrådet blir nevnt i en setning i underoverskriften «Hærtatt land». Her ilegges det stor negativ ladning på Quisling: «Livet måtte leves også i de områdene om var okkupert av tyskerne. De ble fort klar over at en mindre populær mann enn Vidkun Quisling kunne de knapt ha funnet. Allerede etter en uke ble han skjøvet unna til fordel for et Administrasjonsråd som tyskerne og Høyesterett oppnevnte i felleskap».¹²⁴

¹²⁰ Bjørnsen 1985: 286

¹²¹ Bjørnsen 1985: 281

¹²² Berg 2023 .

¹²³ Grimnes 2018: 158

¹²⁴ Bjørnsen 1985: 285

Omtalen fremstår personlig og agitert over Quisling. Administrasjonsrådet blir på mange måter legitimert av forfatteren som et tilbørlig alternativ utelukkende på bakgrunn av et fortsatteksisterende nag mot Quisling. Omtalen skildrer i større grad misnøyen og av Quisling fremfor hvor tilbørlig/utilbørlig en skal kunne forstå Administrasjonsrådet.

Også tyskerarbeidene blir omtalt i underoverskriften «Tysk terror». Bjørnsen skriver: «Norsk næringsliv som leverte krigsviktige varer, og arbeidere som tok arbeid på tyske anlegg, ble fristet med høy betaling».¹²⁵ Bjørnsen ser på tyskerarbeidene som mennesker som ble «fristet», og det kan derfor påstås å ligge negative ladninger i formuleringen. Mange økonomiske kollaboratører var i stor økonomisk nødvendighet, og bruken av verbet «fristet» uten videre omtale gir en underdrivelse av de trange økonomiske kårene og nødvendigheten for arbeid som lå i avgjørelsen til mange nordmenn. Dette er med på å plassere tyskerarbeiderne som en del av de «andre» i okkupasjonsfortellingen. Etter denne omtalen er ikke kollaboratører nevnt i hovedteksten.

Derfor må det ses på rettsoppgjøret som er omtalt i kap. 23, «Norge etter 1945». Det fremstår som en ambivalent form for fortelling. «Hvem er forræder?» er den første undertitlen til «Rettsoppgjøret», og stiller spørsmål ved hvem som skulle klassifiseres som landssvikere. Tittelens spørrende preg kan tolkes som en henvisning til en pågående diskurs, jamfør revisjonismens gjennombrudd på 1980-tallet.

Innledningsvis blir det viet stor plass til den nasjonale feiringen som foregikk etter frigjøringen 8.mai: «Jubelen i mai 1945 ville ingen ende ta. Nordmenn var igjen blitt herren i eget hus».¹²⁶ Rettsoppgjøret innledes som en manifestering av nordmennenes seier. Mye omtale går videre til Quisling sin rettsak og henrettelse: «At føreren for det norske nazistparti, Vidkun Quisling, måtte få lovens strengeste straff, var åpenbart».¹²⁷ Fortellingen fremstår svært personlig og nærme fortelleren. Fremtoning og formuleringen viser til tydelig antagonistisk minnebruk i historieskrivingen. På den andre siden åpnes det opp for delvis problematisering av oppgjøret ovenfor tyskerjentene, de økonomiske og ideologiske kollaboratørene: «Nå oppsto spørsmålet om straff for samarbeid med de tyske okkupantene.

¹²⁵ Bjørnsen 1985: 286

¹²⁶ Bjørnsen 1985: 392

¹²⁷ Bjørnsen 1985: 392

Samarbeid var jo ofte nødvendig for at vi skulle få mat, klær og arbeid. Men skulle de som hadde tjent gode penger under krigen straffes for det?»¹²⁸ På en måte viser dette til en nyansering og forsonende måte å minnes okkupasjonen i fortellingen. At økonomiske kollaboratører fikk en viss medfølelse og forståelse kan hinte til en viss form for agonistisk minne der en prøver å forstå motparten på deres premisser. Samtidig viser ikke Bjørnsen til problematiseringen av hvor få økonomiske kollaboratører som ble dømt skyldige, i forhold til hvor mange passive NS-medlemmer som ble dømt. Dette illustrere at det debatterte temaet ikke var forenende mellom forfatterne fra 1980-tallets lærebøker. NS-medlemmene under rettsoppgjøret får en snevrere omtale. Påstanden kan underbygges med den kortfattede omtalen av NS-medlemmer i fortellingen: «Hva skulle straffen være for å ha vært medlem av Nasjonal Samling?».¹²⁹ Her gis det ingen videre nyansering, og NS sine medlemmer blir alle sett på som likestilte ovenfor retten, til tross for de store variasjonene som virkelig eksisterte i medlemsmassen. Likevel blir spørsmålet stilt, og en kan se for seg at Bjørnsen derfor har vært orientert rundt spørsmålet om at et mangfold av NS-medlemmer muligens fikk for hard dom ut ifra deres virksomheter under krigen.

I neste undertittel til «Rettsoppjøret», «Mildere dommer etter hvert», blir rettsoppjøret omtalt gjennom en annen vinkling og utgangspunkt enn de tidligere underoverskriftene i analysen. Det kollektivt nasjonalistiske fremtoningen som fortellingen bærer preg av kan ikke identifiseres i dette avsnittet. Det kan oppfattes som om forfatteren har spart på en oppdatert historiefaglig drøfting av hvordan rettsoppjøret har vært problematisert og vanskelig å forstå på rettferdig og riktig grunnlag. Dette viser fortellingen til gjennom dette utdraget: «Norge hadde ikke hatt dødsstraff i sivile saker før krigen. Motstanderne av dødsstraff mente at slike straffer var uforenlig med våre tradisjoner».¹³⁰ Her endrer Bjørnsen vinklingen av dødsstraff. Nordmenn som ble dømt til døden var angivere for okkupasjonsmakten, og bedrev tortur, drap og fysisk vold som en del av sin virksomhet. I forrige undertittel, «Hvem er forræder?», formuleres det at det var åpenbart at Quisling fortjente lovens strengeste straff. Her har vinklingen snudd, og det går vekk fra fortellerens synspunkter til en diskusjon om hva andre mener om samme sak. Videre refereres det igjen til andre forfattere når fortellingen tar opp

¹²⁸ Bjørnsen 1985: 392

¹²⁹ Bjørnsen 1985:392

¹³⁰ Bjørnsen 1985: 393

andre sentrale temaer om prosessene: «Striden om landssviksoppgjøret tok aldri helt slutt. Hvem er egentlig helter og hvem er forrædere? Spurt romanforfatter Sigurd Hoel, Jens Bjørneboe, Kåre Holt og mange andre i sine bøker. «De gode nordmenn» var sannelig ikke like gode alle sammen».¹³¹ Forfatteren kommer ikke her med egne synpunkter slik fortellerstemmen i okkupasjonskapitlet gjør. Her retter han spørsmålsteget og henviser til andre nordmenn som har kommet med disse synspunktene. I hht. til forskningen Hans Fredrik Dahl og en rekke andre historikere etablerte hvor de hevdet at «de gode nordmenn» utnyttet okkupasjonsstyrets tyranni mot jødene.¹³² Det virker som deler av debatten som var pågående på 1980-tallet har fått rotfeste i Bjørnsens fremstilling av rettsoppgjøret. Kanskje er dette en av grunnene til at denne delen ikke er inkludert i resten av okkupasjonsfortellingen som fremmer et seiersnarrativ, da det hadde litt for motsigende.

3.3 Norge og Verden etter 1940- 1993. Kap. 2 «Fem år under tysk okkupasjon»

Norge og Verden etter 1940 er en lærebok som ble skrevet og produsert for videregående opplæring og utgitt i 1993. Forfatter Tore Linné Eriksen har sammen med redaktørene Mette Molland og Sophie Gabbe Nygaard produsert boken for Gyldendal Forlag. Eriksen, har tidligere gitt ut skolebøkene *Fortid og Samtid 1 og 2*, fra henholdsvis 1977 og 1984. Boken tar for seg norsk og globalhistorie fra 1940 frem til sin samtid. Okkupasjonskapitlet som skal analyseres er derfor nummer to i rekken, etter bokens første kapittel «Den andre verdenskrig».¹³³

3.3.1 Forord og oversikt

Boken har ingen forord etter innholdsfortegnelsen og går rett over til første kapittel som er okkupasjonskapitlet: «Fem år under tysk okkupasjon». Oppbygningen er svært lik okkupasjonskapitlet i boken «Fortid og Samtid 2». Teksten starter eksempelvis med «Norge i stormaktsspillet», og fortsetter i samme kronologisk rekkefølge som i den tidligere analysen. Med andre ord, først om den handlende aktør (Tyskland og okkupasjonsmakten) gjennom angrepet 9. april, reetablering av makt til okkupant, Nasjonal Samling, før det går over til den reagerende aktør («det nasjonale felleskapet») gjennom organisasjonskonflikter,

¹³¹ Bjørnsen 1985: 393

¹³² Sørli 2021: 182

¹³³ Eriksen 1993:4-5

holdningskamp og militær motstand. Til slutt dreier fortellingen seg over til befolkningshistorie som handler om hverdagsliv, økonomi, og hva slags krigskonsekvenser som befolkningen led av gjennom psykiske påkjenninger, tvangsevakuering og rettsprosesser. Likevel er enkelte underoverskrifter og omtale-punkter revidert. I struktur avsnittet under skal det analyseres om revideringen utgjør en forskjell om hvordan kollaborasjon blir fremstilt.

3.3.2 Struktur

Ett grep som er blitt gjort er revidering av hvilke tematikker og innhold som er under hvilke underoverskrifter, sett i forhold til «Fortid og Samtid 2».¹³⁴ Eksempelvis ser en at i underoverskriften «Hva slags okkupasjonsstyre?», tar Eriksen nå for seg en begrenset del av innholdet fra avsnittet med samme underoverskrift fra forrige utgave. Der Terbovens ankomst til Norge ble fortalt i samme avsnitt som redegjørelsen om Administrasjonsrådet, har Eriksen nå tatt Terboven vekk og plassert han i en annen del, «Quisling og Terboven». Dermed blir Administrasjonsrådet stående som hovedtematikken i avsnittet. Avsnittet får et mer tilbørlig preg, ved å være frigjort fra okkupasjonsstyret, hvor Administrasjonsrådet i tidligere utgave blir omtalt som en del av en større politisk prosess i tysk regi.

Neste omtale av kollaboratørene kommer i underoverskriften «Nasjonal Samling og okkupasjonsstyret». Hele avsnittet bærer likhet med «Fortid og Samtid 2» sitt fra 1984, «Quisling og NS».¹³⁵ I denne fortellingen er Quisling sitt navn tatt vekk fra tittelen. Quisling blir heller fortalt om gjennom underoverskriften «Quisling og Terboven», og kan fremstå som en minimal revidering. Likevel gir det en effekt, Nasjonal Samling og deres medlemmer trekkes ikke lenger opp mot nasjonshistoriens største forræder, partiet blir heller sett på som en politisk organisasjon. Navnet Quisling nevnes heller ikke gjennom avsnittet.¹³⁶ Dette skaper større nøytralitet, ved at de blir omtalt uten forhåndsdommen som naturlig kommer med den symbolske betydningen i navnet «Quisling».¹³⁷ Navnet er blitt allmenngjort som synonym for «forræder» på generelt grunnlag, og kan i Norge brukes like symboltungt som «judas». Et annet moment er at avsnittet er blitt betydeligere lengre. Strukturelt for fortellingen har det skjedd endringer gjennom at det kastes større lys over grupper som ikke

¹³⁴ Eriksen 1993: 41

¹³⁵ Eriksen 1984: 133

¹³⁶ Eriksen 1993: 45-46

¹³⁷ Nordbø 2020

hadde fått viet historisk interesse fra tidligere konsensusfortelling om okkupasjonen. Dette kan også gi indikasjoner på at historiefagets diskurs var på vei vekk fra en antagonistisk og patriotisk fortellingsform, og at en gradvis ser en legitimering i å gi større utdypelse om de ideologiske kollaboratørene.¹³⁸

I siste underoverskrift i kapitlet, «Hva slags rettsoppgjør?», har landssviksoppgjøret fått viet ca. en side med omtale. Dette er en strukturell forandring fra Eriksen verk fra 1984, der «rettsoppgjøret» ble et tema under en mer sammensatt tittel: «Frigjøring og rettsoppgjør».¹³⁹ Det ligger det en revisjonistisk verdi i å avslutte med rettsoppgjøret for kapitlet og fortellingen, fordi avslutningen har evne til å etterlate de største inntrykkene og oppfatningene som leseren sitter igjen med. Underoverskriften «Hva slags rettsoppgjør?», gir derimot en ny strukturell forandring ved at det blir satt spørsmålsteget ved prosessene, noe som identifiserer en utvikling i nyansering og forsterking av kollaboratørene.¹⁴⁰ På bakgrunn av dette, har det skjedd en viss strukturell endring som gir en viss brytning med 1980-tallets større orientering rundt «de gode nordmenn» i sine overskrifter og avsnitt.

3.3.3 Språket

I «Hva slags okkupasjonsstyret?» kommer omtalen av den *administrative kollaboreringen* i Administrasjonsrådet frem. Som ved tidligere analyse er denne omtalen basert på en oppfatning av at organet med tyngdepunkt i høyesterett, toppsjiktet i næringslivet og embetsverket bedrev tilbørlig virksomhet. Argumentene som støtter dette, er at organet ble etablert for å unngå driftsstans og opprettholde næringslivet i en ny situasjon. Derfor var målsetningen å holde «ro og orden», og at det også lå i tyske interesser å skyve Quisling til side for å unngå enda større motstandsvilje.¹⁴¹ I avsnittet går ikke fortellingen inn på at Administrasjonsrådet ikke representerte folkeviljen, slik det formuleres i «Fortid og Samtid 2», men det nevnes at verken LO eller DNA (Arbeiderpartiet) hadde folk i organet, selv om Norge i utgangspunktet var styrt under en arbeiderparti-regjering. Poengene som skrives for etableringen av Administrasjonsrådet, og fraværet av kritikk for samarbeidsorganet med

¹³⁸ Bull & Hansen 2015: 393-394

¹³⁹ Eriksen 1984: 140

¹⁴⁰ Eriksen 1993: 55-56

¹⁴¹ Eriksen 1984: 42

tyskerne, gjør at kapittelfortellingen legitimerer og redegjør for en administrativ kollaborasjonsform i det første krigsåret.

I underoverskriften «Nasjonal Samling og okkupasjonsstyret» indentifiseres en betydelig revidering og perspektiv-orientering i omtalen om NS-medlemmer siden 1984 utgaven, «Quisling og NS» fra Eriksens «Fortid og Samtid 2». De ideologiske kollaboratørene som NS-medlemmer går inn under ifølge Grimnes sin definisjon, har fått forandring i omtale siden forrige bokanalyse. De første linjene tar for seg hvordan partiet fikk økt innflytelse under okkupasjonen i ulike sektorer hos politiet, blant ordførere, organisasjonslivet, i massemedia og lokalforvaltning.¹⁴² Quisling er heller ikke nevnt i avsnittet. Etter denne redegjørelsen skifter fortellingen vending mot en mer nyansert og utdypende omtale om hva som fikk nordmenn til å bli NS-medlemmer: «Det var mange grunner til at folk meldte seg inn i NS. I tillegg til dem som sluttet seg til den nazistiske ideologien, var det ikke så få som var knyttet til Tyskland gjennom forretningsforbindelser og slektsbånd. Det var også en god del som gikk med i NS for å beholde jobben eller for å gjøre karriere».¹⁴³ Allerede her er det lagt inn flere motiver og årsaker til innmeldelse, enn i tidligere kapittelfortelling. Eksempelvis står det i avsnittet om «Quisling og NS» i «Fortid og Samtid 2»: «I forhold til mellomkrigstida var det mange som nå sluttet seg til NS, både ut fra politiske synspunkter og personlig karriere».¹⁴⁴ Det er lagt til flere linjer for å forklare samme tematikk. Der Eriksen i 1984 har en mer standhaftig forklaring som kan symbolisere etterkrigstidens historiekonsensus, har det frem til 1993 åpnet seg for at perspektivet skal utbroderes i større grad med en mer sammensatt årsaksforklaring. Videre i avsnittet gis det en direkte omtale om den historiefaglige diskursen, hvor fortellingen konkret viser til nyere forskning: «Nyere forskning har vist at det innenfor NS kunne være stor meningsforskjell i økonomiske og politiske spørsmål, og at det fantes en venstrefløy som gikk inn for en strek stat og sosiale reformer».¹⁴⁵ Dette sitatet illustrerer en okkupasjonshistorie-diskurs i endring. Perspektivet om de «andre», som for det første ikke tidligere var nevnt i stor grad i okkupasjonsfortellingen har nå blitt særlig belyst gjennom de ideologiske kollaboratørene. Årsaken for innmeldelse i NS er ikke lengre en konkluderende setning der de ble ansett som landssvikere på bakgrunn av å være unorske og opptatt av

¹⁴² Eriksen 1993: 45

¹⁴³ Eriksen 1993: 45

¹⁴⁴ Eriksen 1984: 133

¹⁴⁵ Eriksen 1984: 45

personlig karriere. De blir ikke alle sett under ett, men mer sammensatt hvor de beskriver ulike politiske ståsted og orienteringer blant medlemsmassene innad i partiet. Omtalen bryter opp oppfatningen av begrepene «NS» og «NS-medlemmer» som en kollektiv forenlig masse av landssvikere. Dette bidrar til at teksten kan forstås som påvirket av nyere perspektiver innen historiefaget, og at en historisk bruk av agonistisk minneform har tatt del i skriveprosessen av boken.¹⁴⁶

I neste underoverskrift «Krigsøkonomi for tyske behov» har omtalen av «tyskerarbeidene» ikke endret seg gjennom avsnittets omtale. Tyskerarbeidene som defineres som økonomiske kollaboratører har minimalt med omtale i fortellingen, og nevnes i avsnittet gjennom disse setningene: «Både bygge-, anleggs- og trevareindustrien fikk et stort oppsving etter 9.april 1940. På to år ble virksomheten i disse næringene fordoblet, og nye bedriftsledere-de såkalte brakkebaronene- slo seg opp med bygging av flyplasser, veier og militære anlegg».¹⁴⁷ Dette er nærmest identisk omtale med 1984 versjonen Eriksen skrev fra boken «Fortid og Samtid 2». En liten forandring kan identifiseres i måten begrepet «brakkebaronene» blir presentert i fortellingen. I 1984 versjonen blir tyskerarbeidene nevnt som «brakkebaroner» i parentes på slutten av omtalen. I sitatet ovenfor blir de nevnt som en del av setningen, med bruken av ordene «de såkalte». Ved å benytte «de såkalte» kan en hevde at fortellingen plasserer en viss avstand til begrepet «brakkebaroner», og at de heller belyser at det er dette de «såkalt» blir omtalt som. Her gjøres fortellingen mer upersonlig rundt kollaboratør-omtalen som styrker en viss grad av legitimering av kollaborasjon-tematikken i fortellingen. I neste underoverskrift, «Dagligliv og levekår», belyser de grupper av nordmenn som også kunne tjene godt økonomisk på okkupasjonssituasjonen. I teksten nevnes: «bønder, fiskere og skogs- og landarbeidere» som yrker hvor de tjente bedre på varer og tjenester de solgte, og at mange kunne kvitte seg med gjeld.¹⁴⁸ I omtalen benyttes det ingen stigmatiserende språk rundt disse gruppene, og de glir derfor naturlig inn som en del av okkupasjonstilværelsens dagligliv. Her blir de med andre ord inkludert i felleskapet.

¹⁴⁶ Bull & Hansen 2015: 399-400

¹⁴⁷ Eriksen 1993: 51

¹⁴⁸ Eriksen 1993: 52

I siste underoverskrift, «Hva slags rettsoppgjør?», blir en presentert med de samme tallene for antall stilt for retten, antall dømte, henrettet, bøtelagte, fengslet osv. som i Fortid og Samtid 2 sin «Frigjøring og rettsoppgjør».¹⁴⁹ Redegjørelsen er tilnærmet lik og det interessante er derfor å analysere endringen i hvordan diskusjonen rundt rettsprosessene er skrevet.

Diskusjons-avsnittet til Eriksen innledes med:

«Diskusjonen om rettsoppgjøret, som er blitt kalt en mild utgave av seierherrenes justis, er ennå ikke slutt. Noen mener det var for mye preget av hevn, og at medlemskap i NS i seg selv ikke burde regnes som en forbrytelse. Det har blitt hevdet at det ikke var så lett å vite hva som var «nasjonal handling», særlig ikke i de første forvirrende ukene, og at en del NS-folk ønsket å fremme norske interesser ovenfor det tyske okkupasjonsstyret».¹⁵⁰

At ideologisk kollaborasjon, som ble ansett som det største sviket i etterkrigstidens minne nå har blitt vektlagt og nyansert, illustrerer en endring i hvordan okkupasjonsperioden blir minnet i nyere forskning som mer nyansert og tilbørlig enn tidligere. Hvis en ser på bruk av ord i setningene, eksempelvis «Det har blitt hevdet at», kan en tolke formuleringen dithen som at påstandene fortsatt er et ømfintlig tema, og at Eriksen viser til nyere forskning på okkupasjonstiden uten at det har blitt allmenn legitimert som en del av fortellingen ei heller av forfatter. Videre i avsnittet beveger diskusjonen seg mot de økonomiske kollaboratørene. Som det også sto i Eriksens forrige utgave under «Frigjøring og rettsoppgjør», ble det «fra radikalt hold særlig kritisert at myndighetene grep så forsiktig inn mot økonomisk landssvik».¹⁵¹ Tyskerarbeidene får likevel utvidet omtale i 1993 utgaven: «I overkant av 3000 ble dømt for landssvik, men de fleste av dem slapp med bøter. De hadde de beste advokatene, og saksbehandlingen trakk ut i tid. Fire femdelere av dem som var anklaget for økonomisk landssvik, unngikk dom».¹⁵² Her rettes det kritiske blikk til to ting. Først og fremst undergraver Eriksen landsviskoppgjørets legitimitet ved å vise til at de mest privilegerte og rike fikk generelt sett mindre straff. På den andre siden fremstår Eriksens omtale av de

¹⁴⁹ Eriksen 1984:142, Eriksen 1993: 56

¹⁵⁰ Eriksen 1993: 56

¹⁵¹ Eriksen 1984:142, Eriksen 1993: 56

¹⁵² Eriksen 1993: 56

økonomiske kollaboratørene som nokså krass i forhold til omtalen om eksempelvis NS-medlemmene fra samme avsnitt.

3.4 Spor i tid- Noreg etter 1850 kap. 4 «Den andre verdenskrigen 1940-1945»

Denne læreboken er skrevet av Berit Nøkleby og Ole Kristian Grimnes, hvor sistnevnte også er redaktør. Boken er gitt ut av Aschehoug Forlag som første utgave i 1995.¹⁵³ Boken er laget for videregående opplæring og godkjent av Nasjonal Læremiddelsenter. Berit Nøkleby er en historiker som har sitt spesialfelt innenfor norsk okkupasjonshistorie og har utgitt en rekke historiske verker om okkupasjonen. I de første virksomhetsårene fikk hun forskningsstipendiat hos Norsk Hjemmefrontmuseum i årene 1967-1970, og utga senere bøker som «Norway 1940–45. The Resistance Movement», «Scandinavia during the Second World War», «Nyordning», «Gestapo: tysk politi i Norge 1940-45», og «Holdningskamp» som ble skrevet som bind for serien «Norge i krig».¹⁵⁴ Ole Kristian Grimnes er også historiker og professor i historie ved UiO, og har i likhet med Nøkleby vært særlig opptatt av norsk okkupasjonshistorie. Han ble oppfattet som en motstander av revisjonistene under «den norske historikerstriden», da han forsvarte konsensfortellingen og mente det offisielle historiebildet skapte likhet for alle borgere etter andre verdenskrig.¹⁵⁵ Nøkleby har samtidig hatt den kjente historikeren Magne Skodvin som professor og lærer da hun studerte ved UiO. Skodvin, som tidligere referert til, har vært en av de fremste historikerne på feltet i mange år og var en stor bidragsyter til grunnfortellingens gang. Samtidig har hun jobbet med perspektiver om de «andre» gjennom boken «Krigsforbrytelser- brudd på krigens lov i Norge 1940-1945», som er en del av forskningsprosjektet «Å overkomme fortiden». Forfatterskapet har et analytisk utgangspunkt ved at Grimnes på den ene siden har skrevet omfattende om hvordan man skal forstå kollaborasjon, men på den andre er en forsvarer av den nasjonale konsensus-fortellingen.¹⁵⁶ Nøkleby har både lært okkupasjonshistorien gjennom en mer tradisjonell fortellingskonsensus, på den andre siden har hun bidratt i forskningsprosjekter som har til hensikt å forsterke en agonistisk måte å minnes okkupasjonen på.

¹⁵³ Nøkleby & Grimnes 1995: 2

¹⁵⁴ Berit Nøkleby 2022

¹⁵⁵ Maerz 2010:224

¹⁵⁶ Grimnes 2018: 488

3.4.1 Forord og oversikt

I forordet skriver forfatter og redaktør Ole Kristian Grimnes at: «Lærebøker i noregshistorie har si eiga historie. På 1800-talet og langt inn på 1900-talet skulle dei medverke til å utvikle nasjonalkjensla hos nordmenn og fremje den nasjonale identiteten deira».¹⁵⁷ Her tar han avstand til at dette nå er lærebokas hovedfunksjon, men skriver videre at: «Vi er ferdige med nasjonsbygginga fra det førre hundreåret. Men den som reknar seg som norsk og gjerne vil halde fram med det, har behov for å vite korleis og kvifor det nasjonale fellesskapet ein gong vart til».¹⁵⁸ Sitatene viser til at Grimnes nå anser det som bare en av flere funksjoner so norgeshistorien har i sin samtid. Lengre ned i forordet ilegges det vekt på at i denne læreboken får: «både politisk og økonomisk historie, sosial- og kulturhistorie plass, om enn i ulikt omfang og skiftande vekt». Fortellingen om kollaboratører, en del av de «andre» i historiefaglig sammenheng, har gjerne blitt omtalt som sosialhistorisk, og her formuleres det at disse skal få en plass i fortellingen. Grimnes legger vekt på at endringer har skjedd, likevel vektlegger han en viktighet av at leserne skal kunne forstå hvor den nasjonale fellesskapsfølelsen kommer ifra. Dette er et utgangspunkt som det viser seg kommer til å prege fortellingen.

Læreboken har en nasjons historisk orientering, men vinkler og sammenligner enkelte ganger med andre nasjoners historie, eksempelvis skjer det i kapittel 4, «Den andre verdenskrigen 1940-1945», hvor den tyske invasjonen av Danmark 9.april for en redegjørelse. Boken er likevel basert på syv perioder av den norske historien siden 1850. Disse periodiseringene har videre underkapitler hvor forfatterne har fortalt om de største begivenhetene i hver periode.

3.4.2 Struktur

Kapitlet «Den andre verdenskrigen 1940-45» strekker seg over 24 sider. Kapitlet har undertitlene «Invasjonen», «Okkupasjonsstyret og holdningskamp» og «Festninga Noreg» som til sammen utgjør en tredelt kronologisk okkupasjonsfortelling. Til slutt avsluttes kapitlet med «Oppgjeret».¹⁵⁹ Okkupasjonsfortellingen er i likhet med de «andre» strukturert i et tradisjonelt mønster med kronologi av de klassiske begivenhetene. I likhet med Eriksen, og i

¹⁵⁷ Grimnes 1995: 5

¹⁵⁸ Grimnes 1995: 5

¹⁵⁹ Grimnes 1995: 137

motsetning til Bjørnsen, avslutter kapitlet med rettsprosessene. Et interessant strukturelt grep som er blitt gjort i denne fortellingen, er at forfatterne har unnlatt å gå skriver omfattende om okkupasjonshistoriens nyere og etablerte perspektiver om de «andre» i selve hovedteksten. Disse perspektivene har blitt lagt til rødrutete informasjonsbokser i marginen, ved siden av teksten. Dette gjelder omtale om: «Nasjonal Samling», «Kvar var kvinnene?», «Frontkjemparar» og «Tyskartøsene».¹⁶⁰ At de sistnevnte blir definert og forklart viser til en utvikling i å fremme et større mangfold av historiefaglige perspektiver. Ved å videre utdype visse hendelser og begreper i marginen, får en også plass til å forlenge fortellingens handling. På den andre siden er det tydelig at den revisjonistiske historieskrivingen ikke kommer konkret frem i teksten, og at mange av de nyere perspektivene bokstaveligalt er tilsidesatt i fortellingen. Administrasjonsrådet blir nevnt i to setninger i underoverskriften «okkupasjonsmakten» i del to, «Okkupasjonsstyre og holdningskamp»: «Tyskarane godtok i staden at Høgsterett 15. april kunne nemnde opp eit administrasjonsråd av norske embetsmenn som skulle styre i dei okkuperte områda».¹⁶¹ Her blir ikke Administrasjonsrådet nevnt i noen videre omtale, og på mange måter fremstår det som ett irrelevant, men legitimert organ i fortellingen uten ekstra forklaringer. Nasjonal Samlings Ungdomsfylking (NSUF) blir også omtalt senere i kapitlet. Ungdomspartiet til NS er en del av kollaborasjons-tematikken som ikke har fått sin omtale i de tidligere lærebøkene som er analysert. Nøkleby og Grimnes inkluderer NSUF i underoverskriften «Skule, kyrkje og foreldre» som i grove trekk omhandler den norske sivilbefolkningens motstand mot Quisling og NS sin politiske agenda med «nyordningen», nazifiseringen av samfunnet. NSUF omtales som en opposisjonell aktør i et politisk orientert avsnitt om den norske sivile motstanden under nyordningen.

3.4.3 Språket

Fortellingens språk bærer preg av et tydelig patriotisk minnebruk av forfatterne. Hvis en ser på den første delen av fortellingen under «Invasjonen», er den ene underoverskriften navngitt «Vi bøyer oss ikkje!».¹⁶² Fortellingen bærer preg av både et eksplisitte og implisitt «vi». I samme stil som i Bjørnsens okkupasjonsfortelling fra læreboka *Norges- og verdenshistorie etter 1850*, formulerer Nøkleby og Grimnes nærmest den samme setningen i den første

¹⁶⁰ Grimnes 1995: 116-138

¹⁶¹ Grimens 1995: 123

¹⁶² Grimens 1995: 120

omtalen om NS: «Quisling var førar for det vesle fascistiske partiet, Nasjonal Samling».¹⁶³ I likhet med Bjørnsen, er bruken av «vesle» med på å prege en okkupasjonsfortelling til noe personlig og subjektivt som fremmer en patriotisme. Et annet vesentlig moment er at de ideologiske kollaboratørene, NS-medlemmene, i dette kapitlet blir omtalt som fascistiske, fremfor nazistiske slik de ble i læreboken til Bjørnsen fra 1985. Tore Linné Eriksen omtaler NS som «nasjonalsosialistiske» i boken *Norge og verden etter 1940* fra 1993.¹⁶⁴ Selv om det er hårfine linjer mellom de politiske og ideologiske definisjonene er det interessant å se at disse forfatterne ikke benytter en felles benevnning. Skillene mellom fascisme og nazisme er på mange områder uklare. Et annet poeng er hvordan en skal forstå NS som parti eller organisasjon. Skal en ideologisere NS ut ifra dere egne visjoner og ønsker for Norge? Da kan det hevdes at det blir mer korrekt å omtale de som fascistiske. Nasjonal Samling sto aldri for en ekspansjonistisk ideologi og Quisling sitt egentlige ønske var i utgangspunktet å holde Norge nøytralt. I tillegg forsøkte Quisling på høsten i 1939 å være fredsmekler i konflikten mellom Hitler og Chamberlain, der han telegraferte sistnevnte med oppfordring om å slutte fred.¹⁶⁵ Er det slik at en ikke kan forstå partiet utenom at det fungerte som en del av den nazistiske okkupasjonsmaktens maktstruktur, etter at Tyskland invaderte Norge? Quisling endret etter hvert plan etter valgnederlag i 1936, hvor han videre støttet seg mer til Hitler og gikk med på de tyske angrepsplanene for Norge. For kollaborasjons-tematikken kan slike enkle begrepsnyanser utgjøre enorme endringer i menneskers oppfatninger. Ved å kalle ideologiske kollaboratører for fascistiske, kan de samtidig legitimeres i enormt større grad enn ved å bli omtalt som nazistiske, hvor det ikke kan unngås å bli assosiert med menneskeutryddelse og krig på kontinental skala.

I en av de rødmarkerte tekstboksen i marginen av læreboka får medlemmer av NS en noe nyansert omtale. Nøkleby og Grimnes formulerer: «at det var like lovleg å være NS-medlem som det var å vere kommunist» om perioden før 9.april.¹⁶⁶ Her legitimerer forfatterne på mange måter at å være «fascistiske» som forfatterne hevder de var, var en politisk orientering som ikke var straffbar. Videre viser de til at okkupasjonen medførte at NS fikk politisk monopol i landet. Forfatterne diskuterer videre okkupasjonsmakten og NS sin store makt, og

¹⁶³ Grimnes 1995: 120

¹⁶⁴ Eriksen 1993: 45

¹⁶⁵ Grimnes 2018: 157

¹⁶⁶ Grimnes 1995: 124

hvordan «folk vart pressa til å melde seg inn, mellom anna med trugsmål om at dei elles ville miste jobben».¹⁶⁷ Dette er en stor endring av måten en omtaler NS-medlemmer på. Eriksen viste til at det kunne være store variasjoner i økonomiske og politiske spørsmål blant medlemsmassene, men problematiserte ikke asymmetrien og makten som NS og okkupasjonsstyret hadde til å verve medlemmer på urettferdige grunnlag. I tillegg løfter forfatterne frem partiledelsen som de mest utpregede nazistene, og at den generelle medlemsmassen representerte alle grupper mennesker.

Et annet nyansert perspektiv på kollaboratørene er omtalen av tyskerarbeidene. I underoverskriften «Ikkje noko er så gale...» blir det tyske behovet for norske arbeidstakere frontet som noe positivt i en hardt og trang økonomisk hverdag «Jamvel Wehrmacht førte noko godt med seg. Arbeidsløysa, som hadde vore det største problemet heilt sidan 1920-åra, var borte alt det første okkupasjonsåret. Årsaken var alle festningsarbeida».¹⁶⁸ Det interessante med dette sitatet er at det ilegges også en personlighet og subjektivitet i denne omtalen av kollaboratører. Tidligere har det vært omtalt at de har «blitt frista av høye lønninger» og at de blir omtalt som «brakkebaroner». I denne okkupasjonsfortellingen blir de nærmest omtalt lystbetont og varmt. Det er ingen nyansering eller utdypelse av årsaker til at nordmenn ble tyske arbeidstakere, det er heller ingen tekst verken før eller etter dette sitatet som forsøker å problematisere samarbeidet de økonomiske kollaboratørene hadde med okkupasjonsmakten. Nøkleby og Grimnes har derfor valgt en annen vinkling og måte å forstå tyskerarbeiderne på, hvor deres virksomhet for spesielt Wehrmacht ikke blir diskutert i lys av å være tilbørlig/utilbørlige handlinger.

Neste kollaborasjons-omtale kommer mot slutten av kapitlet i sammenheng med den siste underoverskriften «Oppjernet». Det som fortellingen tar for seg i avsnittene etter overskriften er mer en statistisk redegjørelse av de diverse antall dømte og henrettede. Det blir tatt opp lite i forhold til hvem som fikk dom, for hva og hvilke omstridte punkter som rettsoppjøret har blitt kjent for. Det nevnes at rettsoppjøret «har vore til dels kritisert, først og fremst fordi det var så omfattande. Heile 45 000 nordmenn vart funne skuldige i landssvik».¹⁶⁹ Dette blir lagt

¹⁶⁷ Grimnes 1995: 124

¹⁶⁸ Grimnes 1995: 130

¹⁶⁹ Grimens 1995: 136

frem som en kritisk tilnærming til at så mange ble dømt. Dette gjenspeiler at en nødvendigvis ikke anser alle som be dømt for landssvik som utilbørlige kollaboratører med okkupasjonsmakten. I denne underoverskriften legges det ikke til videre omtale av debatten rundt oppgjøret, slik både Eriksen og Bjørnsen gjør i sine lærebøker. Forfatterne formulerer at: «Men det var i alle fall eit rettsoppgjer og ikkje nokon lynsjustis, som i somme andre okkuperte land»¹⁷⁰ Her fremheves altså ingen mer kritikk mot oppgjøret eller en videre nyansering av kollaboratøren. Dette medfører at oppgjøret fremstilles mer eller mindre som legitimt. Dette bidrar videre til at fortellingen oppleves i større grad som nasjonsorientert og har en større tilnærmet likhet med den mer tradisjonelle grunnfortellingen i avslutningsfasen.

3.5 Portal- Norge etter 1850. 2004. Del 3, Kap. 11

Portal-Norge etter 1850 er en bok skrevet av May-Brith Ohman Nielsen for Det Norske Samlaget og utgitt i 2004 med Wenche Fossen som redaktør. Boken er skrevet som andre del av to bøker, for videregående opplæring i tråd med læreplanen L97. Boken tar for seg perioden i Norge fra 1850, «Norge blir moderne», og frem til sin samtid med kapitteloverskrift «Vår tid i perspektiv». Nielsen er en norsk historieprofessor ved Universitet i Agder og har forsket på nasjonalisme og nasjonalretorikk, okkupasjonshistorie, nazisme, ideologi, politikk og massebevegelser.¹⁷¹ Boken er også den første i analysen som ikke lengre trengte å få en departemental godkjenningssorden da det ble avvirket i år 2000.¹⁷²

3.5.1 Forord og oversikt

I forordet retter hun oppmerksomhet mot årsakene til at hver generasjon må skrive historien på nytt. Første årsak poengter Nielsen, er at historien må skrives for å tilpasse samfunn og mennesker, som stadig forandrer seg. Da er det nye ting i fortida som blir viktige eller interessante for oss. Om neste årsak, formulerer Nielsen at: «En annen grunn er at når tida går, får vi større avstand til historiske hendelser som foreldre og besteforeldre selv opplevde ... Dermed kan vi bedømme ting på avstand, og kanskje lettere tenke annerledes og nytt om det som foregikk, slik nye generasjoner vil tenke nytt om oss».¹⁷³ I den tredje og siste årsaken fremheves det at det alltid kommer nyere forskning, og viser til at over halvparten av all norsk

¹⁷⁰ Grimens 1995: 136

¹⁷¹ Universitetet i Agder 2024

¹⁷² Skram & Korbøl 2023: 251

¹⁷³ Nielsen 2004: 7

forskning i historie er utført de siste 35 årene. Til slutt belyser hun at disse tre årsakene er med å prege bokens innhold av «moderniseringsperspektiv».¹⁷⁴ Forordet er med på å fremheve og argumentere for økende omtale og språklig nyansering kollaboratørene.

Boken har en periodisering som defineres i deler, med del 1 fra 1850-1914, andre del fra 1914-1940, tredje del fra 1940-1965, og den fjerde del fra 1965-1995. Boken utgjør med andre ord 4 deler og 15 kapitler.¹⁷⁵ Norsk okkupasjonshistorie er plassert under del 3, «Samhold, vekst og ensretting, 1940-1965».

3.5.2 Struktur

Innledningsvis i kapitlet «Okkupasjonstid» blir en presentert med en ingress på første side. I likhet med andre kapitler har ingressen den egenskap å skulle kortfatte og gjengi et sammendrag eller sette en tematisk linje for kapitlet videre. Nielsen presenterer okkupasjonstiden med å sette perspektiver og oppfatninger opp mot hverandre: «Ingen periode i norsk historie har fått så mye oppmerksomhet i forskning, i populær historiefremføring, i bøker, museer, film og erindringslitteratur. Ofte står forskningsresultatene i sterk kontrast til de populære oppfatningene» står det i første underoverskrift: «Enkle syn blir nyansert».¹⁷⁶ Her har Nielsen valgt å vie sitt første avsnitt til å redegjøre for hvordan nordmenn erfarte krigen, og hva slags syn og minner som henger igjen. Her velger hun å sette grunnfortellingen og det sterke nasjonale fellesskapets syn på krigen opp mot nyere perspektiver og nyansering om perioden, som understreker hennes forord om å fremstille «moderniseringsperspektiv».

Ved å innledningsvis påpeke bruddet mellom kollektive oppfatninger og historiefagets nyere forskning, bidrar hun i likeså stor grad til å tone kapitlet vekk fra «grunnfortellingen» om krigen, og fremhever utradisjonelle perspektiver for å forstå okkupasjonstiden på en ny og oppdatert måte. For å formidle ingress-tematikken gjennom kapitlet, har det blitt lagt vekt på å få frem nyansene og de ulike perspektivene gjennom redegjørelsen, selve fortellingen i kapitlet. Nielsen benytter likevel en fortellings-mal som kan hevdes å ha store likhetstrekk med grunnfortellingen. Fortellingens gang omfavner en politisk orientert historie om angrepet

¹⁷⁴ Nielsen 2004: 7

¹⁷⁵ Nielsen 2004: 4-5

¹⁷⁶ Nielsen 2004: 138

og invasjonen, maktetableringen til okkupasjonsmakten og Quisling, de forskjellige motstandsmobiliseringene, kapitulasjon og frigjøring, før rettsoppgjøret får en større omtale til slutt. Dette er de standardiserte hovedtendensene. Likevel har Nielsen fremstilt andre aspekter ved fortellingen, hvor befolkningen får en større sosialhistorisk omtale, størst i underoverskriften «Hverdagslivet endrer seg», i tillegg til et større offerhistorisk preg med eksempelvis fokus på tyskerjentene, deres barn, de østeuropeiske krigsfangene, og jødeforfølgelsen. Disse perspektivene dukker alle opp mot slutten av fortellingen, før «Rettsoppgjøret» får en betydelig stor omtale avslutningsvis.¹⁷⁷ Nielsen har derfor vektlagt både kosmopolitisk offerhistorisk minne, og agonistisk, som hun mener fremhever et mer moderne og oppdatert okkupasjonshistorie.

I søken etter kollaborasjons-tematikkens preg på okkupasjonsfortellingen, kommer omtalen og den «moderne» fremstillingen tydeligst frem i kapitlets innledning og avslutning. I siste avsnitt av underoverskriften «Rettsoppgjøret», avsluttes fremstillingen med «Holdninger til okkupasjonstida».¹⁷⁸ Her belyses problematikken ved den tidligere svart-hvitt tenkningen om perioden, og potensialet som ligger i å ha kunnskap og innsikt om perspektiver som skildrer «kaos, tvil, vingling og motsetninger».¹⁷⁹ Her avrundes kapitlet med å understreke hvorfor å ha kunnskap om et videre bilde av okkupasjonen, er like viktig for verdiskapningen som å skulle forstå «grunnfortellingen». Selv om overskriftene er nokså like okkupasjonsfortellinger fra andre skolebøker, har denne Nielsen fokusert på å endre narrative om krigsårene ved å belyse kollaborasjonstematikken både innledningsvis og helt til slutt.

3.5.3 Språket

Innledningsvis i underoverskriften, «Enkle syn blir nyansert», får kollaboratørene en aktiv rolle i teksten: «Til sammen 130 000 nordmenn samarbeidet ved å arbeide på tyske anlegg i løpet av krigsårene».¹⁸⁰ Den aktive rollen gis gjennom den aktive verb-bruken i setningen. At «samarbeidet» blir benyttet, illustrerer at fremstillingen av kollaboratørene gir dem en handlende kraft i teksten, og ikke en passiv rolle. Det er flere eksempler på dette videre: «43 000 personer samarbeidet politisk ved å være medlemmer av Nasjonal Samling», «Rundt

¹⁷⁷ Nielsen 2004: 155

¹⁷⁸ Nielsen 2004: 156

¹⁷⁹ Nielsen2004: 156

¹⁸⁰ Nielsen 2004: 139

1000 kvinner giftet seg med tyskere og fulgte sine ektemenn til Tyskland etter krigen», og om jødene skrives det: «Men samtidig ville det ikke ha vært mulig å deportere så mange fra Norge uten en omfattende innsats fra de norske politifolkene som arresterte dem, sjåførene som transporterte dem og Statistisk sentralbyrå som skaffet adressene».¹⁸¹ Hva dette gjør over et lengre kapittel, er å likestille de historiske aktørene fra begge opposisjoner, «okkupantene/tyskerne» mot «motstandsfolket», «kollaboratørene» mot «det nasjonale felleskapet», får alle sin omtale gjennom å ha aktive roller i teksten.

Administrasjonsrådet får sin omtale i underoverskriften «Resignasjon og riksrådsforhandlinger».¹⁸² Forfatteren benytter begrepet «resignasjon» som omhandler kongen og regjeringens flukt til London. Begrepet i denne sammenheng kan hevdes å ha en negativ ladning ovenfor kongen og regjeringen på flukt, og en ville ikke ha benyttet dette begrepet for deres avkall på makt i tidligere historiske verker hvor de ble dyrket som «heltene». Dette forstås eksempelvis fra eksempelvis dette utdraget:

«Talen, kjent som *Kongens nei*, ble spredt i tallrike skrifter sommeren 1940 og fikk status som den første motstandshandlingen og et symbol på norsk kampvilje. Men denne kampviljen fantes ikke i Norge sommeren 1940. Kongens holdning ble snarere oppfattet som et problem, som gjorde det vanskelig å få til et regjerende riksråd med bred støtte».¹⁸³

Her blir kongen og regjeringen dempet ned som helte-aktører, som er med på å sidestille opposisjonen til eksempelvis Administrasjonsrådet. Dette ser en enda flere eksempler på i teksten: «Det var også lettere å si nei når en satt trygt i London enn for dem som satt igjen med ansvar for befolkningens liv og helse etter at lederne i landet hadde flyktet».¹⁸⁴ Det er en større nyansering av «oss» og de «andre», «de gode» mot «de onde», enn ved tidligere fortellinger om etableringen av okkupasjonsstyret. Omtalen av Administrasjonsrådet er relativt kort og har ikke det omfavnet slik en kan lese i Eriksens «Fortid og Samtid 2» og «Norge og Verden etter 1940». Her legges det vekt på at tyskerne ville unngå at Quisling skulle ha makten, da dette «var et hinder for å få nordmenn til å samarbeide».¹⁸⁵ Samtidig

¹⁸¹ Nielsen 2004: 139, Nielsen 2004: 153

¹⁸² Nielsen 2004: 143

¹⁸³ Nielsen 2004: 143

¹⁸⁴ Nielsen 2004: 143

¹⁸⁵ Niesen 2004: 143

understreker Nielsen at Administrasjonsrådet ble ansett som nødvendig for at samfunnslivet og økonomien skulle fortsette som normalt. I likhet med tidligere analyser er Quisling sentral i argumentasjonen for å legitimere organet, slik også tyskeren forstå situasjon. I denne omtalen foregår det et nøytralt og nøkternt språk i omtalen. Et annet moment som er med på å likestille aktørene, i denne sammenheng, kollaboratørene likestilles med eksempelvis motstandsfolket i perioden. Å nøytralitets-gjøre fortellingen i kapitlet handler om å kunne formidle nyanserte sider ved alle aktører. Riksrådsforhandlingene omtales i større grad enn Administrasjonsrådet i denne fortellingen. Administrasjonsrådet var en midlertidig løsning etter angrepet, mens Riksrådsforhandlingene gikk ut på å etablere et mer langvarig styringsorgan av folkevalgte på Stortinget og presidentskapet. Forhandlingene ble til slutt henlagt da det ikke ble enighet mellom nordmennene og tyskerne, og Rikskommisæren Josef Terboven etablerte isteden et kommisarisk råd med NS-medlemmer som eneste norske representanter.¹⁸⁶ Forfatteren presiserer videre at riksrådets forhandlinger ble ansett som forræderske handlinger for å gå med på å avsette eksilregjeringen og kongen, og: «det ble et stort stridsemne under og etter krigen».¹⁸⁷ På den andre siden løfter hun frem, kontekstualiserer og legitimerer deres handlinger og avgjørelser om å ville avsette kongen og regjeringen tross lite støtte fra allmennheten,

Forfatteren benytter Administrasjonsrådet i en omtale senere, som kan analyseres negativt da hun problematiserer motstandsbevegelsen «Kretsen», hvor tidligere kollaboratør Paal Berg var leder. I underoverskriften «Motstand», redegjøres det: «Også innad i den sivile motstandsbevegelsen var det store motsetninger, og til tider mellom den sivile motstandsbevegelsen og Milorg».¹⁸⁸ Dette bryter med den tradisjonelle kollektive oppfatningen om at majoriteten av nordmenn handlet harmonisk og enhetlig mot en felles fiende. Spesielt var motsetningene store om hvordan Norge skulle styres i etterkrigstid. Mange i den sivile motstandsbevegelsen «Kretsen»: «mente lenge at landet burde få et militært overgangsstyre under ledelse av Kretsen og med oppnevnte ordførere til å styre kommune. Det ble spredt skrifter om sa at politikerne hadde sviktet, ...»¹⁸⁹. Ved å skrive dette i motstands-avsnittet, illustreres det at de sivile motstanderne av okkupasjonsstyre var

¹⁸⁶ Skodvin & Sæveraas 2023

¹⁸⁷ Nielsen2004: 143

¹⁸⁸ Nielsen 2004: 148

¹⁸⁹ Nielsen 2004: 148

motstridige når det kom til lojaliteten til Nygaardsvold-regjeringen. Paal Berg, en av hovedarkitektene bak det kollaborative administrasjonsrådet i 1940,¹⁹⁰ blir nevnt i samme avsnitt, hvor det formidles at han på tross av sin bakgrunn, ble ansett som leder for Kretsen og en foregangsperson for hjemmefronten. Her bruker Nielsen Administrasjonsrådet som en negativ motsetning til å beskrive Bergs virke også i motstandsbevegelsen: «Det ble særlig omstridt fordi Paal Berg, som i 1940 hadde vært pådriver for å samarbeide med tyskerne, i mai 1945 fremstod som lederen for Kretsen».¹⁹¹ Dette illustrerer at Administrasjonsrådet ikke nødvendigvis ble ansett som tilbørlig blant nordmenn etter krigen, selv om organet har fått en nokså nøktern og nøytral omtale i både dette kapitlet, og de tidligere analyserte lærebøkene . På den andre siden blir altså en kollaboratør også fremhevet som en motstandsmann. Det finnes mange eksempler på nordmenn som beveget seg mellom flere sfærer, både fra kollaboratørvirksomhet til motstandskamp og motsatt. Effekten det gir til fortellingen i kapitlet, er at okkupasjonsperioden i Norge blir mer nyansert.

I okkupasjonskapitlet i Portal ser en også et annet språklig grep som er med på å bryte med tidligere historie-fortelling. Bruken av enkeltaktørers navn og prosesser medfører at enkelte peker seg ut og blir ansvarliggjort for en rekke handlinger og prosesser, i stedet for å benytte mer generelle og kategoriske begreper som «Nasjonal Samling» og «Okkupasjonsstyret». Eksempelvis i teksten skrives det bla: «Vidkun Quisling, lederen for Nasjonal Samling, hadde anbefalt Hitler å okkupere Norge. Om kvelden 9. april gjorde han statskupp, ved å forkynne over NRK radio at han og NS hadde overtatt makten i landet og dannet ny regjering».¹⁹² I denne fremstillingen ilegges ikke alle NS-medlemmene skylden for å ha støttet Tysklands okkupasjon av Norge. Hvis en rent hypotetisk skulle skrevet enda mer generelt, kunne det f.eks. stått: «NS støttet Hitler og Nazi-Tysklands okkuperingen av Norge, 9.april». Det ville vært korrekt å skrive, selv om leserens oppfatning potensielt kunne ha vært at alle medlemmer av Nasjonal Samling i 1940, støttet at Tyskland skulle angripe Norge. Oppfatningen er historisk ukorrekt til tross for at forfatteren skriver riktig. Omtalen om NS-medlemmer er viet nokså stor omtale over to sider. Nielsen forteller lite om de ideologiske faktorene for innmeldelse, som kjennetegner en mer politisk orientert historieskriving. I første omtaleavsnitt

¹⁹⁰ Grimens 2018: 80

¹⁹¹ Nielsen 2004: 148

¹⁹² Nielsen 2004: 141

legger hun vekt på at mange måtte tvangsinnmelde seg fra stillinger som fylkesmenn, ordførere, varaordførere og politiet. I neste avsnitt går hun mer statistisk til verks når hun redegjør for hvor NS-medlemmene hadde størst oppslutning, hvilke samfunnslag og sosiale grupper som meldte seg inn, og hvordan flere barn og kvinner meldte seg inn under krigen grunnet mannens og farens eksisterende relasjon til partiet.¹⁹³ Omtalen er veldig deskriptiv uten verken å gi forsøk på å forsvare eller angripe de ideologiske kollaboratørene.

Tyskerarbeiderne blir derimot fortalt med en positiv undertone i omtalen underoverskriften «Mer penger i omløp».¹⁹⁴ Her skriver Nielsen i første setningen av avsnittet: «Arbeidsledigheten fra mellomkrigstida forsvant i krigsårene. Viktigst var de store tyske anleggsarbeidene, som hele 130 000 nordmenn var innom, og som var langt bedre betalt enn annet arbeid»¹⁹⁵ Her er det mange verbale ordvalg som skaper positive ladninger. Både «Som hele 130 000 nordmenn» og «som var langt bedre betalt» er med på å finmale bildet av tyskerarbeiderne. Spesielt er det ordene for mengder, («hele» og «langt») som gir forsterkende uttrykk på substantivet «Nordmenn» og adjektivet «bedre» i omtalen. Andre positive innspill til de tyske arbeidsanleggene og nordmenn i arbeid er at forfatterne nevner at kommunen fikk større skatteinntekt, flere fikk kvittet seg med lån og gjeld, og at mellomkrigstidens økonomiske problemer «forsvant endelig».¹⁹⁶ Dette avsnittet har likhet med Nøkleby & Grimnes sin omtale av de økonomiske kollaboratørene, hvor tyskerarbeidene forsås og det males et positivt bilde vedrørende kollaboratørenes virke for både dem selv og for utslettelsen av samfunnets økonomiske problemer. Under denne omtalen nevnes de norske anleggsarbeiderne, bonden, og alle som var i en næring hvor de kunne selge råvarer.

I siste underoverskrift, «Rettsoppgjøret», med avsnittstitlene «Rettslige dommer», «Sosiale dommer», «Holdninger til okkupasjonstida» inneholder først en ganske deskriptiv førstedel og en mer ladet andre del.¹⁹⁷ I Rettslige dommer blir en presentert med de to vanligste straffekategoriene: politisk landssvik og folk som hadde stor økonomisk gevinst. Videre påpekes det at norske politimenn og andre administrative bidragspersoner under jødeforfølgelsen fikk

¹⁹³ Nielsen 2004: 144-145

¹⁹⁴ Nielsen 2004: 150

¹⁹⁵ Nielsen 2004: 150

¹⁹⁶ Nielsen 2004: 151

¹⁹⁷ Nielsen 2004: 155

hovedsakelig gå fri, og at få ble straffet. Politisk landssvik omhandler i avsnittet de som meldte seg inn som NS-medlem. Det står ikke noe videre om de som fikk stor økonomisk gevinst av okkupasjonstiden, annet enn at de aller fleste gikk helt fri.

I avsnittet «Sosiale dommer» blir det i større grad vektlagt følelsesladete setningsformuleringer og ord. I første del av avsnittet omtales de kvinner som fikk tyske kjærester under perioden og som ble «sterkt fordømt for det som mange regnet som seksuelt landssvik». Her vies det mer tid til å utdype de utenomrettslige dommene, som for fortellingen sin del bidrar til å nedjustere det «nasjonale felleskapet» som helter. I avsnittet begrunnes den brutale behandlingen av kvinnene i etterkrigstid, som basert på «en tankegang om at unge kvinners seksualitet er nasjonenes eiendom, ikke deres egen- at deres seksualitet skulle tilkomme norske menn, ikke tyske».¹⁹⁸ Setningen er beriket med negative ladninger og en aggresjon rundt kvinnesynet og den urettferdige behandlingen. I kapitlet blir nordmenn som sto bak den brutale behandlingen av «tyskerkvinnene» ikke bare kritisert for deres handlinger, men også bakgrunnen for handlingene. Avsnittet angriper «gammeldagse» og konservative holdninger ovenfor de kvinnene de mente ikke hadde rett til å forelske seg og bygge relasjon med de tyske okkupasjontene. Hele avsnittet rettes mot spørsmål om «de gode nordmenns» oppførsel, hvor behandlingen av kvinnene, NS-barn og krigsbarn «forteller om lite hederlige holdninger blant mange mennesker».¹⁹⁹ I tidligere læreverker har det lenge blitt kommentert at holdningskampen og rettsprosessene var omdiskutert, i kapitlet strekker Nielsen seg så langt som å kritisere majoritetsholdningen. I formuleringen er kritikken spisset mot holdninger ovenfor de personer og barn som ikke kan klandres for å ha bedrevet virksomhet som kunne gagne okkupasjonsmakten. Dette er personer som gjerne er tilknyttet kollaboratører familiært eller har hatt følelsesmessige relasjoner med okkupasjonten. Det kan tyde på at hun har gjort seg vurderinger om hvor det kan være forsvarlig å kritisere også det norske majoritetsfelleskapets handlinger og holdninger i perioden etter krigen. Dette er med på å bygge opp okkupasjons-kapitlets hensikter om å se historien fra flere perspektiver.

¹⁹⁸ Nielsen 2004: 155

¹⁹⁹ Nielsen 2004 156

3.6 Tidslinjer 1+2 Verden og Norge Utg. 2011. Kapittel 19: Det okkuperte Norge

«Tidslinjer 1 + 2- verden og Norge» er en lærebok i historie for VG2 og VG3 elever, som med sin kronologiske kapittelinnndeling tar for seg menneskets historie fra folkevandringen fra Afrika til 2000-årsskiftets aktualiteter og utfordringer. Denne boken dekker pensumet for tredjeklasse videregående, hvilket betyr at bokens innhold skal kunne bidra til at elevene innfrir alle ferdigheter og kunnskaper som kreves av dem gjennom kompetansemålene. Boken er skrevet av en rekke historikere. Jørgen Eliassen, Ola Engelién, Tore Linné Eriksen, Egil Ertesvaag, Ole Kristian Grimnes, Synnøve Veinan Hellerud, Lene Skovholt, Knut Sprauten, Herdis Wiig og Andreas Øhren har alle skrevet hver sine kapitler som sammen med Aschehoug & Co, utga boken i 2011 etter Kunnskapsløftet (LK06).

Analysekapitlet er nr. 19, «Det okkuperte Norge». Kapitlet er skrevet av historiker Ole Kristian Grimnes, som tidligere i analysen har bidratt til boken «Spor i tid» sammen med Berit Nøkleby. Boka er den første av de analyserte bøkene som har flere enn tre forfattere. Her har en gruppe historikere gått sammen i bokprosessen.

3.6.1 Forord og oversikt

I forordet legger Grimnes vekt på at historien skal fremstilles bredt og i sammenheng, og skal tydeliggjøre «sentrale utviklingstrekk gjennom hele historien både når det gjelder politisk, økonomisk, sosial og kulturell historie. For å få til dette har det vært nødvendig å begrense mengder av detaljer i framstillingen».²⁰⁰ Grimens indikerer at enkelte detaljer er utelatt, som understreker de historiske forfatternes makt til å fremstille fortellinger fra sitt synspunkt. Dette kan påvirke kollaboratørens omtale og posisjon i teksten. I boken har 2. verdenskrig blitt tildelt to kapitler, kap. 18 og 19. Kapittel 18 tar for seg andre verdenskrig i den globale skala, med spenningspolitikk, krigsforløp og Holocaust. I Kapittel 19 har forfatterne, redaktør og forlag plassert okkupasjonsfortellingen gjennom overskriften «Det okkuperte Norge».²⁰¹

²⁰⁰ Eliassen et al. 2011: 2

²⁰¹ Eliassen et al. 2011: 430

3.6.2 Struktur

Kapitlet «Det okkuperte Norge» starter innledningsvis med å formidle motstandsmannen Petter Moen sin opplevelse av å sitte som fange under den tyske okkupasjonsmakten. Dagboken han skrev på papirrull vises, og skildrer brutale forhold med tortur og frykt. Grimnes fremstiller okkupasjonens mest brutale karakter i innledningen, noe som setter en standard for hvordan okkupasjonen blir oppfattet gjennom fortellingen videre.²⁰² Videre presenteres det et sammendrag, hvor de presenterer hovedlinjen ei hva kapitlet skal ta for seg: «I dette kapitlet skal vi se at det norske demokratiet blir avskaffet, landet blir styrt diktatorisk av en tysk rikskommissær og den norske befolkningen holdt under stram kontroll av tysk politi».²⁰³ Som det står i sitatet, er bruken av «demokrati» mer tydeliggjort enn i tidligere fortellinger, og sammendraget tar for seg hvordan okkupasjonsmakten og NS-stryet angrep og ødela dette styresettet. Derfor kan en tydelig se trekk av en politisk historievinkling for denne fortellingen.

En kan også identifisere et «vi», slik at Grimnes vil inkludere leseren til å forstå krigen gjennom deres fremstilling. I likhet med de «andre» tidligere analyserte lærebøkene er fortellingens gang lik i form av omtale av de samme aktørene og begivenhetene: angrepet, okkupasjonsstyret, hverdagsliv, motstand, frigjøring og krigens fasit.

Til tross for en større bredde av perspektiver, ser en store likhetstrekk med fortellingsmønsteret fra fortellingene på 1980-tallet. Gjennom fortellingen blir kollaboratørene omtalt først og fremst som ideologisk under redegjørelsen av NS. Videre dukker det opp mer sporadisk i underoverskriftene «Økonomi og dagligliv» og «Krigens fasit», før tematikken for fokus i perspektiv-modulen «Landssviksoppgjøret». Landssviksoppgjøret blir her ikke en del av okkupasjonsfortellingen, men får sin egen del innenfor en «perspektiver-modul». Forfatteren skriver at de har utformet en «perspektiver»-modul «slik leses separat» fra hovedteksten.²⁰⁴ Likevel oppleves «Landssviksoppgjøret» som en del av fortellingen, selv om det kommer en oppgavedel som skaper et brudd med hovedteksten.

²⁰² Eliassen et al. 2011: 430-431

²⁰³ Eliassen et al. 2011: 432

²⁰⁴ Eliassen et al. 2011: 2

Et annet aspekt som forsterker kollaboratørenes posisjon i fortellingen, er bruken av mer reflekterte underoverskrifter fremfor følelsesladet og konkluderende. Innledningsvis i kapitlet som handler om angrepet på Norge og 9. april kommer eksempelvis underoverskriften: «Kapitulasjon eller motstand?»²⁰⁵ Tidligere har den norske mobiliseringen og deres forsvarspolitik ikke vært stilt spørsmål til i stor grad. Nå rettes det spørsmål rundt hvorvidt det kan kalles motstand eller kapitulasjon, det som foregikk maidagene etter angrepet. En annen underoverskrift som tar fortellingen vekk fra en nasjonsorientering er: «Demokratiets avskaffelse».²⁰⁶ Her omtales Riksrådsforhandlingene fremfor Administrasjonsrådet, som ikke får omtale i fortellingen i det hele tatt. I likhet med Nielsen, har fokuset blitt større på forhandlingsprosessen om et langvarig maktorgan bestående av nordmenn, fremfor Administrasjonsrådet som fremstilles som en mer «midlertidig» løsning».

At fokuset er flyttet fra nasjon over på demokrati, vil fortsatt de ideologiske kollaboratørene fremstå som en opposisjon, da de var medlemmer av et parti som fikk totalitær karakter under okkupasjonen. NS-medlemmene får en omfattende omtale på ca. 2 sider i underoverskriften «Nasjonal Samling (NS)».²⁰⁷ Verken i overskriften eller i teksten blir Quisling nevnt, noe som bidrar til å fremheve et nyansert perspektiv om de ideologiske kollaboratørene.

Kapitlet omtaler tyskerarbeiderne i den tematiske underoverskriften «Økonomi og dagligliv», noe som inkluderer de i en del av det enhetlige befolkingsfellesskapet. Dette er et strukturelt grep som er med å fremme de økonomiske kollaboratørene i en nøytralt lys, hvor eksempelvis Bjørnsen valgte å plassere deres omtale i «Tysk terror», fra boken «Norges- og verdenshistorie etter 1850».²⁰⁸

3.6.3 Språk

Den første underoverskriften i kapitlet som omtaler kollaborasjons-tematikken, er «Nasjonal Samling (NS)». I avsnittet brukes «NS» mye som en helhetlig omtale av medlemmene. De blir beskrevet som en felles enhet. Dette medfører at partiet blir definert og redegjort, og enkeltmenneskers tanker, vilje og handling blir derfor skyggelagt. Nasjonal Samling får en

²⁰⁵ Eliassen et al. 2011:431

²⁰⁶ Eliassen et al. 2011: 435

²⁰⁷ Eliassen et al. 2011: 436

²⁰⁸ Bjørnsen 1985: 286

form for personifisering, gjennom at partiet tar valg og handlinger: «NS knyttet sin skjebne tett til tyskerne», «NS støttet den tyske krigføringen».²⁰⁹ Mye av omtalen blir dedikert til ideologi og politisk overbevisning. Derfor får fremstillingen av ideologiske kollaboratørene en politisk historisk fremstilling, og ikke sosialhistorisk slik Nielsen fremhever i større grad.

Politisk historie benytter overordnede begreper for å fremstille kjernen av en historisk periode, som gir god oversikt over de grove linjene. Det er i møte med kollaborasjonstematikken og fokuset på å kunne nyansere krigen og menneskene fortiden gjaldt, at det kan føre til inntrykk og oppfatninger som nødvendigvis ikke stemmer. Forklaringen på partiets oppblomstring på 1930-tallet, refereres til som tilsvarende «det som gjaldt for den europeiske fascismen».²¹⁰ Årsaksforklaringene for medlemskap i partiet før krigsutbruddet omtales noe, hvor det vektlegges at mange mistet tilliten til det «svake» mellomkrigstids demokratiet, likte ideen om førerprinsippet, var forsvarvennlige og svært nasjonalistiske. Avsnittet kan sies å ha blitt skrevet fra et moraliseringsståsted, hvor medlemmene symboliserer de «andre». Et «oss» og «de» blir derfor formulert og skapt i tråd med at leseren skal forstå seg selv som en del av et demokrati, og de «andre». Dette kommer frem gjennom eksempelvis denne setningen: «I dag kan det være vanskelig å forstå hvorfor nordmenn i sin tid sluttet seg til en antidemokratisk bevegelse som fascismen».²¹¹ Hele veien blir det fremstilt en «politisk/ideologisk» opposisjon i fortellingen, hvor de ideologiske kollaboratørene er det som angrep «vi-et» sitt demokrati.

I underoverskriften «økonomi og dagligliv», blir kollaborasjonstematikken igjen blir berørt gjennom de mange nordmenn som bidro i utbyggingen av «Festung Norwegen». Her blir kollaboratørene gitt en svært liten rolle. De settes inn i en større sammenheng av den tyske krigsøkonomien, og kommer derfor frem som en faktaopplysning, fremfor som en forklarende del av prosjektet. Det blir redegjort for at okkupasjonsstyret satte i gang «Festung Norwegen», som krevde store økonomiske ressurser, som de hentet hovedsakelig fra den norske økonomien. Videre blir det skrevet: «Sommeren 1942 arbeidet 110 000 nordmenn på tyske bygge- og anleggsplasser», som er den eneste omtalen de får i avsnittet før

²⁰⁹ Eliassen et al. 2011: 436

²¹⁰ Eliassen et al. 2011: 436

²¹¹ Eliassen et al. 2011: 437

sammendraget drar seg inn mot tematikken om at denne økonomiske bruken gikk hardt utover nordmenn sin levestandard og dagligliv.²¹² Språket er nøkternt og distansert, og de økonomiske kollaboratørene spiller ingen spesielt sentral rolle i denne fortellingen.

Tyskerarbeiderne blir i større grad omtalt i «Landssviksoppgjøret», som fungerer som en separat del fra hovedfortellingen.

For i neste del, blir en presentert med en to-siders perspektiv-modul viet til rettsoppgjøret i etterkrigstid. Denne modulen tar for seg debatten av et viktig og omdiskutert historisk felt med sin overskrift «Landssviksoppgjøret», hvor over 90 000 måtte gjennom en rettsprosess for å at de på en eller annen måte hadde kollaborert eller støttet opp under okkupasjonsstyret. Perspektivene som presenteres omhandler hvem som fikk straff, hvilke grupper og mennesker som ikke ble dømt, og lokalsamfunnenes sivile straff mot tyskerjentene. Videre spør fortellerstemmen om forsoning er mulig mellom det nasjonale felleskapet og kollaboratørene, før det drøftes at en utvikling har skjedd siden etterkrigstid. I perspektiv-modulen merkes det på fremstillingsspråket at tematikken blir i større grad preget av refleksjon og dybde. Der det i hovedkapitlet blir lagt vekt på å gjøre rede for angrepet av et demokratisk system, legges det her vekt på å kunne drøfte og sette spørsmål ved nordmennenes valg og handlinger som førte de på feil side av samfunnsmajoriteten. Her blir det stilt spørsmål om i hvilken grad det burde ha vært straffbart å være passiv NS-medlem i forhold til krigsprofitørene som tjente stort på krigen. Den nøytrale redegjørelsen av anleggsarbeiderne fra tidligere i fortellingen, får en større omtale i denne delen. Forfatteren deler de økonomiske kollaboratørene opp i to deler: «Krigsprofitørene» og «småfiskene». Særlig blir «krigsprofitørene» som hadde tjent stort på krigen, en målskive når de settes opp mot de passive NS-medlemmene som blir dømt: «Var det ikke forkastelig fra et nasjonalt synspunkt?»²¹³ Omtalen virker ladet selv om den stiller åpne spørsmål. For videre kan en implisitt forstå at forfatterne mente at «de som hadde skaffet seg ekstra store fortjenester ved å selge til tyskerne», kunne slippe dom i rettsoppgjøret. De ble ikke ansett som «unasjonale» fortelles det videre. Omtalen rundt de økonomiske kollaboratørene fremstår følelsesladd og til dels subjektivt gjennom et kommunikativt språk hvor de stiller mange spørsmål direkte til leseren. Likevel distanserer Grimnes seg fra konklusjonen: «Men, det er blitt hevdet, på denne måten ble et misforhold mellom dem som

²¹² Eliassen et al. 2011: 438

²¹³ Eliassen et al. 2011: 444

ble dømt for økonomisk landssvik, og dem som ble dømt for medlemskap i NS».²¹⁴ De benytter «det er blitt hevdet», som er en kjent formulering fra de tidligere analyserte bøkene til Eriksen: «fra radikalt hold er det...».²¹⁵ Forfatteren distanserer seg mer til uttalelsene, som gir en effekt av at kollaboratørene blir plassert fjernere fra fortellerens synsvinkel.

Et annet poeng er at i hovedfortellingen ble «NS» benyttet som en omtale for hele medlemsmassen. I «Perspektiver»-delen blir de omtalt som en mer sammensatt medlemsmasse. Eksempelvis blir store deler av medlemsmassen forsvart gjennom omtalen: «En begrunnelse for dommen over vært mange var at de hadde «ytt fienden bistand». Men i hvilken forstand hadde flertallet av NS-folk gjort det?».²¹⁶ I omtalen formuleres nyanseringer som fremstår som agonistisk bruk av minne i skrivingen. Det er interessant, med tanke på at selve hovedteksten fremstår mer antagonistisk i måten den skal fremme demokratiet. Til slutt kommer en siste underoverskrift i modulen, «Er forsoning mulig?» hvor de retter oppmerksomhet rundt debatten om hvordan en skal håndtere traumebelagte sider av krigen. De vektlegger at det opp gjennom tiden har vært et stort fokus på krigens ofre, det en kan kategorisere som kosmopolitiske minne, men at det har vært vanskeligere å skulle minnes krigen som agonistisk: «Er det riktig å forsones seg med dem som i sin tid bekjempet demokratiet?».²¹⁷ De problematiserer at det tidligere har vært lagt lokk over disse sidene av historien, men at samtiden har skapt åpenhet som medfører aktuelle debatter. Samtidig blir kollaboratørene avslutningsvis igjen stilt ovenfor sitt angrep på demokratiet, noe som summerer fortellingens gang som verditung og antagonistisk.

3.7 I Ertetid: Lærebok i historie for vg2 og vg3

Denne boken er skrevet av historikerne Knut Dørum, Synnøve V. Hellerud, Ketil Knudsen og Magne Njåstad som utga boken i 2016 i tråd med læreplanen og gjennom Aschehoug Forlag. Boken er delt inn i 26 kapitler med et sidespenn på 266 sider. Innledningskapitlet tar for seg historiebrukens instrumentelle verdi. Forfatterne aktualiserer historie som fag gjennom å vise til hvordan historien kan bli brukt: «Hva betyr historie for politikken?», «Kan historie skape forsoning og bygge nye felleskap?», «Hvordan har historiens betydning endret seg over tid?»

²¹⁴ Eliassen et al 2011: 445

²¹⁵ Eriksen 1984:142, Eriksen 1993: 56

²¹⁶ Eliassen et al. 2011: 444

²¹⁷ Eliassen et al. 2011: 445

og «Hvordan påvirker vi historie og historie oss?» er alle underoverskrifter som aktualiserer hvordan historien har blitt brukt til å legitimere, skape kollektiv identitet, bygge virkelighetsoppfatninger osv. Videre fra kap. 2 starter boken en kronologisk fremstilling av historien fra det første demokratiet i antikke Hellas til vår samtid. Første kapittel setter på mange måter en standard for hva en kan forvente av denne boken.

3.7.1 Forord og oversikt

Som det står innledningsvis i forordet er «I ettertid» «ei anneleis historiebok».²¹⁸ Det første kapitlets innledning til hvordan historie er relevant og har blitt brukt, viser til at boken tar avstand til tidligere måte å se historien på, og gir fremstillingen grobunn for metodisk og instrumentell historieforståelse. Eksempelvis har de under kapitteltemaene «Den andre verdenskrig» ikke noen form for omtale om den norske okkupasjonen. En av forfatterne, Ketil Knudsen, mener dette er første gang at en lærebok bryter med de mer tradisjonelle oppslagsverkene.²¹⁹ I stedet for å ignorere boken, og heller finne andre bøker fra ca. samme utgivelsesår som fortsatt har med fortellingen, er denne boken like aktuell som de andre som blir brukt i skolen. Boken tar utgangspunkt i å fortelle historien gjennom 22 enkeltpersoner og deres minne om hva som skjedde. Gjennom disse personene knyttet til dramatiske hendelser, henviser forfatterne til at boken dekker alle kompetansemål for vg2 og vg3.²²⁰ Denne analysen vil ha en annerledes strukturell oppbygging ved at det ikke finnes en okkupasjonsfortelling. Første kapittel gir argumentene for nettopp dette.

3.7.2 Struktur og språk

I første kapittel for en på mange måter forklaringen på hvorfor okkupasjonshistorien er utelatt. I underoverskriften «Hva betyr historie for politikken?» henviser forfatterne til hvorfor det til enhver tid oppstår strid rundt historien. Det forfatterne vil frem til her er at med tiden forandrer samfunnet seg. Situasjonen er annerledes, og historien må oppdateres slik at den passer samfunnets verdier best mulig. I teksten skrives det: «Debatten om historie blusser ofte opp når det skal lages nye læreplaner i historiefaget, eller når det skal lages nye lærebøker, nye filmer eller museumsutstillinger. Debatten dreier seg mest om hvorfor enkelte emner har

²¹⁸ Dørum et.al. 2016:

²¹⁹ Forskning.no 2017

²²⁰ Dørum et.al. 2016:

fått større vekt enn andre, eller om historiske hendelser er riktig gjengitt».²²¹ Her går de inn i kjernen av debattene som har sirkulert rundt hvordan okkupasjonshistorien skal og burde formidles. Eksempelvis hvor omstridt læreboken «Portal» av Ohman Nielsen ble presentert i pressen, eller Ralph Hewins bok om Quisling i 1965. Hva som skal huskes og hvorfor er spørsmål som blir dratt frem til debatt når ett historisk verk blir lansert for et samfunn eller verden. I avsnittet under forrige sitat trekker forfatterne frem eksempelet om den da dagaktuelle debatten om hvordan okkupasjonsperioden skulle huskes og «flere kritiserte filmen om motstandsmannen Max Manus for å glorifisere motstandsbevegelsen».²²² Filmen ble den mest sette på kino i Norges historie da den kom ut i 2008. En av de store motstandsmennene og kamerat av Manus, Gunnar Sønsteby, svarte på kritikken som journalist Erling Fossen kom med i sin kronikk, og omtalte det som «NS-argumentasjon». Her tar forfatterne med en tydelig debatt mellom to opposisjoner når det kommer til hvordan man skal huske perioden. Erling Fossen er født på 1960-tallet da revisjonismen fra 1980-tallet virkelig begynte å ta ett oppgjør med grunnfortellingen. Sønsteby på den andre siden opplevde krigen nært, og sto ovenfor okkupasjonsmakten som i hans egne øyne var «fiender». Utgangspunktene deres er såpass forskjellige, og det blir en naturlig uenighet om hvordan krigens skal minnes og fortelles. Det er forståelig at Sønsteby bruker omtalen «NS-argumentasjon» unyansert da perioden for han opplevdes svart/hvitt. Samtidig minner det om 1960- og 70-tallet debatt hvor de som sto for perspektivmangfold gjennom fremstillinger av eksempelvis kollaboratører ble avfeid og usakliggjort som «NS-synspunkter» av myndighet og det kollektive samfunnet.²²³

I «Hvordan har historiens betydning endra seg over tid?» siktes det til at historie har blitt brukt som nasjonsbyggende både i Frankrike og England. Videre poengteres det til at historiene om vikingene ble brukt til for å legitimere og skape stolthet av egen nasjon i Norge. Mot slutten utdypes det at: «I vår tid er historiens rolle som nasjonsbygger neddempet. I dag skal historieundervisninga bidra til at du blir en aktiv og kritisk deltaker i samfunnet, og være med på å utvikle demokratiske verdier som likestilling, likeverd, ytringsfrihet, toleranse og

²²¹ Dørum et.al. 2016: 8

²²² Dørum et.al. 2016 8

²²³ Maerz 2010: 152

frihet».²²⁴ Dette oppsummerer godt hvorfor boken benytter transnasjonale perspektiver for å fremme disse ferdighetene. Nasjonshistoriske fortellinger er derfor ekskludert.

Det virker som det er nettopp dette boken vil frem til. Norsk kollaborasjon under krigen blir ikke direkte omtalt, men boken forsøker å fremme hvordan historie har blitt brukt til å skape felleskap og kollektive minner som samfunnet har behov for i gitte tidspunkt og perioder. Dette fortelles gjennom «Kan historie skape forsoning og bygge nye felleskap?».²²⁵ Forfatterne bruker Tyskland som eksempel på hvordan et samfunn tiet om sin traumebelagte fortid fra andre verdenskrig. Løsningen der, som en kan trekke paralleller til i Norge, var at en skulle tie om de vanskelige temaene for å unngå splittelser blant folket. Tie om NS-medlemskap, tie om romantiske forhold med en tysker, tie om jødeforfølgelsen og Holocaust. Hvis alle tiet og gikk videre med livene sine, ville de kunne skape et demokratisk felleskap, var tanken og holdningen. Dette er gjenkjennbart fra hvordan Norge forholdt seg til en historie av krigen så lenge. Videre utdyper forfatterne: «Men stadig flere forsto av hvis man skulle lære av det som hadde hendt, og slik hindre at det gjentok seg, måtte også denne vonde historien frem i lyset. Framtiden lå i fortiden».²²⁶ I henhold til at Tyskland blir brukt som eksempel i denne teksten, trekkes Holocaust opp som det store motbildet til et fungerende demokrati. Denne holdningen til fortiden, kan identifiseres som den revisjonistiske historieskrivingens innpass, og bruddet med den antagonistiske bruken av minne om historien. I denne perioden skulle både gjerningspersoner og ofre defineres i kosmopolitisk bruk av minne, og de ulike perspektivene skulle menneskeliggjøre samfunnet. Perspektivmangfoldet i historien skulle bidra til et oppgjør med fortiden. Dette var avgjørende for å kunne vise seg som et mer moderne inkluderende felleskap og «skape et mangfoldig samfunn».²²⁷ Hvis en skal oppsummere disse avsnittene, er forfatterne orientert mot at nasjonshistorie ikke lengre er den riktige historieformidlingen i forhold til å skape demokratiske medborgere. Kollaborasjon blir ikke direkte nevnt i norsk sammenheng, de bruker en transnasjonal minneorientert formidling av historien, hvor andre nasjoner blir tatt som eksempel på å forklare samfunnets bruk av historien fra andre verdenskrig. Dette

²²⁴ Dørum et.al. 2016: 10

²²⁵ Dørum et. al. 2016: 9

²²⁶ Dørum et.al. 2016: 9-10

²²⁷ Dørum et.al. 2016: 10

understreker lærebokas instrumentelle og metodiske fortelling ved å se historien et større globalt perspektiv.

3.8 Grunnbok i historie: vg2/vg3. 2021. Del 6: Kap 55: «Fortellinger om krigen»

«Grunnbok i historie» er en bok gitt ut av forfatterteamet Hege Faust, Siv Falang Gravem, Håkon Korsvold, Streingrimur Njálsson og Siri Ødegård. Boken er gitt ut av Aschehoug Undervisning og er ment som et lærebokverk for både VG2 og VG3 elever. Boken følger Kunnskapsløftet 2020 (LK20), og verket skal bidra til at videregående elever skal innfri kompetansemålene som er satt for vg2 og vg3. Boken med sine 472 sider, 6 deler og 68 kapitler, tar for seg historisk metode og historisk spenn fra menneskenes fremvekst på et mer naturhistorisk plan til den digitale tidsalderen som defineres som vår samtid. Bokens 6 deler er periodisert følgende: «Del 1- Fram til 500f.kr.», «Del 2- Ca. 500 f.kr.-500 e.kr.», «Del 3- 500- 1500», «Del 4- 1500-1750», «Del 5- 1750-1914», «Del 6- 1914 og framover».

²²⁸Okkupasjonskapitlet som skal analyseres er kapittel 55, «Fortellinger om krigen».

3.8.1 Forord og Oversikt

I forordet spesifiseres det at boken er skrevet etter læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. Den gir videre uttrykk for at en ikke bare skal lære om historiske hendelser og sammenhengen mellom dem, «men også hvordan kunnskap om historien blir til».²²⁹ De formidler at boken kan leses kronologisk fra kapittel 1 til 68, samtidig som det går an å lese den tematisk med bruk av henvisninger i marginen til andre sider i samme bok, som omhandler samme begrep, hendelse, og andre relevant elementer til der en måtte befinne seg i lesingen. Gjennom begreper og hendelser som overordnede overskrifter, utforsker de utdrag av verdenshistorien.

Okkupasjonen i Norge blir i denne boken redegjort og fremstilt gjennom to kapitler: kapittel 53 og 55, med titlene «Landet uten utenrikspolitikk?» og «Fortellinger om krigen». Her har forfatterne bak boken valgt å todele den norske okkupasjonshistorien, hvor kap. 53 fokuserer på en mer politisk og militær overordnet del av krigen i Norge, og kap. 55 tar for seg

²²⁸ Faust et al. 2020: 4-5

²²⁹ Faust et al. 2020: 3

befolkningens historie. I kapittel 53, drøftes og redegjøres det for «Hvorfor ble Norge angrepet av Tyskland?», før kapitlet videre går inn på at «Kysten lokket» for tyskerne, at «jern, tungtvann og rase» var faktorer som spilte inn. I andre del av kapittel 53 diskuteres «Nøytralitetspolitikkenes pris» for Norge, at de nasjonen var «Dårlig forberedt» og at hadde valgt «Velferd fremfor forsvar». De siste tre underoverskriftene i kapitelet trekker linjer fra Norges selvstendighet i 1905 frem til krigen, for å kunne drøfte de lange linjer i Norge utenrikspolitiske virke: «Et land uten utenrikspolitikk», «Norge som erobrer» og Lærdom og allianser». ²³⁰På bakgrunn av de tematiske fordelingene i kapittel 53 og 55, skal analysen fokusere på kapittel 55, hvor kollaborasjon blir viet en større tematisk rolle.

3.8.2 Struktur

Kapitlets struktur bryter med tidligere analyserte læreverker, ved at realhistorien og redegjørelsen om befolkningens okkupasjonshistorie blir fremstilt gjennom en fortelling om hvordan okkupasjonen ble oppfattet og husket gjennom ulike «historiske briller». I hvert kapittel står det et sitat ovenfor tittelen, som setter en tematisk tone for hvilken linje historieformidlingen kommer til å legge seg på. I dette kapitlet, blir en presentert med et sitat fra den russiske kulturhistorikeren Kristina Smolijaninovaite: «De første bildene fra fortiden, som er formet av undervisningen i skolen og lærebøkene i historie, er blant de sterkeste». ²³¹ Dette sitatet forteller hvor viktig og stort ansvar undervisningen og lærebøkene har for de oppfatninger om fortiden som blir å prege samfunnet videre. «Fortellinger om krigen» har ingen sammendrag av kapitlet i ingressen. I neste underoverskrift, «Norge under krigen», forteller om krigen i veldig grove trekk på 4 spalte-avsnitt over ca. 1, 5 side. I samråd med sitatet som satte den tematiske linjen for kapitlet, illustrerer forfatterne at det sentrale for leserens forståelse av okkupasjonstiden ikke lenger er å kunne vite detaljert om hva som historisk skjedde, men heller å forstå hvordan det som skjedde har påvirket nasjonens verdier og holdninger, menneskers minner og oppfatninger, og den historiefaglige skrivningen i ettertid av perioden. Videre er det derfor lagt opp til å leseren skal forstå hvordan perioden ble fremstilt i svart-hvitt i tiår etter krigen, «Norge i svart-hvitt», før det gradvis ble mer nyansert, og et vendepunkt innenfor okkupasjons-skrivingen virkelig inntraff på 1990-tallet. «Norge i gråtoner» beskriver hvordan fremstillingen av perioden ble påvirket av Sovjetunionens fall og

²³⁰ Faust et al. 2020: 353-359

²³¹ Faust et al. 2020: 366

at yngre akademiske historieskrivere hadde et annet forhold til krigen enn generasjonene tidligere, noe som påvirket måten okkupasjonen blir husket og omtalt.²³² De to siste underoverskriftene i kapitlet utdyper hvordan endringene innen okkupasjonsforskningen foregikk over hele verden, hvor spørsmål ble stilt og synspunkter endret om tidligere omstridte emner. I siste avsnitt reflekteres det over «Hvordan fortelle om krigen?», som problematiserer hvordan krigshistorien skal minnes. I denne læreboken er ikke «rettsoppgjøret» vektlagt, verken i den korte fortellingen eller i noen underoverskrifter senere.

3.8.3 Språket

I overskriften «Norge under krigen» får en så kort- og sammenfattet redegjørelse at det gir fortelleren en naturlig distanse fra temaet. Fortelleren skriver en setning med en faktaopplysning, og legger ved en reaksjon eller konsekvens til den første setningen: «Norge ble dratt inn i verdenskrigen 9. april 1940. Da angrep Tyskland Norge. Norge kapitulerer etter to måneder. Da flyktet kongen og regjeringen til London».²³³ Flere eksempler på slike setningsformuleringer er: «Nordmenn som hjalp til med å styre landet, var stort sett medlemmer av NS. Førtitre tusen nordmenn meldte seg inn i Nasjonal Samling i løpet av krigen».²³⁴ Med den kortfattede forklarings-metoden, blir det heller ikke vektlagt opplysninger som kan tilsi verken subjektivitet eller følelsesladede poeng. Fortelleren oppnår dermed en objektivitet i redegjørelsen ved å koke ned informasjonen og forklare i grove linjer hva som konkret skjedde. I omtalen om «nordmenn som hjalp til med å styre landet», kan en tilsvarende identifisere formuleringsvalg som har skapt denne objektive distansen. Ordvalgene har en verdinøytralitet, eksempelvis «hjalp» og «landet» fremfor «samarbeidet» og «okkupasjonsstyret/tyskerne». Begrepene tyskerne/okkupasjonsmakten/ og samarbeid blir brukt andre steder i denne korte fremstillingen om krigen, men ikke i tilknytning til NS-medlemmer. Samme verdinøytrale omtale kan en se i denne formuleringen:

«De som var tilbake, måtte bestemme seg for om de ville samarbeide med okkupasjonsmakten eller gjøre motstand. Til å begynne med ønsket mange å samarbeide så godt det lot seg gjøre. Det viste seg snart at det ikke var så enkelt. Tyskerne hadde ingen respekt for demokratiet».²³⁵

²³² Faust et al. 2020: 367-368

²³³ Faust et al. 2020: 366

²³⁴ Faust et al. 2020: 366

²³⁵ Faust et al. 2020: 366

I dette utdraget er det ikke fokusert rundt NS eller kollaboratører. Det var «tyskerne som ikke hadde respekt for demokratiet», i denne fortellingen. Ved å formulere det så enkelt og uten verdigrunnlag og moral, er det ingen nordmenn som blir klandret. Derfor kan en si at kollaborasjons-tematikken blir presentert på en helt nøytral måte. Samtidig er det vesentlig å legge merke til at det er angrepet på «demokratiet» som fremheves, ikke nasjonen.

I siste avsnitt som avslutningsvis formuleres: «Dette er Norges historie under den andre verdenskrig i grove trekk. Nå skal vi se litt nærmere på hvordan denne historien har blitt fortalt i ettertid».²³⁶ Her legges det opp til at kollaborasjons vil bli omtalt slik det ble fremstilt gjennom bokas to kategoriserte perioder, «Norge i svart-hvitt» og «Norge i gråtoner». «Norge i svart-hvitt» trekker frem en påstand om at økonomiske kollaboratører ikke ble stilt særlig spørsmål ved, når det kommer til hvem som skulle få lov til å ta del av det norske felleskapet etter krigen. Oppfatningen var at de «hadde gjort det som var nødvendig for å holde hjulene i gang inntil landet igjen var fritt».²³⁷ Det samme gjaldt de som hadde vært en del av motstandsbevegelsen, selv om de tidligere under okkupasjonen hadde kollaborert med okkupasjonsmakten, hvor kapitlet eksemplifiserer med politimannen Knut Rød som hadde vært delaktig i jødedeportasjonen, men som ikke ble rettslig dømt i lansviksoppgjøret, da han senere under krigen bedrev motstandsvirksomhet i Norge. Gjennom å velge et minnehistorisk og en historiografisk fremstilling av hvordan kollaboratører har blitt fremstilt, viser kapitlet til en moderne historiebevisst narrativ innenfor historiefaget. Begreper som landssvikere blir definert, «vi-felleskapet blir fremhevet» og de som ikke passet inn det norske felleskapet, de «andre».

4 Fortellingenes endring i omtale om kollaboratørene

Det vi har sett til nå er tydelige trekk av både kontinuitet og endringer i fortellingene basert på forfatter og utgivelsesår i forhold til den historiefaglige diskursen. Denne oppgaven har basert seg på å prøve å forstå forfatterens fremstilling av kollaboratører ut ifra en historiefaglig minnediskurs. Dette har medført at skolens læreplan- og kompetansemål har blitt ekskludert

²³⁶ Faust et al. 2020: 367

²³⁷ Faust et al. 2020: 368

fra oppgavens utgangspunkt. Skolens mål setter visse rammer for hva som må fremmes av kompetanse i lærebøkene, likevel påstås det at fortellingen kan ses på og analyseres som et produkt av hvor forfatteren/forfatterne står posisjonert i okkupasjonsdiskursen i deres samtid.

4.1 Lærebøkene fra 1980-tallet

De første bøkene fra 1980-tallet skal sette en standard for utviklingen. Før den kritiske- og nærlesingen begynte eksisterte det en rekke forhåndshypoteser på hva som kommer til å bli presentert og fortalt: at store deler av den norske konsensus/grunnfortellingen henger igjen til tross for at tiåret kan kalles revisjonismens gjennombrudd. Mye av det stemte strukturelt, med tanke på omfang av omtale av kollaboratørene. Seiersnarrative er tydelig, en tredelt fortelling med en «vi-vinkling» av forløpet og det tyske angrepet, okkupasjonsmaktens etablering og den norske motstand, før fortellingen går mot en avslutning av militær karakter av finnmarksevakueringen og frigjøringen. Fortellingen mellom «vi-et» og de «andre» er langt ifra likestilt, slik de mest ekstreme revisjonistene vil ha det. Det legges opp til et seiersnarrativ hvor det er en handlende fiende (tyskerne, okkupasjonsmakta, Quisling, NS) og de reagerende «heltene» («gode nordmenn»). Bøkene er gitt ut i henholdsvis 1984 og 1985, som betyr at det er før «den norske historikerstriden» i det hele tatt begynte, og fortellingen gjenspeiler på mange områder dette i omtalen av kollaboratører i teksten.²³⁸ Likevel har begge bøkene med et relativt stort omfang om rettsoppgjøret, til tross for at Bjørnsen har adskilt den fra selve okkupasjons-kapitlet. Rettsoppgjørets omfang og omtale i lærebøkene virker til å ha blitt en mer sentral del av fortellingen enn tiåret tidligere. Dette hever kollaboratørens rolle i boka betydelig. På den andre siden, er ikke denne underoverskriften med i selve okkupasjonskapitlet, og har derfor ingen påvirkning på selve fortellingens gang. Verken i «Nordmenn før oss» (1970) skrevet av Edvard Bull og utgitt i flere utgaver for Gymnaset, eller Tore Linné Eriksens «Fortid og Samtid 2» fra 1977, nevnes rettsoppgjøret i særlig grad.²³⁹

Den språklige analysen av de to første bøkene («Fortid og Samtid 2» og «Norges- og verdenshistorie etter 1850») viser at språket i okkupasjonsfortellingen har et antagonistisk preg. Bjørnsen bruker «de gode nordmenn» og benytter «det vesle norske nazistpartiet».

²³⁸ Mærz 2010: 174

²³⁹ Bull 1970, Eriksen 1977: 123-124

Eriksen omtaler NS- medlemmer som personer med «våkne holdninger». Selv om analysen består av i hovedsak historiefaglige forfattere, er Bjørn Bjørnsen unntaket. Uten å kunne hevde basert på en lærebok, er Bjørnsen sin fortelling mer personlig i ytringene mot de «andre», enn Eriksen. Eriksen skriver relativt nøktern i sine språklige formuleringer, og kanskje har arbeidet hans med u-landshistorie og Afrika gitt han en viss varsomhet i å skulle ilegge ladninger og moral i selve språket. Administrasjonsrådet får i Eriksen sin fortelling nokså stor omtale hvor det nyanseres i større grad med at organet skulle «få hjula til å gå», selv om det største argumentet der er at det var bedre å etablere et organ enn at makten skulle havne i Quisling hender. I Bjørnsen sin fortelling får administrasjonsrådet betydelig mindre omtale, men med en forsterkning i «seiersretorikk», jamfør «en mindre upopulær mann enn Quisling kunne en knapp finne». Dette ble stående som det eneste argumentet for opprettelsen av Administrasjonsrådet i Bjørnsen sin fortelling. Eriksen har en orientert pragmatisme rundt organets etablering, hvor på Bjørnsen fremstiller nærmest de administrative kollaboratørene som en norsk motstand, der de forsøker å hindre Quisling til makten.

Når det kommer til omtale om NS-medlemmer har Eriksen en nokså lite nyansert, men likevel en omtale av årsaker for innmeldelse i sin underoverskrift «Quisling og NS»: «I forhold til mellomkrigstida var det mange som nå sluttet seg til NS, både ut fra politiske synspunkter og tanken på personlig karriere». Bjørnsen differensiere ikke mellom Quisling og NS i sin fortelling, og NS-medlemmene oppfattes som en forlengelse av førerens virke og meninger. Begge fremstillingene er særdeles preget av en negativ holdning til kollaboratørene, selv om Bjørnsen strekker seg lengre og oppfattes nærmest bitter i språket.

Det fremstår tydelig at tyskerarbeidene ikke er en stor nok del av okkupasjonsfortellingen i begge verker. Eriksen formulerer til en liten omtale under «tysk krigsøkonomi», men utdyper det ikke omfattende. Likevel er den språklige formuleringen negativt ladet da det tilføyes «brakkebaroner» i parentes. På den andre siden fremstår Eriksen sin omtale om de økonomiske kollaboratørene mild, sammenlignet med Bjørnsen. Han plasserer omtalen til underoverskriften «tysk terror», hvor han hevder de ble «fristet» av høye lønninger. Han er direkte og lite nyansert i måten han omtaler disse, og plasser de som en del av en utilbørlig og samarbeidende «opposisjon» til fortellingens «vi».

I omtalen om rettsoppgjøret er det to former for landssvik som blir diskutert. Som i sin tidligere utgave «Fortid og Samtid 2» fra 1977, stilles det spørsmål til om de økonomiske kollaboratørene «slapp for lett unna». Med denne påstanden er det verdt å nevne at kritikk og diskusjon rettet mot rettsprosessene har vært pågående siden landssviksoppgjøret ble avsluttet. En av etterkrigstidens mest kjente samfunnsdebattanter, Oliver Langeland, skildret tydelig misnøye over hvor lett mange «økonomiske landssvikere» slapp unna i sin bok «Dømmer ikke».²⁴⁰ Likevel var kritikk aldri skrevet i en historiefaglig kontekst, da den ikke var en del av den nasjonale konsensusfortellingen. Historieprofessor Ole Kristian Grimnes mener det er et klart svar på dette: «Den økonomiske historien var ikke så lett å innpasse i det store eposet om den kjempende og lidende nasjon. De mange næringsdrivende og arbeidstagere som tyskerne dro nytte av, og innsjalingen av norskøkonomi i den tyske krigsøkonomien hørte ikke hjemme i denne fortellingen».²⁴¹ Dette understreker igjen at det har vært en historiefaglig utvikling i forskningen rundt rettsoppgjøret, da Eriksen trekker frem dette i fortellingen. Det samme ser en i Bjørnsens rettsoppgjør. Han stilte retoriske spørsmål til hvorvidt nordmenn

I det analyserte kapitlet fra utgave 2 fra 1984, er det lagt til omtale om NS-medlemmene, hvor forfatteren reiser spørsmål rundt om denne gruppen ble for hardt straffet, og henviser til at dette er synpunkter fra «radikalt» hold. Omtalen går mest på at NS-medlemmene anså seg selv som nasjonalister, bare i en annen politisk orientert retning. Kanskje er det revisjonistene som får denne omtalen som «radikal». Likevel kan en indentifisere at revisjonistenes perspektiv-orientering om NS-medlemmene, i det minste har fått en viss integrering i læreboken. Dette ser en også i Bjørnsen sin fortelling om rettsoppgjøret som ikke kommer frem i okkupasjonskapitlet (kap. 15), men i «Norge etter 1945» (kap. 23). Her virker Bjørnsen å ha skrevet med andre «moralske briller». Det fremstår som om forfatteren har fulgt en tradisjonell mal i fremstillingen av okkupasjonsfortellingen, hvor på han fremstår med demokratisk fremfor nasjonalistisk i språket om kollaboratørene i kapittel 23 under «Rettsoppgjøret»²⁴². Riktig nok ilegger han språket personlig meninger som at Quisling «åpenbart» fortjente landets strengeste straff og benytter samme punkt til å fortelle om

²⁴⁰ Langeland 1948: 275

²⁴¹ Grimnes 2020: 277

²⁴² Bjørnsen 1985: 391

frigjøringens feiring av en nasjonal enhet. Likevel oppstår det nyanser der han trekker inn andre forfattere og deres synspunkter. Han stiller spørsmål ved om NS-medlemmene og de økonomiske kollaboratørene virkelig fortjente sin straff, uten å legge til negative ladninger slik en så i okkupasjonsfortellingen i kapittel 15. Eriksen diskuterer ikke dødsstraff, og det fremstår som at dette er et historiefaglig tema som er vanskelig å skulle fremstille riktig. På den andre siden er Bjørnsen, som uten hensyn formidler at dødsstraff var fortjent for Quisling, selv om han videre trekker frem at andre samfunnsdebattanter ikke er enige. Kanskje illustrerer dette at Eriksen med en historiefaglig fremstilling, distanserer seg fra subjektive påstander rundt et såpass ømfintlig tema, hvor Bjørnsen på sin side ikke har dette etiske redskapet med når han skriver sin fortelling.

4.1.1 Fortellingene i forhold til historiefaglig diskurs og minne

Både Tore Linné Eriksen og Bjørn Bjørnsen skriver innenfor samme definerte læreplanverk (M74), men har som det har vært inne på, stor variasjon i struktur og språk når det kommer til omtale om kollaboratørene. En av årsakene som en må ta høyde for er at Eriksen er utdannet innenfor historie til forskjell fra Bjørnsen, og er derfor sannsynligvis mer oppdatert på okkupasjonsfortellingens diskurs samtidig som han har en viss historievitenskapelig bagasje som etterstreber objektivitet og etiske retningslinjer. Selv om revisjonismen så vidt hadde fått fotfeste på starten av 1980-tallet, kan en se visse innslag av diskursen gjennom at Eriksen ikke fordømmer kollaboratørene i noen særlig grad, slik Bjørnsen gjør gjennom sin fortelling. Kanskje kan Eriksen vært mer sosialhistorisk i sitt historiefaglige ståsted, noe som medførte at han anså tyskerarbeiderne som en del av et mer okkupasjons-normalisert hverdagsliv, fremfor å etablere de som en opposisjon, slik Bjørnsen gjør i underoverskriften «tysk terror».²⁴³

Samtidig ser en at det rettes større søkelys mot rettsoppjøret i begge bøkene, selv om Bjørnsen har separert tematikken til et annet kapittel i sitt verk. Den historiefaglige diskursen har fått en viss forenklet og snever integrering i lærebøkene, gjennom hvordan begge forfatterne henviser til at «noen påstår», før de retter kritiske formuleringen rundt hvordan landssviksoppjøret har blitt omdiskutert og debattert i ettertid. Dette belyser hvordan andre

²⁴³ Haave 2023, Bjørnsen 1985: 286

tematiserte perspektiver fikk en større posisjon ved starten av 1980-tallet, ved siden av den mer deskriptive og statistiske redegjørelsen av antall stilt for retten og antall dømte. Likevel er det ikke kontinuitet i hva som skal problematiseres. Eriksen stiller spørsmålet om de økonomiske kollaboratørene fikk for mild dom i forhold til de passive ideologiske. Bjørnsen på den andre siden, stiller spørsmål til hvorvidt det å tjene på krigen skulle straffes. Kanskje er det i skille faghistoriker og journalist som medfører at den ene er mer oppdatert innenfor diskursen ovenfor den andre, ellers kan det være at de rett og slett hadde to forskjellige synspunkter om hva som burde være legitim og illegitim virksomhet under perioden.

Ikke bare ble et kosmopolitisk bruk av minne mer vanlig i formidlingen av jødene som ofre, men også NS-medlemmer fikk fortelle og utgi sin historie gjennom revisjonistiske historikere. Øystein Sørensen, Hans Fredrik Dahl og en rekke andre av den yngre generasjonen tok NS-medlemmer og andre «glemte» grupper på alvor i deres fremstillinger.²⁴⁴

4.2 Lærebøkene fra 1990-tallet

I perioden fra 1980-tallet til 1990-tallet kan en se en endring i måten Eriksen har revidert sitt okkupasjonskapittel, hvis en sammenligner «Fortid og Samtid 2» (1984) med «Norge og verden etter 1940». I tillegg har Berit Nøkleby og Ole Kristian Grimnes skrevet boken «Spor i tid- Noreg etter 1850», hvor det i forordet står at nasjonshistoriens tid i historiebøkene er forbi, men at det likevel skal oppleves interessant for en nordmann å kunne lese om nasjonen. Her formulerer de et eksplisitt brudd med metodologisk nasjonalisme.

Eriksen forteller okkupasjonsfortellingen med samme tredeling i «Norge og verdenshistorie etter 1940», som i «Fortid og Samtid 2». Den klassiske tredelingen med førspillet og angrepet, okkupasjonsmaktens etablering (politisk og økonomisk) og den norske motstanden, før siste vending med dagligliv, tvangsevakueringen, frigjøringen og rettsoppjøret. Den samme tredelingen går igjen i Nøkleby og Grimnes sitt kapittel. Kronologien og hvilke krigsviktige aktører og begivenheter som skal tas med, er såpass tydelige at en kan kalle det en fortsettende bruk av grunnfortellingen, bare med en rekke modifiseringer.

²⁴⁴ Maerz 2007: 371-372

Begge kapittel-fortellingene inneholder revideringer som fremhever kollaborasjonstematikken i større grad enn tidligere. I Eriksens fortelling har han siden «Fortid og Samtid 2» valgt å fjerne Quisling i redegjørelsen om NS sine medlemmer. Dette gjør at en kan se medlemmene som en mer sammensatt menneskelig gruppering, og at de ikke lenger er sidestilt med Quisling og hans symboltunge forræderi. Samtidig har omtalen om NS-medlemmene blitt betydeligere større. Samme strukturelle endring ser en i underoverskriften «Hva slags rettsoppgjør?» som nå har fått sin egen del der det i Fortid og Samtid 2 var kombinert med «frigjøringen» som tema («Frigjøring og rettsoppgjør»). Nøkleby og Grimnes har på sin side valgt å vektlegge mange av de nyere okkupasjonsperspektivene i rødmarkerte tekstbokser i margen ved siden av hovedfortellingen. Dette gjelder en utvidet omtale om NS-medlemmene, tyskerjentene og frontkjemperne. Omtalen deres kommer derfor i snevrere forstand i selve fortellingsteksten. Grimnes som jamfør, var på «side» med den nasjonale konsensusen på 1990-tallet under debattene mot revisjonistene, virker med dette strukturelle grepet å ha unnlatt å legge for store nyanser i omtalen om NS-medlemmene i selve teksten, da det kan bidra til å dempe nasjonale fortellingen.

Samtidig virker det til at okkupasjonsfortellingen bevisst har måttet inkludere nyere perspektiver når en analyserer kapitlene fra 1990-tallet. Hvis en sammenligner de med Eriksen og Bjørnsens kapitler fra 1980-tallet, fremstår skriveprosessen mer orientert rundt at kollaborasjon nyanseres og omtales i større omfang, mens fortellingene fra 1980-talles kapitler fremstår mer ubevisste rundt samme tematikk. Grimnes og Nøkleby sin struktur bærer preg av tradisjonelt fortellemønster med større fokus på politisk historie. Både et eksplisitt og et implisitt «vi» preger fortellingsvinkelen og underoverskriften tematikk, eksempelvis ved, «Vi bøyer oss ikkje», som gir et patriotisk preg og skildrer følelsene nordmenn satt med i maidagene, og hvordan de svarte med militært forsvar.²⁴⁵

Kapitlenes innhold har også endret seg språklig siden 1980-tallet. I omtalen om Administrasjonsrådet fra boken «Norge og Verden etter 1940» av Eriksen, har Administrasjonsrådets omtale fått ett mer legitimt preg. Det stilles ingen spørsmålstegn ved etableringen av organet tilbørighet. I tidligere argumenteringen for organet, har bitterheten mot Quisling vært veldig tydelig. I denne fortellingen blir dette argumentet formulert mer

²⁴⁵ Grimnes 1995: 120

avbalansert fremfor bittert. Omtalen om «de passive «allierte»» i gåsetegn, er også tatt vekk, som gjør at teksten fremstår mer nøktern og ikke angripende. Fra en større omtale i Eriksens fortelling, har Nøkleby og Grimnes nedprioritert organet i sin fortelling. I «Spor i tid» får Administrasjonsrådet nærmest ingen omtale. Over to setninger fungerer Administrasjonsrådet som en kort oppsummering for å bygge fortellingen videre opp mot Terbovens ankomst til Norge. Dette har likhetstrekk med konsensus-fortellingen fra tidligere tiår, hvor organet ikke ble ansett som sentralt.²⁴⁶ I omtalen om NS-medlemmene har Eriksen utvidet fortellingen fra tidligere verker, hvor han påpeker at nyere forskning har ført til at en ser på medlemsmassen som en mer variert og sammensatt enn tidligere. Flere motiver og årsaker til innmeldelse legges ved, og ordvalgene er mer akademisk formulert. Bruker eksempelvis ikke «våkende holdning», slik han gjorde i den forrige fortellingen. Nøkleby og Grimnes går ikke nyansert til verks når de skal fortelle om NS-medlemmene. De bryter opp oppfatningen om at NS var svik på 1930-tallet og at det var like lovlig som det «var å vere kommunist».²⁴⁷ I begge tekstene ser en dermed et tydelig brudd med tidligere fortellingsmønster, hvor de ideologiske kollaboratørene ble nærmest sett på som en enhetlig «ond» organisasjon. Fra og med 90-tallet benyttes fascisme og nasjonalsosialister som definisjon på de ideologiske kollaboratørene, som er en mer presis ideologisk definering.²⁴⁸ Bjørnsen definerte de som «nazistiske» i sin fortelling, og her får en derfor et endelig brudd med denne definisjonsbruken, som på mange måter er misvisende når en skal prøve å forstå hele medlemsmassen, og ikke de mest ekstreme representasjonene. Dette bærer preg av endringer i måten fortellingen fremstiller kollaboratørene, og en kan i større grad se agnostisk bruk av minne.

Et annet moment er utviklingen i omtalen og formuleringene om tyskerarbeidene. Bjørnsen nevnte ikke de økonomiske kollaboratørene i sin fortelling, hvorpå Eriksen vier 2-3 setninger til tematikken. Eriksen er nokså nøktern i formuleringene som gjelder denne gruppen, men formulerer kallenavnet «brakkebaroner» i parentes bak siste setning. I «Norge og verden etter 1940» kan en analysere en nærmest identisk formulering. Likevel har Eriksen nå benyttet «de såkalte «brakkebaronene»», som gir en mindre absolutt oppfatning slik parentesbruken i «Fortid og Samtid 2» kan medvirke til. Her distanserer Eriksen seg mer fra begrepet. Videre

²⁴⁶ Stugu 2021: 33

²⁴⁷ Grimnes 1995: 124

²⁴⁸ Grimnes 1995: 120, Eriksen 1993: 45

blir de nøkternt omtalt senere i neste kapittel-del om nordmennes dagligliv, noe som inkluderer de i det norske «fellesskapet». Der Eriksen integrerer «tyskerarbeiderne» og mange yrker som tjente godt på krigen som en naturlig del av okkupasjonsfortellingen på en nøktern måte, går Nøkleby og Grimnes enda mer følelsesladd til verks. Med personlig preg over setningene, fremstiller de tyskerarbeiderne arbeidsoppdrag for okkupasjonsmakten som en positiv økonomisk virkning under okkupasjonen: «Jamvel Wehrmacht førte noko godt med seg».²⁴⁹ Dette er hittil et brudd med de andre analyserte fortellingene. Den økonomiske kollaborasjonen har aldri vært det punktet av fortellingens som har vært mest følelsesladd, men likevel har det blitt rettet direkte positive formuleringer som ikke setter spørsmålsteget ved tilbørlighet.

Nøkleby og Grimnes sitt «Rettsoppgjør» som avslutter kapittel-fortellingen retter kritikk mot at så mange blir dømt. Likevel fremstiller de ikke noen videre omtale om en pågående debatt rundt landsviksoppjøret, og ei heller blir kollaboratørene omtalt og redegjort for. De får ingen videre omtale i deres «rettsoppgjør»-avsnitt, hvor den eneste kritiske tilnærmingen deres er at «for mange ble dømt». De retter heller fokus på at Norge i alle fall hadde et rettsoppgjør, og ingen lynjustis slik mange andre okkuperte land hadde. Dette er en stor motsetning til hvordan Eriksen velger å benytte anledningen i sin underoverskrift «Hva slags rettsoppgjør?» som tar til sikte på å fremme hvilke kritikker som er pågående i debatten. Her vier Eriksen en mer nyansert omtale om deler av medlemsmassen til NS som det er blitt «hevdet» at ble dømt for strengt.

4.2.1 Fortellingene i forhold til historiefaglig diskurs og minne

Bøkene gjenspeiler 1990-tallets okkupasjonsdiskurs gjennom å være tydelig polarisert. På den ene siden forsøkte historikerne i høyere grad å forsvare den nasjonale konsensus-fortellingen, da den var under angrep fra revisjonister. Som Susanne Maerz poengterer i boken «Okkupasjonstidens lange skygger», verdsatte mange historikere fortellingens verdier og moralen som var med på å forme den norske kollektive identiteten.²⁵⁰ Grimnes var en av historikerne som forsvarte grunnfortellingens verdier. På den andre siden var det i større grad mer aksept og pågang for å få gjennom historien om de «andre», både «forbryterne» og

²⁴⁹ Grimnes 1995: 130

²⁵⁰ Maerz 2011: 268

«ofrene». Historiker Sigurd Sørliie hevder at det samtidig vokste frem en bevissthet rundt at grunnfortellingen hadde forvrengt menneskers virkelighetsbilde av okkupasjonsperioden.²⁵¹ Resultatet av disse motsetningene, kan en tydelig identifisere i lærebok-fortellingene fra 1990-tallet. Både Eriksen og Grimnes/Nøkleby har valgt å bevare fundamentet fra grunnfortellingen. Samtidig ser et større innslag av nyanser kollaboratør-omtale, enn fra Eriksen og Bjørnsen sin fortelling fra 1980-tallet.

4.3 Lærebøkene fra 2004 og 2011

På 2000-tallet kommer de tydeligste bruddene frem. May-Britt Ohman Nielsen sin bok, «Portal» (2004) viser til strukturelle og språklige endringer som tydelig har agonistisk- og kosmopolitisk form for minne. Dette er også den første boken etter den nasjonale godkjennelsesorden ble avvirket i år 2000. Nielsen påpeker i forordet at hun tar høyde for nye «moderniseringsperspektiv», og at historien for mennesker i samtiden er viktig og interessant på en helt annen måte enn det den var for generasjonene før. Videre fikk også «Det norske samlaget» kritikk for at de godkjente boken. I en artikkel fra Dagbladet, var kritikken rettet mot et av refleksjonspoengene som sto i innledningsteksten til kapitlet «Samhald, vekst og einsretting 1940-1965». Lærerne mente at refleksjonen ga misoppfatninger og vranglære: «Begge regimene hadde store ambisjoner og sterk tro på stat og styring. Begge ønsket å skape et helt nytt samfunn ut av de de mente var gammelt kaos. Begge ville skape nye mennesker, hver etter sine idealer».²⁵² At nazi-regimet under okkupasjonstid har blitt delt inn i samme kapittel og sammenlignet med etterkrigstidens Norge, var et strukturelt grep som fikk store medieoppslag og kross kritikk fra lærere. Forlaget var raskt ute med å beklage og revidere lærebøkene. Likevel viser det til en endring av måten okkupasjonshistorien har blitt fremstilt på, og flere kommenterte denne «skandalen» som et «friskt puss» til historielæreboken, hvis setningene hadde blitt formulert litt annerledes og kapittelinnvidelingen ikke så misvisende. Forlaget endret derfor på tittelen ved å bytte «einsretting» ut med «sentralisering», og endret formuleringen på refleksjonsavsnittet. Historiker Synne Corell utdyper videre i sin doktorgradsavhandling «Krigens ettertid» at: «en historiker som bevisst ønsker å utfordre etablerte perspektiver, må like fullt ytre seg på en måte som gir mening, mens en historiker

²⁵¹ Sørliie 2021: 185

²⁵² Bartnes 2005: 2

som ikke nødvendigvis har som målsetting å utfordre, kan ty til etablerte ord og vendinger uten å ha et like reflektert forhold til dem».²⁵³ Okkupasjonskapitlet til Nielsen reflekterer på mange måter hvordan det å skulle skrive en lærebok basert på agonistisk minnebruk, baserte seg på en kompleks og hårfin balanse, hvor det å fremstille kollaborasjons-tematikken med et agonistisk bruk av minne, kan vekke reaksjoner og harme blant leserne av lærebokkapitlet. Nielsen sin bok skiller seg særdeles fra de tidligere fortellingene fra oppgavens analyse, ved å eksplisitt fremheve nye perspektiver på krigen i innledningen. Hvis bruddet føles for stort, er det kanskje en naturlig reaksjon for lærer, elever og foreldre å reagere da fortellingen fremstår for fremmed og utfordrende mot deres egen lærdom og oppfatning av perioden.

Grimnes og de andre forfatterne bak «Tidslinjer 1+2», fokuserer i forordet på å inkludere et større spekter av fortiden, gjennom politisk, økonomisk, sosial og kulturell historie som han hevder vil fremstilles i varierende grad. Nielsen og forfatterne bak «Tidslinjer1+2» tar et veldig forskjellig standpunkt i deres forord, hvor Nielsen belyser forandring og endring i historiefremstillingene. Forfatterteamet tar et mer generelt utgangspunkt, hvor de vil inkludere en mer variert historie som dekker flere områder. Utgangspunktene gir forskjellig resultat i hvordan kollaboratørene fremstilles i deres kapitler.

Nielsen bryter med den tradisjonelle fortellings-malen når hun innleder kapitlet med å påpeke skjevheter og konsensus i okkupasjonshistorien som hun mener ikke er forenlig med hvordan en burde forstå krigen lengre (2004). I underoverskriften «Enkle syn blir nyansert», presenteres krigen som en kompleks og sammensatt periode for nordmennene, og forsøker å bryte med svart/hvitt tenkingen som hun mener var den enkleste form for fortidsbearbeidelse rett etter krigen, og som grunnfortellingen bærer store preg av. Dette er et tydelig brudd med tidligere fortellingsstruktur, hvor hun innledningsvis og avslutningsvis i kapitlet hvor hun fremhever minnekulturen som sentral for å forstå hvordan nordmenn har oppfattet krigen i ettertid. Avslutningsvis konkluderer hun med at en prorevisjonistisk tilnærming hvor hun anerkjenner verdigrunnet i grunnfortellingen, men at en likevel ikke bør «forveksle det å ha klare verdistandpunkter med det å ikke ville ta inn over seg ny kunnskap».²⁵⁴ I strukturen fremmer Nielsen de ideologiske kollaboratørene mer nøytralt, hvor hun i underoverskriftene

²⁵³ Corell 2010: 17

²⁵⁴ Nielsen 2004: 156

formulerer et mer åpent og utforskende spørsmål: «Hvem støttet regimet?».²⁵⁵ Dette er et tydelig strukturelt skille sammenlignet Grimnes, som først og fremst fremmer kollaborasjon i deres «perspektiver»-del hvor de tar for seg «Landssviksoppjøret» helt til slutt i kapitlet. De stiller seg retorisk spørrende til om forsoning med spesielt ideologiske kollaboratører er mulig: «Er det riktig å forsones med dem som i sin tid bekjempet demokratiet?».²⁵⁶ Bortsett fra «perspektiver»-delen til disse forfatterne, har de valgt et helt annet tematisk utgangspunkt for deres fortelling. Der Nielsen har en veldig agonistisk fremstilling i måten hun vil både få frem flere perspektiver om krigen og samtidig likestille de, velger Grimnes å belyse kollaborasjons-tematikken opp mot demokratiske verdier og holdninger. Rent strukturelt medfører dette at Grimnes forholdt seg tydeligere til en nasjonal konsensusstruktur i sin fortelling. Likevel fremstår dette grepet som ikke motivert av å dyrke direkte nasjonal stolthet og verdier, men for å dyrke demokratiske verdier og holdninger.

Nielsen har kun en kort omtale når hun skriver om Administrasjonsrådet. Språket er nøktern, og hun understreker to vesentlige poeng for opprettelsen; samfunnslivet og økonomien skulle fortsette som normalt, og tyskerne forsto at Quisling ville skape mer motstand enn fremgang hvis han skulle ta over makten øyeblikkelig. Etter dette velger Nielsen å fremheve «Riksrådet» i større grad enn Administrasjonsrådet. Den agonistiske minnebruken som gjelder disse norsk-tyske kollaborasjons-organene, fremtrer særlig i måten Nilsen problematiserer situasjon hvor Nygaardsvold-regjeringen og kongen hadde forlatt landet, og at «Kongens nei» på mange måter skapte mer ugagn enn fremgang for de norske politikere og embetsmenn som fortsatt var i Norge og måtte forholde seg til en okkupert situasjon. Her sidestilles aktørene, ved at eksilregjeringen og kongen sin posisjon trekkes ned, slik at en ikke ser tydelige heltedyrkelse eller fiendedyrkelse gjennom noen av aktørene. I «Tidslinjer 1+2» blir ikke Administrasjonsrådet nevnt eller omtalt i det hele tatt gjennom fortellingen. I underoverskriften «Demokratiet avskaffes», går fortellingen rett over til riksrådsforhandlingene, som tok sted i samme tidsrom som Administrasjonsrådet var i ferm med å bli avviklet. Både Nielsen og Grimnes har i motsetning til tidligere lærebokfortellinger, lagt mindre vekt på Administrasjonsrådet og større vekt på Riksrådet. Kanskje har det «Tidslinjer 1+2» sitt økende fokus om at fortellingen handlet om et angrep og forsvar om

²⁵⁵ Nielsen 2004: 145

²⁵⁶ Eliassen et al. 2011: 445

demokratiet, fremfor nasjonen. Med dette menes det at Administrasjonsrådet aldri ble ansett som et nasjonsødeleggende tiltak, og har gjennom de tidligere fortellingene i denne analysen blitt argumentert for «å holde hjulene i gang» og for å «kvitte» seg med Quisling. Riksrådet strakk seg lengre, i å ville kvitte seg med konge og eksilregjering, og har derfor blitt en mer relevant opposisjonell aktør for å fremme demokratiet. Tendensene er i hvert fall like i «Portal» og «Tidslinjer 1+2», Riksrådsforhandlingene står mer historisk sentralt for omtalen om den administrative kollaboreringen.

Dette ser en tydelig i hvordan Grimnes omtaler de ideologiske kollaboratørene under underoverskriften «Nasjonal Samling (NS)».²⁵⁷ Det er diskutabelt i hvilken grad en kan hevde nyanser i omtalen. På en side blir kollaboratørene aldri omtalt med negative, personlige ladninger. De får også en selvstendig fremstilling med hensyn til å distansere de fra Quisling sitt navn og dets ladninger. På den andre siden blir de gjennom en politisk orientert historieformidling ansett som en felles enhet av fascistiske nordmenn som var til fare for demokratiet. På denne måten bærer fortellingen store preg av å ha et tydelig verdigrunnlag og moralsk anlagt hvor det er blitt skapt stor distanse mellom de enkelte aktørene og gruppene. Et implisitt «vi» som representerer forsvaret av demokrati mot et eksplisitt «de» som angrep styresettet. Derfor benytter forfatteren en form for antagonistisk minne i sin historie, hvor «vi-et» kontra tidligere lærebøker, i større grad symboliserer et demokratisk felleskap, fremfor nasjonalt felleskap. Nielsen på sin side har ikke formulert sin omtale om NS-medlemmene fullt så politisk historisk orientert. Ideologien blir ikke fremstilt i stor grad. Dette er en påstand som gjelder for den generelle fortellingen, hvor Nielsen sitt forsøk på å sidestille forskjellige perspektiver og aktører innenfor en agonistisk bruk av minne i sin formidling, får frem større trekk av sosial historie. Hun har en mer deskriptiv og nøktern redegjørelse. I «Hvem støttet regimet?» går hun mer inn på hvilke geografiske områder som hadde størst medlemsoppslutning, hvilke sosiale klasser og familiære årsaker som at flere kvinner og barn meldte seg inn under krigen og fulgte i ektemannens fotspor.²⁵⁸

²⁵⁷ Eliassen et al. 2011: 436-437

²⁵⁸ Nielsen 2004: 145

I omtalen om tyskerarbeiderne fremstiller Nielsen dem med lik vinkling som Grimnes og Nøkleby, som benytter positive ladninger når de omtalte tyskerarbeiderne i «Spor i tid». I «Portal-Noreg etter 1850» poengterer Nielsen at tyskerarbeidet «var langt bedre betalt enn annet arbeid», og som står til stor kontrast med Bjørnsen sin omtale i «Norges- og verdenshistorie etter 1850»; «arbeidere som tok arbeid på tyske anlegg, ble fristet med høy betaling».²⁵⁹ Nielsen belyser videre at det ga kommunen mer inntekt i skatt, og at mange ble kvitt gjeld og lån fra de harde mellomkrigsårene. Grimnes ilegger ikke tyskerarbeidene stor omtale før i «perspektiver»-delen som tar for seg landssviksoppgjøret. I selve fortellingen blir omtalen plassert til underoverskriften «økonomi og dagligliv», hvor de nevnes i en setning i forbindelse med tyskernes økonomiske interesser i landet. Det legges ingen ladninger til omtalen, og den fungerer bare som en bisetning til en større omtaletematikk.

I «perspektiver»-delen med overskrift «Landssviksoppgjøret», tar forfatterne for seg en mer dypdykkene omtale av både tyskerarbeiderne og NS-medlemmene. De har med andre ord forholdt seg mer politisk historieorientert i selve fortellingen, hvor særlig de administrative og ideologiske kollaboratørene har blitt fremstilt som «angripere» av demokratiet, som symboliserer «vi-et» i fortellingen. Grimnes har valgt å separere denne delen fra selve hovedfortellingen, og det fremstår som en todeling hvor de har viet mer åpenhet og refleksjon til å ta fatt på nyanseringer av kollaboratørenes virke. I likhet med Eriksen sine omtaler om de økonomiske kollaboratørene i de to tidligere analyserte kapitlene, «Fortid og Samtid 2) og «Norge og Verden etter 1940», blir rettsoppgjøret kritisert for å ha straffet disse for lite sammenlignet med de passive medlemmene av NS som uansett fikk straff. Grimnes som også er medforfatter i denne boken, har tidligere belyst positive sider ved at okkupasjonen ga så mange arbeidsplasser til nordmenn; ««Jamvel Wehrmacht førte noko godt med seg ...»».²⁶⁰ Siden skriver ikke Nøkleby & Grimnes om de økonomiske kollaboratørene i sin fortelling. Kanskje har synet til Grimnes endret seg over tid, eller så har det blitt enighet mellom de ti forfatterne som kanskje har trumfet individuelle synspunkter. Nielsen problematiserer dette poenget i mindre grad i sin underoverskrift «Rettslige dommer». Hun påpeker likevel at «mye av rettsoppgjøret kom til å dreie seg om politisk landssvik, mens mange som hadde hatt

²⁵⁹ Bjørnsen 1985:286

²⁶⁰ Grimnes 195: 130

økonomisk gevinst av å samarbeide, gikk fri».²⁶¹ Hun debatterer ikke rettsoppgjøret i noen grad, annet enn å formulere «Det juridiske grunnlaget for rettsoppgjøret er omdiskutert».²⁶² Hun fremstiller en mer deskriptiv tilnærming med statistikk av antall dømte, og bruker siden mye plass til omtale hvordan mange nordmenn hadde «lite hederlige holdninger» i etterkrigstid. Kritikken rettes særlig mot behandlingene av NS-barn og tyskerjentene.

Bøkene fra 2004 og 2011 fremstår helt forskjellig på mange områder. Nielsen sin bok fra 2004 ønsker å belyse flere sider av krigen med et modig blikk, hvor hun ukritisk vil sidestille spesielt nordmenns handlinger under krigen. Dette skjer ved at både positive og negative ladninger blir rettet mot «opposisjonene», både til den norske motstanden og konge/eksilregjeringen, og til kollaboratørene. Dette er en agonistisk bruk av minne som bryter med tidligere okkupasjonsfortellinger i analysen. Rent strukturelt skjer dette gjennom en tydeliggjøring av minne og holdninger nordmenn har hatt til okkupasjonsperioden i ettertid, hvor hun belyser det tydelig innledningsvis og avslutningsvis.

Grimnes, Eriksen og de andre forfatterne bak «Tidslinjer 1+2», har en helt annen tilnærming til sin fremstilling av fortellingen. Der Nielsen sin målsetning er å fremstille okkupasjonens perspektivmangfold, har «Tidslinjer 1+2» som for øvrig ikke blir gitt ut før syv år senere, en målsetning om å fremme demokratiet i sin fortelling. Dette gjør at selve fortelling i stor grad er politisk orientert, noe som merkes veldig i omtalen om kollaboratørene, gjennom Administrasjonsrådet, NS-medlemmene og tyskerarbeiderne, før «perspektiver»-delen har en annen tilnærming til fortiden. Der Nielsen på mange måter skaper et brudd, fortsetter Grimnes fra tidligere lærebøker. Igjen kan dette være et resultat av en bokproduksjon med mange historikere som har forskjellige synspunkter og oppfatninger, må inngå kompromisser for å bli enig. Dette kan ha medført at en ser tydeligere trekk av grunnfortellingen, en mal som de aller fleste av disse forfatterne har ett forhold til fra deres utdanning og oppvekst.

Både «Tidslinjer 1+2» og «Portal» har spesielt et kjerneelement til felles. De distanserer seg fra en nasjensorientert fortelling. Nielsen sitt fokus på et modernisert syn på okkupasjonen, fremstår som en gjenspeiling av hvordan den historiefaglige diskursen var tidligere ute med å

²⁶¹ Nielsen 2004: 155

²⁶² Nielsen 2004: 156

anerkjenne og dyrke historien om de «andre», enn det skoleorienterte historiefaget ved utgivelsesåret 2004.²⁶³ Spesielt med tanke på å sammenligne den «tidligere onde» sitt totalitære regime med etterkrigstidens arbeiderparti-regjering som bygde opp landet, hvor hun fikk kritikk fra lærere.

4.3.1 Fortellingene i forhold til historiefaglig diskurs og minne

Denne perioden kjennetegnes ved at det ble slutt på departemental godkjenningsorden på lærebøker i skolen i år 2000.²⁶⁴ Dette ga forfatterne større grad av frihet til å fremstille okkupasjonen med en helt annen karakter. Nielsen sin fortelling kan identifiseres som et tydelig brudd med tidligere måte å fremstille perioden. Hun fremmer at flere skal minnes fra historien, både forbrytere og ofre får større omfang i selve teksten. Mye av det hun fronter innledningsvis, har i de tidligere analyserte skolebøkene blitt tatt opp som debatterte emner under «rettsoppgjøret», eksempelvis gjennom Eriksen og Bjørnsen. Derfor er det både agonistisk og kosmopolitisk bruk av minne i hennes kapittel i langt større grad enn tidligere. På den andre siden er Grimnes mer tradisjonell i måten han fremstiller sitt kapittel, og legger ikke til særlig nyanser av kollaboratørene før i «Perspektiver». Særlig blir ideologiske kollaboratører plassert som opposisjoner i Grimnes sin politisk-orienterte fremstilling. De økonomiske kollaboratørene får ikke den kritiske tilnærmingen, og fremstår i hans fortellinger som mer tilbørlig.

2000-tallet og fremover erfarte en stor økning i antall prosjekter og historiske utgivelser om de «andre». Det er tydelig at Grimnes bestemt velger å være en forsvarer av «konsensen» slik han uttalte på 1990-tallet, og senere skrev i avslutningsordene i boken «Norge under den andre verdenskrig» fra 2018.²⁶⁵

4.4 Lærebøkene fra 2016 og 2021

Knut Dørum, Synnøve Hellerud, Ketil Knutsen, Magne Njåstad og Helge Sunde er forfatterne og illustratørene bak læreboken «I ettertid» (2016). Boken skiller seg særdeles fra de tidligere bøkene, ved å simpelthen ikke inkludere den norske okkupasjonshistorien i kapitlet. Likevel fremmer det perspektiver om kollaborasjon gjennom å bringe frem debatten. Okkupasjonen

²⁶³ Lenz & Nilssen 2011: 97

²⁶⁴ Skram & Korbøl 2023: 251

²⁶⁵ Mærz 2010: 268, Grimnes 2018: 488

benyttes som eksempel i kap. 1, hvor forfatterne trekker frem diskusjonene som utspilte seg i media etter at den norske motstandsfilm om Max Manus hadde premiere på kino i Norge. Forfatterne trekker frem denne diskusjonen for å formidle at det til stadighet dukker opp diskusjoner og debatter den dag i dag, om hvordan okkupasjonen skal og burde formidles. Erling Fossen som kritiserte filmen for å «glorifisere» sabotasjevirksomheten til nordmenn under krigen, fikk hard medfart av den tidligere motstandsmannen Gunnar Sønsteby som anså kronikken til Fossen som «NS-argumentasjon». Dette illustrer at det ikke finnes en forenlig måte et kollektiv skal huske fortiden på, og at debatter alltid vil komme med presentasjonen av nye historiske verker. Andre spørsmål som forfatterne bak «I ettertid» tar opp i kapitlet er «Hvordan har historiers betydning endra seg over tid?». Her trekker de frem hvordan nasjonshistorien ble sentral for den kollektive identitetsbyggingen i Tyskland og Frankrike i årene etter andre verdenskrig, hvor de la lokk over alle de traumatiske sidene, for å dyrke en kollektiv nasjonal enhet. I denne sammenheng formulerer forfatterne at nasjonsbyggingen er neddempet, og ikke like relevant slik en ser tendenser til i kapittelanalysene før år 2000. I likhet med Grimnes og boken «Tidslinjer 1+2», formulerer de at historieformidlingen i dag skal «være med på å utvikle demokratiske verdier».²⁶⁶ Kanskje Dørum og resten av forfatterne finner okkupasjonsfortellingen som for kompleks og vanskelig i måten den burde fortelles, og dermed har valgt å fremme verdiene gjennom en transnasjonal tilnærming i omtalen om andre verdenskrig.

Det virker som om forfatterne Hege Faust, Siv Falang Gravem, Håkon Korsvold, Streingrimur Njálsson og Siri Ødegård har en liknende tilnærming når de fremstiller okkupasjonen i Norge i sin bok «Grunnbok i historie» fra 2021. Her inkluderer de en stor omtale om okkupasjonsperioden. På den andre siden ser en tydelige strukturelle valg for hvordan perioden skal formidles. Selve fortellingen er begrenset til 1,5 side med en grov redegjørelse av perioden i Norge. Her kastes det lys over lange linjer, med et nøytralt og distansert språk som ikke ilegger ladninger. Det eneste unntaket er hvordan forfatterne skriver at samarbeid med tyskerne ble ansett som nødvendig og vanlig. Det eneste som ikke gjorde dette «enkelt», var at «tyskerne hadde ingen respekt for demokratiet».²⁶⁷

²⁶⁶ Dørum et.al. 2016: 10

²⁶⁷ Faust et al. 2020: 366

Der Eriksen og Bjørnsen fra 1980-tallet, Eriksen, Nøkleby og Grimnes fra 1990-tallet, og Nielsen og Grimnes fra 2004 og 2011 vier stor plass i deres lærebøker til å formidle norsk okkupasjonshistorie, har de to nyeste bøkene illustrert hvordan selve fortellingen har blitt mindre og mindre relevant for samfunnets offisielle minne i skolen, selv om okkupasjonen som historisk fenomen og begivenhet fortsetter igjennom historiefaglige verk og kulturelle minner.

Resten av okkupasjonsfremstillingen i «Grunnbok i historie», er en redegjørelse av hvordan historiefaget og det nasjonale kollektivet har gått fra å se krigen i svart/hvitt til gradvis åpne opp for et videre og større perspektivmangfold hvor flere grupperinger og mennesker blir inkludert. Til slutt kommer et mer retorisk avsnitt hvor forfatterne stiller spørsmål til hvordan en skal kunne minnes og fortelle om krigen. Her stiller de et så konkret spørsmål som: «Er det fortsatt viktig å fortelle historier om krigen?».²⁶⁸ Dette er en grov kontrast til Eriksen og Bjørnsen sine fortellinger fra midten av 1980-tallet, hvor fortellingen er en sentral del av læreboka. Her har forfatterne gått så langt som å retorisk spørre seg om fortellingene i det hele tatt er relevant for mennesker i dagens samfunn.

Gjennom disse lærebøkene foregår det en enorm endring. Okkupasjonsfortellingen har blitt overflødig og irrelevant. Selv om faglitteratur fortsetter å utgi bøker om krigen og okkupasjonen, har disse to lærebøkene valgt å minimalisere fortellingen om okkupasjonen fra Norge. Boken «I ettertid» har ikke inkludert fortellingen i det hele tatt, mens «Grunnbok i historie», har den med i ytterst korte drag, før en blir presenter med en mer minneorientert fremstilling av hvordan krigen har blitt husket. På mange måter kan okkupasjonsfortellingens irrelevans gjenspeile et historisk fokus på å minne en transnasjonal historisk kontekst. Dette legger hvert fall «I ettertid» opp til, da de fremmer instrumentell og metodisk bruk av historie, ved å vis til stormakts historie fremfor Norges nasjonshistorie. «I ettertid» vant internasjonal pris, og ble oversatt for bruk i andre europeiske land, noe som understreker hvor lite nasjonsorientert skriveprosessen bak boken var. Redaktør og en av forfatterne, Knut Dørum,

²⁶⁸ Faust et al. 2020: 371

formulerer at en av hensiktene bak boka var å unngå «fantasiløse gjenfortellinger av etablerte lærebokmodeller». ²⁶⁹

4.4.1 Fortellingene i forhold til historiefaglig diskurs og minne

Kollaborasjons-tematikken brukes i lærebøkene til å problematisere perspektivmangfoldet som vanskeliggjør hvordan en skal fortelle om krigen på «riktig» vis i dag. Gjennom bøkene fremmer de nordmenns samarbeid med tyskerne, som en del av en kompleks minnediskurs, hvor det ikke finnes enigheter historikere imellom, om hvordan okkupasjonen skal fortelles. De velger derfor å tematisere debatten, hvordan et kollektiv tidligere mintes krigen, hvordan historien ble brukt og kan brukes.

I «Grunnbok i historie» ilegger ikke forfatterne noen negative ladninger om de nordmenn som kollaborerte, heller motsatt. Det er en av de aspektene ved krigen som blir formulert tydeligst i den nøktern og distanserte fortellingen om krigen i Norge fra lærebokkapitlet. «I ettertid» viser de til at debatten om hvordan krigen skal forstås alltid gjør seg aktuell ved nye historiske utgivelser, museum- eller kinopremierer osv. De viser til transnasjonal forskning da kapitlet redegjør for Tysklands fortidsbearbeidelse i etterkrigstid, hvor de «la lokk» over den traumatiske fortiden, spesielt Holocaust. Dette kan til en viss grad sammenlignes med Norges politiske fortidsbearbeidelse, der grunnfortellingen derfor skulle være den eneste gjeldende forståelsen av krigen. Begge bøkene legger videre større vekt på at historie skal være demokrati-orientert. Bøkene tørr i stor grad å tematisere tidligere underkommuniserte sider ved krigen. De har både kosmopolitisk og agnostisk bruk av minne, til å tematisere sider ved krigen som tidligere var underkommunisert. At disse sidene blir brukt i en mer metodisk og instrumentell måte å lære seg historien på, kan hevdes å ha medført at den historiefaglige forskningen ikke lenger er like gjeldende for bøkens fremstilling av okkupasjonen, og at historiedidaktikken i større grad har vist seg mer relevant for samtiden enn okkupasjonsfortellingen.

4.5 Konklusjon

Gjennom disse åtte lærebøkene er det identifisert stor variasjon i hvordan kollaborasjon blir omtalt i de fire punktene: Administrasjonsrådet, NS-medlemmene, tyskerarbeiderne og

²⁶⁹ Furberg 2017

rettsoppjøret, frem til fortellingen forsvinner fra og med «I ettertid» fra 2016. Det finnes ikke en lik mal for omtalen om kollaboratørene. Stort sett har det vært opp til hver enkelt forfatter, i hvilken grad de skal omtales og hva slags nyanseringer kollaboratørene skal få. Der Eriksen eksempelvis gir NS-medlemmene en nyansert omtale i boken «Norge og verden etter 1940» fra 1993, fremstår Grimnes sin fortelling i boken «Tidslinjer 1+2» fra 2011, som mindre nyansert og at han i større grad fremstiller de som en politisk opposisjon av demokratiet. Poenget er at selv om det gradvis kan hevdes å identifisere en mildere og mer forståelsesfull tilnærming til kollaboratørene, skjer det i en urytmisk gang med stor variasjon av hvem som blir omtalt utfyllende og positivt/negativt eller nøkternt.

Fra 1980-tallet, har nyere perspektiver, holdninger og tilnærminger om okkupasjonsperioden medført at en ser fragmentering i en kollektiv forståelse av hvordan kollaboratører skal fortelles om. Det råder ingen enighet, og kollaborasjon-omtalen gjenspeiler forfatterens ståsted i diskursen. Dette ser en også trekk av på 1990-tallet, selv om tilnærmingen til de har myknet. Derfor ser en variasjon i hvordan eksempelvis de økonomiske kollaboratørene i den ene lærebok-fortellingen fremstilles med positivisme ladninger og nyanser, hvor den andre lærebok-fortellingen fremstiller de minimalt, selv om bøkene er fra ca. samme tidsperiode. Det samme gjelder omtalen om NS-medlemmene og i hvor stor grad rettsoppjøret blir debattert og de dømte nyansert. De tre siste bøkene fra analysen, har alle flere historikere som jobber sammen i et forfatter-team. Kanskje har et større faghistorisk samarbeid innad i forfatterteamet medført at det er vanskelig å fremstille en okkupasjonsfortelling som alle historikerne kan være forenlige med. Kanskje har de i lag innsett at det går an å formidle historiske kunnskaper og ferdigheter uten å skulle skrive om okkupasjonen i Norge. Fortellingen har vært gjenfortalt over mange år med variasjoner i tematiske omtaleomfang, synspunkter og perspektiver. Likevel har hovedstrukturen fra grunnfortellingen mer eller mindre vært den samme gjennom bøkene fra 1980-tallet frem til fortellingen i «Tidslinjer 1+2». Med flere forfattere, som i større grad fremstiller instrumentell historie, har de kanskje konkludert med at Norges okkupasjonshistorie ikke nødvendigvis er like fengende og relevant som det en tidligere mente.

I grove trekk kan en indentifisere store endringer fra 1980-tallet frem til 2021.

Administrasjonsrådet fremstår som mer sentral for fortellingen på 1980- og 1990-tallet. May-Britt Ohman Nielsen sin bok «Portal» er den første som prioriterer Riksrådsforhandlingen

overfor Administrasjonsrådet. Grimnes fremstiller ingenting om Administrasjonsrådet i sitt kapittel i «Tidslinjer 1+2». Her kan en konkludere med et brudd fra tidligere analysekapitler. NS-medlemmene går fra å være ideologiske forrædere på 1980-tallet, til en mer gråtonet fremstilling på 1990-tallet, for så å bli forstått på sine ideologiske/politiske premisser fra 2000-tallet. Tyskerarbeiderne får omtaler hos Eriksen og Bjørnsen på 1980-tallet som er negativt ladet. På 1990-tallet blir de bedre omtalt, og en mer positiv setting. Denne fremstillingen vedvarer fra 2000-tallet og oppover samtidig som «helte-aktørene» blir gråere og nedjustert fra sin posisjon. Språket generelt er mindre moralsk ladet fra 2000.

Fremstillingene av debatten rundt rettsoppgjøret endrer seg ikke fra problematiseringen om at de økonomiske kollaboratørene ble for mildt straffet sammenlignet med de passive NS-medlemmene, og aksepteringen av at mange NS-medlemmer handlet ut fra personlige nasjonsinteresser. Det bringes ikke inn noen nye synspunkter, og det fremstår som debatten er begravd på dette punktet i lærebøkene. De to siste læreverkene, gir en mer overordnet fremstilling. Her finnes det ikke lengre en moralung fortelling. I læreboken «I ettertid», får ikke okkupasjonsperioden en fremstilling i det hele tatt, mens i «Grunnbok i historie», identifiseres det en tydelig distanse til begge opposisjonssidene i fortellingen. Kollaboratørene løftes likevel frem gjennom mer metodiske fremstilling, hvor forfatterne av de to siste bøkene heller vil belyse hvordan historien har egenskaper til å skape kollektiv, legitimere og fordømme. De benytter kollaboratørene som eksempler på hvordan befolkningen tydelig har vært splittet mellom «de gode» og «de onde» frem til i dag, hvor de heller formulerer spørsmål som utfordrer elevene til å spørre seg: «Hvordan burde okkupasjonshistorien skrives i dag?»

Før var fortellingen moralung og fremmet nasjonens interesser, så fikk en mer åpen tilnærming hvor verdien i å fremstille flere utstøtte menneskegrupper vokste frem. For de to nyeste bøkene i oppgavens analyse, er verdien endret seg til å se på okkupasjonen med metodiske begreper som «historiebevissthet» og «historiebruk» som er med å fremme demokratiske ferdigheter hos elevene. Videre forskning vil derfor kunne være å se lærebøkene i historie fra 2010- frem til samtid med en didaktisk tilnærming.

Okkupasjonsfortellingen har gradvis mistet sin rolle i lærebøkene, og derfor blir det vanskeligere å analysere de som en gjenspeiling av den historiefaglige diskursen.

Primærkildene:

Bjørnsen, B. (1985). Norges- og verdenshistorie etter 1850. Aschehoug.

Dørum, K. Hellerud, S.V. Knutsen, K & Njåstad, M. (2016) I ettertid-lærebok i historie for vg2 og vg3. Aschehoug

Eliassen, J. Engelién, O. Eriksen, T.L. Ertesvaag, E. Grimnes, O.K. Hellerud, S.V. Skovholt, L. Sprauten, K. Wiig, H & Øhren, A. (2011). Tidslinjer 1+2: verden og Norge: historie vg2/vg3. Aschehoug

Eriksen, T.L. Eriksen, K.E. Halvorsen, T. (1984) Fortid og Samtid 2- Norsk historie etter 1850. [2.utg.] Gyldendal norske forlag

Eriksen, T.L. (1993) Norge og verden etter 1940. Gyldendal Forlag.

Faust, H. Njålsson, S. Korsvold, H. Gravem, S.F. & Ødegård, S. (2021). Grunnbok i historie: vg2/vg3. Aschehoug.

Grimnes, O. K. [red.] & Nøkleby, B. (1995). Spor i tid: Noreg etter 1850. Aschehoug.

Nielsen, M-B.O. (2004). Portal-Norge etter 1850. Det norske samlaget.

Referanseliste

Aarnes, H. (2009) *Tyskerjentene. Historiene vi aldri ble fortalt*. Gyldendal Forlag.

Andreassen, Trond (2022, 29 juni) *Bjørn Bjørnsen* i *Norsk biografisk leksikon* på snl.no.

Hentet 23. april 2024 fra https://nbl.snl.no/Bj%C3%B8rn_Bj%C3%B8rnsen

Andenæs, J. Sulland, F. Pryser, T. (2022, 20. oktober). *Landssvikoppgjøret* i *Store norske leksikon*. Hentet 26. april 2024 fra <https://snl.no/landssvikoppgj%C3%B8ret>

Bartnes, G (2005, 9. februar) «Omstridt historiebok i ny utgave» *Aftenposten*. s. 2

Berg, O. T. Thorsen, D.E (2024). *Fascisme* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 23. mai 2024 fra <https://snl.no/fascisme>

Bull, A. C. Hansen, H.L (2016). On agonistic memory. *Memory Studies* 9(4). s. 390–404.

<file:///C:/Users/Bruker/Downloads/bull-hansen-2015-on-agonistic-memory.pdf>

Bøe, J. B. (2006). *Å lese fortiden. Historiebruk og historiedidaktikk*. Høyskoleforlaget.

Fulsås, N. (2005). Historie og forteljing. *Nytt Norsk Tidsskrift* 22(3) s. 287-300

<https://www.idunn.no/doi/epdf/10.18261/ISSN1504-3053-2005-03-04>

Fure, O.B. (2017). Resultatrapport til Forskningsrådet Demokratiets institusjoner i møte med en nazistisk okkupasjonsmakt: Norge i et komparativt perspektiv. *HL-senteret*.

[https://www.hlsenteret.no/forskning/holocaust-okkupasjon-og-](https://www.hlsenteret.no/forskning/holocaust-okkupasjon-og-nazisme/okkupasjonsprosjekt/sluttrapport_dimno_22mai17.pdf)

[nazisme/okkupasjonsprosjekt/sluttrapport_dimno_22mai17.pdf](https://www.hlsenteret.no/forskning/holocaust-okkupasjon-og-nazisme/okkupasjonsprosjekt/sluttrapport_dimno_22mai17.pdf)

Corell, S (2010) *Krigens ettertid- Okkupasjonshistorien i norske historiebøker*. Scandinavian Academic press

Dahl, H.F. (1974). *Krigen i Norge*. Pax forlag.

Dahl, H.F. (1987, 11. desember). Et norsk Habermas? *Dagbladet*, s. 4. Hentet 13.04.2024 fra:

<https://www.nb.no/items/c7aeb22c3b2f76740e5a0104bb504750?page=3&searchText=hans%20fredrik%20dahl%20dagbladet>

Dahl, H.F. (2001, 13. juli). Så feil kan man ta. *Dagbladet*

<https://www.dagbladet.no/nyheter/sa-feil-kan-man-ta/65729717>

Dahl, H.F.Sørensen, Ø. [red.] (2004). *Et rettferdig oppgjør? -Rettsoppgjøret i Norge etter 1945*. Pax. Forlag

Folkenborg, H. R. (2022). *Én fortid mange fortellinger: Introduksjon til historiefaget*. [2.utg] Cappelen Damm.

Furberg, K. (2017, 13. oktober). Skrev Europas nest beste lærebok. *Universitetsavisa*.

<https://www.universitetsavisa.no/nyheter/skrev-europas-nest-beste-laerebok/146878>

Gross, J.T. (1979). *Polish Society under German Occupation. The General gouvernement 1939–1944*. Princeton University Press.

Grimnes, O.K. (2009). «Hvor står okkupasjonshistorien nå?» *Nytt norsk tidsskrift* 26 (3/4): s. 480–488.

Grimens, O.K. (2018). «*Norge under andre verdenskrig 1939-1945*» Aschehoug & Co

Grimnes, O.K. (2020). Hvordan har historieskrivningen om okkupasjonsårene skiftet over tid? *Nytt norsk tidsskrift* 37(3). Universitetsforlaget. s. 274- 287.

<https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2020-03-09>

Haave, M.(2023, 11. september). *Tore Linné Eriksen* i *Store norske leksikon* på. Hentet 23. april 2024 fra https://snl.no/Tore_Linn%C3%A9_Eriksen

Hagen, I. (2009). *Oppgjørets time. Om landssvikoppgjørets skyggesider*. Spartacus forlag.

Heieret, J. Ryymin, T. Skålevåg, S.A. (2013). *Fortalt fortid- Norsk historieskriving etter 1970*. Pax Forlag

Justvik, N.M (2012) *Tradisjonisme og faktaorientering blant historielærere? Utvelgelsesprosesser for læreverker i historie i videregående skole: en pilotundersøkelse*. *Acta Didactica Norge* 6(1). <file:///C:/Users/Bruker/Downloads/torgeich,+justvikKHFsisstekorr.pdf>

Kjeldstadli, K. (1999) *Fortida er ikke hva den engang var- En innføring i historiefaget* [2.utg] Universitetsforlaget

Kroglund, N. D. (2017). *Hitlers norske hjelpere: Nordmenns samarbeid med Tyskland 1940-1945*. Historie & kultur.

Langeland, O. H. (1948) *Dømmer ikke*. Heim & Samfund AS

Lenz, C. Nilssen, T. R. [red.] (2011). *Fortiden i nåtiden- Nye vier i formidlingen av andre verdenskrigs historie*. Universitetsforlaget.

Lund, E. (2020) *Historiedidaktikk- En håndbok for studenter og lærere* [6.utg] Universitetsforlaget

Maerz, S. (2007). Okkupasjonens lange skygger. *Nytt Norsk Tidsskrift* 24(4). Hentet 27.04.2024 fra: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3053-2007-04-03>

Maerz, S. (2010). *Okkupasjonstidens lange skygger- Fortidsbearbeidelse i Norge som identitetsdiskurs*. Vigmostad & Bjørke A

Moland, A. (1987, 3. desember). I krig og kjærleik... *Dagbladet*, s. 4. Hentet 13.04.2024 fra: <https://www.nb.no/items/f6dfcf78a1e1b66e0f9f70de1231c03f?page=3&searchText=hans%20fredrik%20dahl%20dagbladet>

Nikolaisen, S (2012). "Strålende samhold" - En analyse av hvordan lærebøker for den videregående skole mellom 1945 og 2008 har fremstilt landssvik og hvordan dette har endret seg, i lys av historisk forskning, historiedidaktikk og samfunnskontekst. [Masteroppgave, Universitetet i Agder] [Nikolaisen, Steffen oppgave \(1\).pdf](#)

Nordbø, B. (2020, 6. november). *Quisling* i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 13. mai 2024 fra <https://snl.no/quisling>

Rossvoll, Frank utg. (1988) *Historiedidaktiske tekster*, Historisk institutt, AVH-UNIT, Trondheim, s. 204-207

Skodvin, M. Sæveraas, T.E. (2023, 11. mai). *Riksrådsforhandlingene* i *Store norske leksikon*. Hentet 26. mai 2024 fra <https://snl.no/riksr%C3%A5dsforhandlingene>

Skram, H.F. Korbøl, K. (2023.22. september). Varianter av historie – deres bruk og nytte – forholdet til skolefaget historie. *Norsk pedagogisk tidsskrift* 107(3).
<https://doi.org/10.18261/npt.107.3.5>

Simonsen, K.B (2016) *Nazifisering, kollaborasjon, motstand En analyse av Politidepartementet og Forsyningsdepartementet (Næringsdepartementet), 25. september 1940 - 8. mai 1945*. [Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo]
<https://www.hlsenteret.no/forskning/holocaust-okkupasjon-og-nazisme/okkupasjonsprosjekt/kjetil-braut-simonsens-doktoravhandling.pdf>

Stugu, S.O. (2000). Frå undervisningslære til teori om historiemedvit og historiekultur. Nokre nyare utviklingslinjer i historiedidaktikken. *Småskrifter fra Historisk institutt*, nr 1 s. 3-19.

Stugu, S.O. (2021) *Den andre verdenskrig i norsk etterkrigsminne*. Samlaget

Sæveraas, T. E. Dyrhaug, T. Skodvin, M. (2023, 8.august). *Frontkjempere* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 8. mai 2024 fra <https://snl.no/frontkjempere>

Sørensen, Ø. (1987) Historikerstriden i skyggen av det tredje riket. *Historisk tidsskrift* 66(2). Universitetsforlaget s.164-168

<https://www.nb.no/items/13a9e09adf20e002bddc88940090c177?page=55&searchText=s%C3%B8rensen%20historikerstriden>

Trulsen, O.N. & Esjeholm, K. (2014,13 november). «Veum tjener masse penger på folks lidelser» *Nrk.no* Hentet 06.05.2024 fra: https://www.nrk.no/kultur/_veum-tjener-masse-penger-pa-folks-lidelser-1.12037892

Veum, A. Skovholt, K. (2022) *Tekstanalyse- Ei innføring*. [2.utg] Cappelen Damm akademisk

Veum, E. (2014) *Nådeløse nordmenn-Gestapo 1940-1945*. Kagge forlag

Uten forfatter:

- Store norske leksikon (2022, 21 mars): *Berit Nøkleby* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 23. april 2024 fra https://snl.no/Berit_N%C3%B8kleby
- forskning.no (2017, 24 oktober) Norsk lærebok på andre plass i Europa. Hentet 24. april 2024 fra: <https://www.forskning.no/universitetet-i-stavanger-skole-og-utdanning/norsk-laerebok-pa-andreplass-i-europa/1122216>
- Norges forskningsråd u.å «Tvangsarbeidets politiske økonomi: Organisation Todt i Norge under andre verdenskrig». Hentet 7. mai 2024 fra: <https://prosjektbanken.forskningsradet.no/project/FORISS/205572>

